

BOGEN OG LITTERATURENS VILKÅR

2016

BOG- OG LITTERATURPANELET'S ÅRSRAPPORT

the 1990s, the number of people in the UK who are employed in the public sector has increased from 10.5 million to 12.5 million. The public sector has become a major employer in the UK, and this has implications for the way in which the public sector is managed and the way in which it is funded.

The public sector is a complex organisation, and it is difficult to understand how it works. This paper aims to provide a simple and clear explanation of the public sector, and to show how it is managed and funded. The paper is divided into three main sections: the public sector, the public sector workforce, and the public sector budget.

The public sector is the part of the economy that is owned and controlled by the state. It includes a wide range of organisations, from the police and the fire service to the NHS and the local authorities. The public sector is responsible for providing a wide range of services to the public, and it is funded by the state.

The public sector workforce is the group of people who work for the public sector. This includes a wide range of professions, from teachers and nurses to police officers and fire fighters. The public sector workforce is a large and diverse group, and it is important to understand how it is managed and funded.

The public sector budget is the amount of money that the state spends on the public sector. This is a large sum of money, and it is important to understand how it is allocated and how it is used. The public sector budget is a key indicator of the state's commitment to the public sector, and it is a key factor in determining the quality of public services.

The public sector is a complex organisation, and it is difficult to understand how it works. This paper aims to provide a simple and clear explanation of the public sector, and to show how it is managed and funded. The paper is divided into three main sections: the public sector, the public sector workforce, and the public sector budget.

The public sector is the part of the economy that is owned and controlled by the state. It includes a wide range of organisations, from the police and the fire service to the NHS and the local authorities. The public sector is responsible for providing a wide range of services to the public, and it is funded by the state.

The public sector workforce is the group of people who work for the public sector. This includes a wide range of professions, from teachers and nurses to police officers and fire fighters. The public sector workforce is a large and diverse group, and it is important to understand how it is managed and funded.

The public sector budget is the amount of money that the state spends on the public sector. This is a large sum of money, and it is important to understand how it is allocated and how it is used. The public sector budget is a key indicator of the state's commitment to the public sector, and it is a key factor in determining the quality of public services.

BOGEN OG LITTERATURENS VILKÅR

2016

BOG- OG LITTERATURPANELET'S ÅRSRAPPORT

BOG – OG
LITTERATUR
PANELET

Bogen og litteraturens vilkår 2016

Bog- og Litteraturpanelets årsrapport

Publiceret: september 2016

Layout: Louises design v/ Louise Perlmutter

www.slks.dk/bogen-2016

Kontakt: Bog- og Litteraturpanelets sekretariat, jnj@slks.dk

INDHOLD

Bogen og litteraturens udvikling 2016.....	5
Digitaliseringen: vækst, muligheder og problemer.....	5
Udlån af e-bøger: interessekonflikter	6
Nye aktører i bogmarkedet	7
Indledning.....	11
1. Produktion af bøger.....	13
1.1 Produktion af trykte bøger	13
1.2 Produktion af e-bøger	15
1.3 Bogproduktion i en nordisk kontekst	16
2. Forlagslandskabet 2006-2015	18
2.1 Forlagenes produktion af skønlitteratur for voksne 2006-2015.....	18
2.2 Forlagenes produktion af faglitteratur for voksne 2006-2015.....	23
2.3 Forlagenes produktion af børne- og ungdomsbøger 2006-2015.....	24
2.4 Produktionsudvikling for ny litteratur i de to største forlagskoncerner	26
3. Distribution af bøger – forlag og boghandlere	29
3.1 Danske forlags salg af bøger.....	29
3.2 Danskernes bogkøbsvaner	33
4. Distribution af bøger – Folkebibliotekerne	35
4.1 Forholdet mellem bibliotekernes bestand af bøger og antal titler	35
4.2 Bestand og udlån af bøger og lydbøger på bibliotekerne	38
4.3 E-bøger på bibliotekerne.....	40
4.4 Sammenligning af folkebiblioteksudlån i Norden.....	44
5. Forbrug af bøger.....	46
5.1 Læsning	46
6. E-bogsudlån i Holland i europæisk perspektiv	54
6.1 Det offentlige bibliotekslandskab i Holland.....	54
6.2 E-bogsudlån via offentlige biblioteker i Holland.....	55
6.3 Køb og udlån af e-bøger: tegn på "kannibalisierung"?	57
6.4 Fremtidige udviklinger	58
Referencer	59
7. Er der brug for en balance? Udlån og salg af e-bøger i Sverige	60
7.1 Introduktion	60
7.2 E-bogsdebatten i Sverige	60
7.3 Ændrede forhold eller genoplussen af gamle stridigheder?.....	62
7.4 E-bogsudlån fra offentlige biblioteker: effekter på det svenske bogmarked.....	62
7.5 Trusler og muligheder	64
7.6 Konklusion	65
Referencer	66
8. Uddybende noter til afsnit 2.4.....	67

BOGEN OG LITTERATURENS UDVIKLING 2016

Med denne årsrapport ønsker Bog- og Litteraturpanelet igen at skabe både overblik over og indsigt i bogen og litteraturens aktuelle udvikling. Hvor diskussioner om bøger og litteratur sædvanligvis handler om indhold og æstetik, er rapportens hovedærinde at belyse en række af de ydre forhold, der gør sig gældende for bøger og litteratur, og som sætter nogle rammebetingelser for udgivelse, salg, udlån og læsning af fag- og skønlitteratur.

Vi bygger videre på sidste års rapport, der etablerede et første, større statistisk grundlag for at vurdere udviklingen inden for henholdsvis produktion, distribution og forbrug af bøger. Dette års rapport er fortrinsvis beskrivende og dokumenterende inden for hvert af disse tre felter, men i denne indledning vil vi sammenfatte nogle hovedtendenser i udviklingen og pege på udviklingstræk, der også rækker ud over rapportens statistiske dokumentation. I sidste års rapport pegede vi på tre overordnede og indbyrdes forbundne udviklingstendenser på bogmarkedet og i litteraturens kredsløb: Digitalisering, liberalisering og globalisering. Disse megatrends gør sig i sagens natur fortsat gældende, og vi skal her pege på nogle konkrete træk ved disse udviklinger inden for de seneste år.

DIGITALISERINGEN: VÆKST, MULIGHEDER OG PROBLEMER

Det digitale område af bogmarkedet er i vækst, både på udgivelsessiden og blandt læserne. På skønlitteraturens område er antallet af førsteudgaver af e-bøger steget med 83 %, fra 1.509 udgivelser i 2012 til 2.762 udgivelser i 2015. På faglitteraturens område er stigningen på 70,4 % i den tilsvarende periode, fra 970 førsteudgaver som e-bøger i 2012 til 1.653 i 2015. Store forlag som Gyldendal og Lindhardt og Ringhof spiller

en væsentlig rolle i denne udvikling; eksempelvis har Gyldendal næsten fordoblet antallet af e-bogsudgivelser fra 375 e-bogstitler i 2014 til 736 e-bogstitler i 2015. Lindhardt og Ringhof udmeldte i 2015 en ambitiøs digitaliseringsstrategi om at udgive 15.000 e-bogstitler i løbet af to år, og forlaget People'sPress har udmeldt en målsætning om at fordoble den digitale del af omsætningen. Det er dog langt fra alle e-udgivelser, der rummer ny litteratur. I disse år foregår der en betydelig genudgivelse af ældre litteratur, og man kan iagttagende en voksende kommerciel kamp om 'bagkataloget', dvs. sikringen af digitale rettigheder til litteratur, der allerede er udgivet på papir, og som fortsat kan have kommerciel værdi. Det er fortsat en betydelig hæmsko for vurderingen af den digitale udvikling, at den eksisterende registreringsmetode ikke gør det muligt at se på bogtitler på tværs af udgivelsesform; det er således ikke muligt at vurdere, i hvor stort omfang væksten i antal titler skyldes, at en bog udgives som både e-bog og trykt bog.

Også på læsersiden finder man en voksende interesse for digitale udgivelser. Det er fortsat mere end halvdelen af danskerne (60,6 %), der aldrig læser i e-bøger, men 9,2 % af danskerne læser i 2015 e-bøger mindst én gang om ugen mod 8,4 % i 2014. Sammenlignet med andre skandinaviske lande er e-bogslæsning mere udbredt i Danmark. Gennem hele 2015 har bibliotekernes udlån af e-bøger været stigende på eReolen, men som følge af, at en række større forlag ophørte med at stille e-bøger til rådighed for eReolen fra årsskiftet 2015/16, faldt udlånet til et lavere niveau i foråret 2016; og i månederne marts til juli har e-bogsudlånet hver måned været lavere end den tilsvarende måned året før.

En bemærkelsesværdig udvikling er den digitale lydbogs 'stille revolution'. For nogle år siden var lydbogen fortrinsvis et medie for

personer med læsevanskeligheder, hvad enten det drejede sig om synshandicappede eller børn, der endnu ikke havde lært at læse. I dag oplever lydbogen en renaissance og har fået en langt bredere målgruppe. På eReolen er antal udlånte netlydbøger i første halvår 2016 større end antal udlånte e-bøger, og denne vækst sker endog på baggrund af et væsentligt lavere antal tilgængelige lydbogstitler på eReolen sammenlignet med antal e-bogstitler. Også kommercielt er lydbøger i fremgang. Danske Forlag (tidl. Forlæggerforeningen) rapporterer, at det digitale salg af lydbøger steg fra 38,3 mio. kr. i 2014 til 49,8 mio. kr. i 2015. Netlydbøger sælges også i abonnement, og på dette marked er det svenskejede Storytel den absolut vigtigste spiller i Danmark. Storytel driver lydbogstjenester i Sverige, Danmark, Norge, Finland, Polen og Holland, og i 2016 opkøbte Storytel den eneste reelle konkurrent i Danmark på dette marked, e-bogs- og e-lydbogstjenesten Mofibo. Ved den lejlighed fik Storytel adgang til omkring 40.000 nye abonnenter fra Mofibo.

Udbredelsen af mobiltelefoner og tablets har medvirket til at gøre lydbogen til et mere tilgængeligt medium, hvilket betyder, at litteraturen kan opleves i andre situationer og på andre tidspunkter, end læsningen af den fysiske bog sædvanligvis har tilladt. Det er også muligt, at selve lydbogsformatet og salget af lydbøger i abonnement kan bidrage til udvikling og forandring af litteraturens form og indhold. Storytel udskrev eksempelvis en konkurrence i 2016, hvor danske forfattere blev opfordret til at komme med bud på føljetonfortællinger til lydbøger. I sig selv er føljetonen et gammelt format, men det får fornyet aktualitet med streamingtjenester, der har en interesse i at producere stof, der får brugeren til at forny sit abonnement.

Trods en fremadskridende digitalisering har danske forlag imidlertid problemer med at skabe indtjening på e-bøger. Danske Forlag kan således rapportere om en tilbagegang i omsætning på e-bøger på knap 10 % fra 2014 til 2015. Til gengæld er der en betydelig vækst inden for digitale læremidler til skoler og gymnasier, hvilket bl.a. skal ses på baggrund af en storstilet satsning i stat og kommune på øget brug af it i skolevæsenet. Dette er en medvirkende årsag til, at danske forlags aktiviteter inden for læremidler som helhed, dvs. både trykte og digitale udgivelser, i 2015 er vokset til at udgøre mere end en tredjedel af omsætningen. I de sidste par år er skøn- og faglitteraturens

andel faldet til omkring halvdelen af den totale omsætning.

Den offentlige satsning på it i skolesystemet og væksten i salget af digitale lærebogsmidler afspejler en mere dybtgående forandring af, hvad vi skal forstå ved en lærebog. Den typiske lærebog indkøbt i classesæt har fået konkurrence fra skoleabonnement på læringsportaler. Hvor udviklingen tidligere gik i retning af, at man skulle udvikle supplerende digitalt indhold til den fysiske lærebog, ser vi i dag i højere grad, at det digitale læringsmiljø som helhed er omdrejningspunktet. Her er ikke bare tekster, men forskellige typer af videnressourcer tænkt ind i samlede pædagogiske forløb med fx tilhørende opgaver og samarbejdsrum. Det indebærer alt andet lige, at produktionen af en lærebog kræver flere ressourcer og i mindre grad er en enkeltmandsaktivitet. Den digitale teknologi gør principielt langt mere stof tilgængeligt for både lærer og elev, men samtidig afgrænser de nye læringsportaler ofte et sæt af tekster og udover dermed en ny form for gatekeeping i skolen.

UDLÅN AF E-BØGER: INTERESSEKONFLIKTER

Vanskelighederne med at få skabt en forretningsmodel for e-bøger har ikke mindst ført til en konflikt mellem bibliotekerne og visse forlag omkring det digitale udlån på eReolen. Striden drejer sig især om valg af udlånsmodeller. Den digitale teknologi giver mulighed for en ubegrænset adgang, mens en markeds-mæssig tilgang vil begrænse udlånet af især populære titler for derved at sikre, at der også er kommercielt basis for at producere og sælge e-bøger. Nogle forfattere har også været kritiske over for væksten i eReolens udlån. Allerede i 2012 førte konflikten til et regulært brud, hvor en række forlag trak sig, herunder større forlag som Gyldendal og Politikens Forlag, og for en tid var der to konkurrerende digitale udlånssystemer, bibliotekernes eReolen og forlagernes ebib.dk. I slutningen af 2014 genindtrådte forlagene igen i eReolen, hvilket forøgede antallet af tilgængelige titler, og resultatet var en betydelig vækst i udlånet. Som nævnt forlod flere forlag igen eReolen ved udgangen af 2015.

Den endelige balance mellem det kommercielle e-bogsmarked og bibliotekernes e-bogsudlån er langt fra fundet, og parterne diskuterer fortsat, hvor den skal være. Ved at kigge på

antallet af kommercielle styksalg og antal biblioteksudlån både for den fysiske bog og e-bogens vedkommende giver panelet i rapporten et elementært overblik over forholdet, der viser, at der både i 2014 og 2015 er flere udlån pr. solgt eksemplar for de fysiske bøgers vedkommende, end der er for de digitale bøger. Samtidig kan man konstatere en mindre stigning både for de fysiske bøger og e-bøgernes vedkommende i ratioen mellem udlån og salg.

Til at belyse nogle af de problemer, der gør sig gældende i forholdet mellem bibliotekernes ønske om at digitalisere og private aktørers interesse i at udvikle et kommercielt marked for e-bøger, afholdt Bog- og Litteraturpanelet et offentligt seminar den 3. maj 2016. Her blev også udenlandske erfaringer med e-bogsudlånets mulige kannibalisering af det kommercielle e-bogsmarked behandlet. Professor Frank Huysmans fra Amsterdams Universitet, Holland, pegede i sit bidrag på, at den hollandske erfaring taler for, at kannibaliseringen af det kommercielle e-bogsmarked fra biblioteksudlån er begrænset; men her skal det medtænkes, at antallet af tilgængelige e-titler i det hollandske biblioteksvæsen er markant mindre sammenlignet med det danske. Professor Elena Maceviciute fra Borås Universitet, Sverige, pegede i sin analyse bl.a. på, at de involverede aktører ikke altid handler rationelt. Usikkerheden knyttet til den aktuelle udviklings mulige konsekvenser får nogle aktører til at bremse igangværende initiativer for at forsvare eksisterende positioner, mens andre bruger uforholdsmæssig stor energi på at udvikle områder, der indtil videre kun fylder en beskedent del af virksomheden. Læs nærmere om de to forskeres vurderinger i de to essays knyttet til denne årsrapport i kapitel 6 og 7.

Et andet område af bibliotekernes virksomhed, der har været stærkt debatteret på det seneste, er bibliotekernes voksende materialekassation. Samlet set viser tallene, som panelet kan fremlægge her i rapporten, at der trods kassationen er flere titler på folkebiblioteket i dag end for fire år siden, men at de findes i færre eksemplarer. Selvom der er næsten 40.000 titler, som er fuldstændig forsvundet fra bibliotekerne i perioden, gør det løbende bogindkøb, at udbuddet af titler er steget med 1.052 siden 2012.

NYE AKTØRER I BOGMARKEDET

Den liberalisering, bogmarkedet har gennemgået, har ikke mindst åbnet op for, at bøger kan sælges af andre end de traditionelle boghandlere. Den langsigtede tendens siden årtusindeskiftet har også været, at den fysiske boghandel er i tilbagegang, mens supermarkeder og online-boghandlere er i fremgang. Stadig flere bøger sælges over internettet eller købes i forbindelse med den daglige indkøbstur i supermarkedet. Når det gælder danskeres køb af udenlandsk skøn- og faglitteratur, har danske boghandlere tillige konkurrence fra store selskaber som Amazon og Apple. Den fysiske boghandel står dog fortsat for en betydelig del af salget; Boghandlerforeningens undersøgelse fra februar 2016 peger på, at knap halvdelen af danskerne foretog deres seneste bogkøb i en fysisk boghandel.

Den kvantitative vækst i salget uden om boghandlerne er dog kun én side af udviklingen. Der foregår tillige en række kvalitative forandringer, som på sigt kan vise sig endnu mere betydningsfulde. Med online-distributører af litteratur som netboghandelen Saxo og streamingtjenesten Mofibo forandres både aktører og forretningsmodeller. Saxo er ud over sin hovedaktivitet som internetboghandel for både trykte og digitale bøger tillige ved at bevæge sig ind på forlagsområdet og sælger tjenesteydelser til forfattere, der selv ønsker at udgive bøger. Derudover eksperimenterer Saxo med at udvikle nye former for bøger og tiltrække nye forfattere. Et eksempel på dette er projektet Metro Litteratur, der nu er blevet afholdt på femte år. I samarbejde med Københavns Metro afholdes en talentkonkurrence for nye forfattere, og vinderne får deres noveller publiceret i onlineudgaver, der kan downloades frit af rejsende i metronen. På denne måde skabes erfaringer med nye publicerings- og distributionsformer, der er tilpasset nye brugssituationer, samtidig med at Saxo gør reklame for sig selv.

Med Mofibo og andre abonnementstjenesters fortsatte vækst er en forandring af selve salget og forbruget af bøger undervejs. I modsætning til det traditionelle bogsalg, der foregår stykvis, køber brugeren her ubegrænset adgang til et helt bibliotek af bøger, som han eller hun ikke ejer, men alene har brugsret til i en given periode. Herved forskydes opmærksomheden fra den enkelte bogs værdi til det samlede biblioteks attråværdighed i forbrugerens øjne. Hvis biblioteket fortsat skal have værdi for læseren, skal

det rumme tilstrækkeligt med nye og varierede titler til, at der altid kan findes noget interessant at begynde på. Konkret betyder det også, at et forlag først har solgt sin bog til abonnements-tjenesten, når læseren har læst en vis procentdel af bogen. Dette er radikalt anderledes end det sædvanlige styksalg over boghandlerdisken, hvor det kommercielt er underordnet, om kunden faktisk ender med at åbne bogen og læse den. Fremkomsten af sådanne kommercielle 'biblioteker' indebærer tillige, at det offentlige biblioteksvæsen og ikke mindst eReolen har fået en meget direkte konkurrent om læsernes opmærksomhed.

Man finder også en række hybridmodeller mellem Mofibos 'all you can read'-model og det traditionelle styksalg. Internetboghandlere som Saxo og Plusbog.dk tilbyder særlige medlemskaber, hvor man via en månedlig abonnements- eller medlemsafgift får adgang til at købe bøger til en stærkt reduceret pris. Herved formindskes indtjeningen på selve den fysiske eller digitale bog til fordel for selve medlemsbetalingen, hvorfor man i tillæg til selve udbuddet af bøger også ser en udvikling af særlige medlemstjenester, der skal holde på kunderne. På nogle punkter minder dette om traditionelle bogklubber, men udbuddet af bøger til særlig medlemspris er ikke forbeholdt nogle få titler om måneden, men trækker på et meget større katalog.

De traditionelle forlag og boghandlere har fået nye konkurrenter, og årets rapport belyser, i hvilket omfang forlagenes produktion af fag- og skønlitteratur har ændret sig. Antallet af udgivere af skønlitteratur for voksne er steget med næsten 50 % i løbet af de sidste ti år, og det skyldes ikke mindst, at der er kommet flere selvudgivere og enkeltmandsforlag. I 2006 stod de ti største udgivere af ny skønlitteratur for 57,8 % af årets nye titler. I 2015 er de ti største udgivere af ny skønlitteratur ansvarlig for 54,5 % af den nye skønlitteratur. Men der er sket en betydelig udskiftning i top-ti over de mest udgivende forlag. Hvis vi ser på de ti største udgivere i 2006 og følger deres produktion af nyudgivelser frem til 2015, faldt deres andel af nyudgivelser på bogmarkedet til 19,3 % i 2015. Blandt de ti største forlag for nyudgivelser af skønlitteratur i 2015 ser vi forlag som Mellemgaard og Books on Demand, hvilket peger på, at selv- og medudgivere er kommet til at spille en større rolle på bogmarkedet, i det mindste hvad angår titeludbuddet. Væksten i antallet af nye titler sker således også som følge af, at nye

aktører med andre publiceringsmodeller har vundet indpas. Nogle af de eksisterende større forlag har i mellemtiden også vokset sig endnu større. Eksempelvis opkøbte Gyldendal i 2016 Nyt Nordisk Forlag. Der er en beskedent tilbagegang i gruppen af mellemstore forlag, her målt på antallet af udgivelser pr. år. Faldet i udgivere, der udgiver mellem 11 og 50 titler årligt, er på 2 procentpoint i perioden 2006-2015, fra 84 udgivere (ud af i alt 791) i 2006 til 74 udgivere (ud af i alt 860) i 2015.

Tilkomsten af nye forlag generelt samt placeringen af forlag som Mellemgaard og Books on Demand i top-ti, hvad angår udgivelse af nye skønlitterære titler, peger på en igangværende fornyelse af forlagsbranchen. Når det gælder selvudgiverforlagenes øgede rolle for titeludbuddet, kan vi desuden tale om en strukturel forandring, hvor selve dét at udgive en bog ændrer karakter. Hos selvudgiverforlagene må forlagets sædvanlige redaktionelle rolle i et vist omfang vige for en mere forfatterdreven udgivel-sespolitik. Samtidig bliver deres udgivelser ikke i samme omfang en del af det etablerede litterære kredsløb og den almenkulturelle offentlighed. Som man kan se i denne rapport, indkøbes selvudgiverne ikke af bibliotekerne i nær samme grad som titler fra de etablerede forlag, og selvudgiverne anmeldes også kun sjældent i de traditionelle trykte medier. En selvudgiverforfatter må derfor i langt højere grad selv arbejde for at blive synlig i en fælles offentlighed og risikerer i langt højere grad aldrig at blive det. Hvis synlighed da er intentionen – for nogle selvudgivere er synlighed ikke en vigtig ambition.

Mange af forandringerne på bogmarkedet i form af nye forretningsmodeller og digitale tiltag har været inspireret af den globale udvikling, men endnu har udenlandske aktører ikke for alvor vundet indpas på det danske bogmarked. Der har dog været forhandlinger mellem forskellige danske forlag og Amazon med henblik på i første omgang at sælge danske e-bøger gennem Amazon. I givet fald vil Amazons indtræden kunne få betydelige konsekvenser for hele distributionsleddet og prisdannelsen på bøger; Amazon har ved sin indtræden på andre markeder været kendt for at sænke prisniveauet betydeligt og udkonkurrere en del af de eksisterende aktører på bogmarkedet. I diskussionen af Amazons mulige aftaler med danske forlag har spørgsmålet om Amazons særlige 'price parity klausul' især påkaldt sig opmærksomhed; denne klausul, hvis lovlighed også på EU-plan er til

debat, tilsiger, at forlagene forpligter sig til ikke at sælge bøger til lavere priser, end hvad Amazon kan opnå. En sådan klausul vil give Amazon en betydelig konkurrencefordel i det danske marked, men det er i skrivende stund uafklaret, hvorvidt Amazon kommer til at indgå aftaler med danske forlag.

Udviklingen i det danske bogmarked har i det forløbne år primært forstærket allerede eksisterende tendenser, herunder digitaliseringen og fremvæksten af nye aktører i bogmarkedet. Når det gælder udbuddet af nye skønlitterære titler, ser udviklingen positiv ud, mens den for faglitteraturens vedkommende er negativ; det sidste afspejler dog sandsynligvis internettets voksende betydning som informationskilde for befolkningen, hvilket gør visse typer af faglitteratur mindre oplagte at udgive. I det omfang diversitet kan siges at være en kvalitet i sig selv, er udviklingen således positiv for skønlitteraturens vedkommende. Man kan dog hverken bedømme diversitet og kvalitet alene ved at se på udbuddet. Ikke mindst i kulturpolitisk henseende er det afgørende for både kvalitet og diversitet, at den er til stede i alle led af bogen og litteraturens kredsløb, fra produktion over distribution til konsumtion.

I en række kommende særrapporter og arrangementer vil Bog- og Litteraturpanelet prøve at belyse nogle vigtige aspekter i alle de nævnte tre led:

- en analyse af danske forfatteres økonomiske forhold vil belyse det materielle grundlag for selve produktionen af fag- og skønlitteratur samt oversættelsen af litteratur
- en analyse af boghandleres og supermarketers bogsortiment vil give grundlag for at vurdere og sammenligne volumen og genre-mæssig diversitet hos de to typer forhandlere
- et seminar den 6. december 2016 om kvalitetskriterier i vurderingen af litteratur vil bl.a. belyse de etablerede anmelderes forståelser af kvalitet og anmeldelsers betydning for danskernes valg af litteratur
- en udredning af eksisterende statistiske kilder til belysning af læsning af bøger i Norden vil skabe et første grundlag for at vurdere danskernes læsning i et komparativt perspektiv samt give afsæt for anbefalinger til en bedre dansk og nordisk statistik for læsning af bøger.

Bog- og Litteraturpanelet, 21. september 2016

Stig Hjarvard, formand (professor ved Institut for Medier, Erkendelse og Formidling ved Københavns

Universitet)

Gitte Balling (lektor ved IVA, Københavns Universitet)

Kjell Bohlund (forlagskonsulent og tidligere adm. direktør for den svenske Norstedt-koncern)

Rasmus Grøn (lektor ved Institut for Kommunikation ved Aalborg Universitet)

Anne-Marie Mai (professor i dansk litteratur ved Syddansk Universitet)

Tue Andersen Nexø (lektor i litteraturvidenskab ved Københavns Universitet og anmelder ved Information).

Rasmus Rex (postdoc ved Roskilde Universitet)

INDLEDNING

Bog- og Litteraturpanelet inddeler ligesom sidste år gennemgangen af den eksisterende statistik på det danske bogmarked i tre faser: produktionsfasen, distributionsfasen og forbrugsfasen.

Med *produktion* tænkes der på det først led i bogens "liv". Panelet kigger nærmere på, hvilke bøger der udgives i Danmark, herunder hvordan de fordeler sig på genrer og medietyper (fx trykt bog, e-bog eller lydbog). Det allerførste led i produktionsfasen handler i sagens natur om forfatterens produktion af litteratur. Der foreligger imidlertid ikke data til belysning af forfatterstanden fx med hensyn til arbejdsvilkår. Panelet har derfor igangsat netop sådan en undersøgelse, som publiceres i november 2016.

Distributionen af litteratur vedrører de branche- og markedsmæssige aspekter af litteraturens kredsløb. Panelet kan med de forhåndenværende data belyse omsætnings- og salgstal for den samlede forlagsbranche, ligesom der findes undersøgelser af danskernes bogkøbsvaner. Salgstal for de enkelte bogtitler findes stadig ikke.

Forbrugsfasen vedrører læsning af litteratur, herunder hvordan udviklingen i danskernes læsevaner ser ud, men også udviklingen i bibliotekernes udlån af litteratur adresseres i denne fase.

En række af de statistikker, der præsenteres i rapporten, er opdateringer af sidste års statistikker. Men der er også tilvejebragt helt nye statistiske oplysninger om det danske bogmarked til denne års rapport. I kraft af en analyse af data bag bogproduktionsstatistikken har panelet undersøgt udviklingen i det danske forlagslandskab og redegør for, hvor meget de ti største forlag fylder i den samlede bogproduktion henover en tiårig periode. Data herfra holdes op imod data, der belyser antallet af anmeldelser i danske dagblade og biblioteksindkøb, hvorved der kan gives en indikator for de pågældende forlags repræsentation i det, vi kan kalde den litterære offentlighed i Danmark. Vi kan på den baggrund se, hvilke forlag der har lettest ved at få eksponeret deres titler for de danske læsere.

Figur 1: Oversigt over rapportens statistikker, opdelt i produktion, distribution og forbrug

I panelets belysning af bibliotekernes rolle i det litterære kredsløb har panelet suppleret tallene for, hvor mange bogeksemplarer bibliotekerne har stående, med oplysninger om antallet af titler tilgængelige på bibliotekerne. På den måde tilvejebringer panelet ny information til belysning af spørgsmålet om, hvorvidt bibliotekernes bogkassationer medfører mindre diversitet i udbuddet af litteratur til borgerne. Derudover har panelet sammenlignet folkebibliotekernes og eReolens udlånstal med Danske Forlags tal for årets samlede styksalg fra 2014 og 2015 for på den måde at lave en elementær belysning af forholdet mellem lån og salg. Endelig har panelet til rapporten udarbejdet en sammenligning af danske og øvrige nordiske landes tal for bogproduktion og for bibliotekernes bogbestand og udlån.

1.

PRODUKTION AF BØGER

Produktionen af ny skønlitteratur skrevet på dansk har nu været stigende tre år i træk. Lyrikken er den genre, der oplever størst stigning. Voksenlitteraturen fylder markant mere i udgivelsesbilledet for e-bøgerne, end det er tilfældet for de trykte bøger.

Hovedpointer i kapitlet:

- Produktionen af ny dansk skønlitteratur er steget med mere end 50 % siden 2009
- Produktionen af lyrik udgivet i fysisk bogform er steget med 60 % siden 2009
- Produktionen af lyrik i e-bogsform er steget fra 41 titler i 2012 til 174 i 2015
- Halvdelen af den udgivne skønlitteratur og 72 % af faglitteraturen er skrevet på dansk

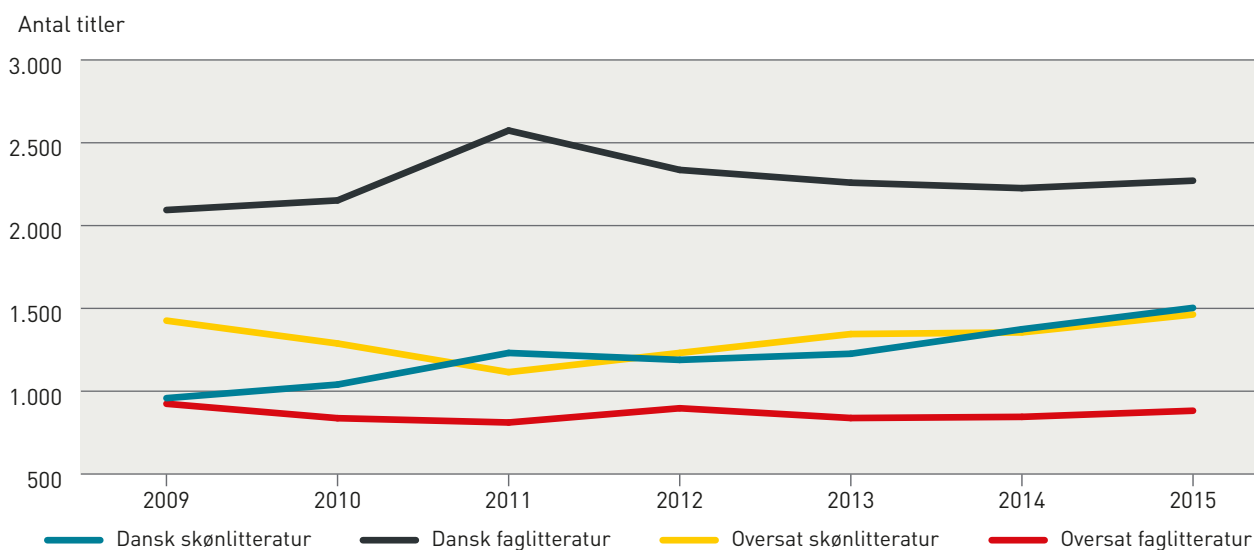
1.1 PRODUKTION AF TRYKTE BØGER

Kigger vi på den del af produktionen af trykte bøger, der er tiltænkt det kommercielle marked¹, kan man konstatere en stigning i produktionen af skønlitteratur (se figur 2). Såvel oversatte som danske værker ligger på det højeste niveau i den periode, som tallene dækker, og udgivelsen af ny skønlitteratur skrevet på dansk er steget med mere end 50 % i perioden.

Udgivelsen af faglitteratur skrevet på dansk er omvendt kendetegnet ved nogle mindre udsving i perioden, men der er dog en lille stigning at spore fra 2014 til 2015, og i 2015 er antallet af producerede titler en smule højere end i 2009 og 2010. Kurven over oversat faglitteratur er ikke præget af de store udsving i perioden.

¹ Dvs. fraregnet videnskabelige rapporter, årsrapporter fra myndigheder o.l., som også fremgår af bogproduktionsstatistikken.

Figur 2: Kommercielle, trykte førsteudgaver, danske og oversatte titler

Kilde: Danmarks Statistik, bogproduktionsstatistikken BOG06.

Figur 3: Kommercielle, nye faglitterære titler skrevet på dansk fordelt efter emne (top 10)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Udvikling 09-15
Personalhistorie. Genealogi	295	285	360	312	308	295	327	110,8 %
Uddannelse. Opdragelse. Undervisning. Folkeoplysning	186	157	163	138	117	163	152	81,7 %
Medicin. Sundhedsvidenskab	124	149	205	161	172	131	142	114,5 %
Lov og ret. Lovgivning	121	89	126	95	88	92	74	61,2 %
Hjem og husholdning	100	111	119	160	145	140	151	151,0 %
Teknik i alm.	77	83	125	95	98	90	85	110,4 %
Forlystelser. Spil. Idræt	65	87	91	103	89	89	117	180,0 %
Samfundsvidenskaberne i alm.	65	72	107	68	59	62	67	103,1 %
Økonomi	57	38	75	46	74	61	52	91,2 %
Sprog	46	42	59	58	63	56	38	82,6 %

Kilde: Danmarks Statistik, bogproduktionsstatistikken BOG06.

Figur 4: Kommercielle trykte førsteudgaver fordelt efter originalsprog

	Skønlitteratur							Faglitteratur						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Dansk	958	1.040	1.231	1.189	1.226	1.374	1.503	2.094	2.152	2.574	2.336	2.259	2.226	2.271
Svensk	130	154	153	161	148	171	163	56	63	51	80	49	60	52
Norsk	54	52	58	43	97	72	87	26	40	38	37	35	27	38
Engelsk/amerikansk	868	768	547	697	728	719	754	620	537	520	590	553	566	569
Tysk	121	106	120	104	105	104	151	79	67	76	39	43	58	81
Fransk	63	45	63	71	85	121	99	38	22	30	24	50	31	47
Andre sprog	190	163	174	155	182	168	209	105	108	96	127	108	103	95
I alt alle sprog	2.384	2.328	2.346	2.420	2.571	2.729	2.966	3.018	2.989	3.385	3.233	3.097	3.071	3.153

Kilde: Danmarks Statistik, bogproduktionsstatistikken BOG06.

Kigger man nærmere på emnerne² for nyudgivne danske fagbøger (figur 3), viser det sig, at visse emner har oplevet en betragtelig tilbagegang fra 2009 til 2015, heriblandt bøger om 'Lov og ret. Lovgivning', 'Uddannelse. Opdragelse. Undervisning. Folkeoplysning' og 'Sprog'. De emner, der har oplevet størst fremgang i

perioden, er 'Forlystelser. Spil. Idræt', 'Hjem og husholdning' og 'Medicin. Sundhedsvidenskab.'

Inddeles produktionen af skøn- og faglitteratur efter det sprog, som udgivelsen oprindeligt er skrevet på (figur 4), kan man se, at ca. halvdelen af den skønlitterære produktion udgøres af titler skrevet på dansk³. Den anden halvdel domineres først og fremmest af titler, der er

² Emneinddelingen stammer fra Dansk BiblioteksCenters klassificering af materialet.

³ Bemærk, at Danmarks Statistik ved publikationen af et års bogproduktionsstatistik korrigerer data fem år bagud i tiden, og at der derfor i tabellerne vil være små forskydninger i forhold til de tabeller, som optræder i Bog- og Litteraturpanelets rapport fra 2015.

Figur 5: Kommercielle skønlitterære trykte førsteudgaver fordelt efter genrer

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Digte	113	114	193	137	146	183	181
Skuespil	30	25	24	26	26	32	25
Romaner/noveller	880	889	828	984	1.030	985	1.057
Humor/tegneserier	47	50	49	61	62	56	56
Digte for børn	28	19	35	42	26	34	37
Børnekomedier	8	9	5	6	6	9	8
Fortællinger for børn	1.183	1.126	1.152	1.116	1.229	1.394	1.558
Humor/tegneserier for børn	95	96	60	48	46	36	44
I alt	2.384	2.328	2.346	2.420	2.571	2.729	2.966

Kilde: Danmarks Statistik, bogproduktionsstatistikken BOG06.

oversat fra engelsk/amerikansk, herefter følger svensk og tysk (hvis man ser bort fra blandingsskategorien andre sprog). Forholdsmæssigt er andelen med engelsk/amerikansk som oprindeligt sprog dog faldet fra at udgøre 36,4 % af den samlede mængde udgivne skønlitteratur i 2009 til at udgøre 25,4 % i 2015.

For faglitteraturens vedkommende fylder titler skrevet på dansk 72 % i 2015. Titler oversat fra engelsk/amerikansk fylder næstmest, henholdsvis 18 % i 2015 og 20,5 % i 2009.

Ved at dykke ned i de genrer, som tilsammen udgør den nye skønlitterære produktion (figur 5), bliver det tydeligt, at den især udgøres af børnelitteratur og romaner/noveller for voksne (hhv. 52,5 % og 35,6 % af produktionen i 2015). Både voksenlitteraturen og børnelitteraturen er steget siden 2009 (romaner/noveller for voksne med 20 % siden 2009, fortællinger for børn med 31,7 %). Produktionen af digte (for voksne) er både i 2014 og 2015 på et niveau, der ligger væsentligt over 2009, og er således steget med 60 % siden 2009.

1.2 PRODUKTION AF E-BØGER

Det er ikke muligt med de tilgængelige data at afgøre, hvorvidt en e-bog også er udkommet som trykt bog. Det betyder, at figur 6 og 7 både indeholder e-bøger, der også er udkommet på tryk i samme år, og e-bøger, der baserer sig på ældre

fysiske forlæg. Det sidste bliver stadig mere hyppigt i takt med den digitaliseringsproces af det såkaldte bagkatalog, der finder sted i disse år, som indebærer, at en række af forlagenes ældre titler udkommer i nye e-bogsudgaver.

Ovenstående taget i betragtning samt det forhold, at e-bogen stadig er et forholdsvis nyt medie, er det ikke overraskende, at antallet af producerede e-bøger stiger markant i disse år.

Den totale produktion af skønlitterære e-bøger er steget med 83 % fra 2012 til 2015. Stigningen for skønlitterære e-bøger skrevet på dansk er på 73,9 % i perioden (figur 6). For faglitteraturens vedkommende er den generelle stigning på 70,4 % i perioden, og den del af faglitteraturen, der har dansk som originalsprog, er steget med 56,9 % fra 2012 til 2015. Som det også var gældende for den trykte del af litteraturen, oversættes der også for e-bøgernes vedkommende mest fra engelsk og amerikansk.

Den nye skønlitterære e-bogsproduktion udgøres hovedsageligt af romaner/noveller (59,1 % i 2015) og fortællinger for børn (32,8 %). Dermed forholder det sig omvendt af den trykte skønlitterære produktion, hvor det var fortællinger for børn, der dominerede, og det tyder på, at e-bogsmediet (indtil videre) i højere grad henvender sig til voksne end til børn. Yderligere er det værd at bemærke, at lyrikken (for voksne) ser ud til at have taget e-bogsmediet til sig, og antallet af udkomne titler er mere end firedoblet i perioden.

Figur 6: Kommercielle førsteudgaver af e-bøger fordelt efter originalsprog

	Skønlitteratur				Faglitteratur			
	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015
Dansk	980	1.195	1.342	1.704	835	1.050	1.150	1.310
Svensk	107	120	116	179	12	15	25	17
Norsk	38	50	67	123	10	11	18	16
Engelsk/amerikansk	276	417	466	587	93	225	201	210
Tysk	22	49	30	47	9	45	17	67
Fransk	21	35	34	40	1	15	6	5
Andre sprog	65	85	90	82	10	21	23	28
I alt alle sprog	1.509	1.951	2.145	2.762	970	1.382	1.440	1.653

Kilde: Danmarks Statistik, bogproduktionsstatistikken BOG06

Figur 7: Kommercielle skønlitterære førsteudgaver af e-bøger fordelt efter genrer

	2012	2013	2014	2015
Digte	41	84	96	174
Skuespil	19	23	37	28
Romaner/noveller	952	1.106	1.294	1.633
Humor/tegneserier	5	7	11	5
Digte for børn	5	4	6	8
Børnekomedier	-	-	-	-
Fortællinger for børn	483	726	687	906
Humor/tegneserier for børn	4	1	14	8
I alt	1.509	1.951	2.145	2.762

Kilde: Danmarks Statistik, bogproduktionsstatistikken BOG06.

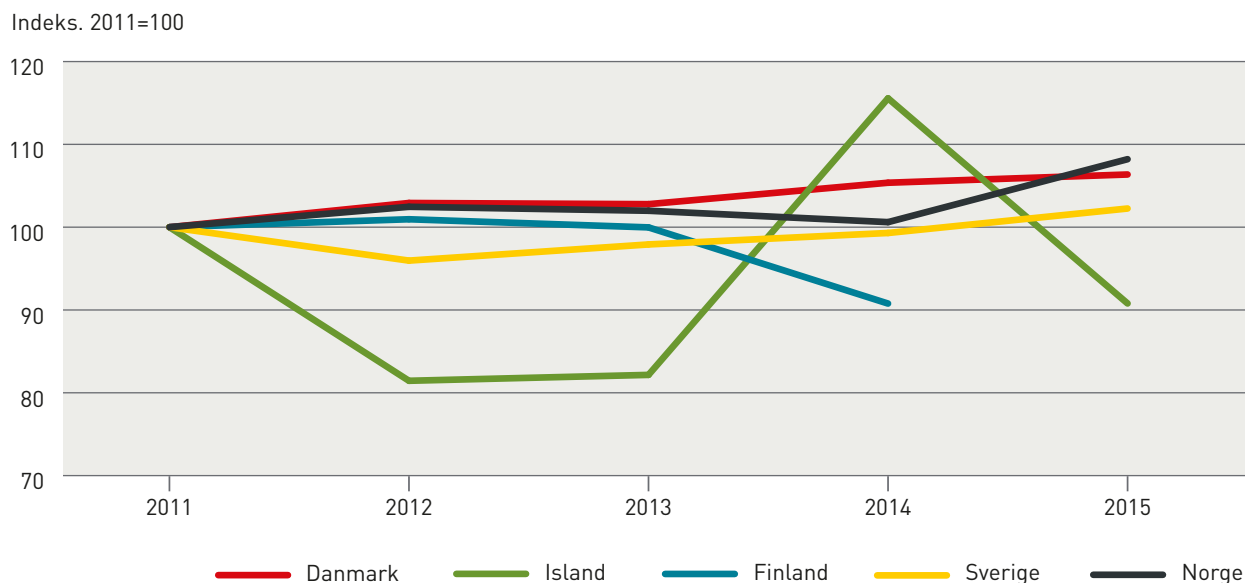
1.3 BOGPRODUKTION I EN NORDISK KONTEKST

Ved at sammenstille oplysninger om antallet af titler indleveret til optagelse i nationalbibliografierne, som er de officielle fortegnelser over de bøger, der udkommer hvert år, i de øvrige nordiske lande, kan man sammenligne udviklingen i den danske bogproduktion med det øvrige Norden. Da opgørelserne konstrueres på forskel-

lig vis fra land til land, anvendes der indekstal i **figur 8** for at skabe et sammenligningsgrundlag, der er uafhængigt af landenes registreringspraksis.

Især Norge, Sverige og Danmark har haft en nogenlunde stabil udvikling i bogproduktionen af trykte bøger. Islands udvikling er præget af tilbagegang i perioden efter 2009, formentlig pga. finanskrisen, men kurven viser dog en opadgående tendens i 2014 for så at falde igen i

Figur 8: Indeks over trykt bogproduktion i Norden (2011 = 100)

Kilder: Sverige: <http://www.kb.se/dokument/2015.pdf>, Island: https://landsbokasafn.is/uploads/arsskyrslur/arsskyrsla_2014_enska.pdf, Finland: <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/123276/Publikationsstatistik%20B%c3%b6cker%202000-.pdf?sequence=2>, Norge: <http://www.nb.no/Om-NB/Pliktavlevering/Hvorfor-pliktavlevere/Statistikk-2010-2014>, Danmark: Bogproduktionsstatistikken BOG02.

2015. Den finske registreringspraksis er præget af en forsinkelse, så det seneste år mangler ca. 1.500 registreringer, som først medregnes ved udgivelsen af tallene for 2015. Ser man således bort fra 2014, er de finske tal også meget stabile i perioden.

I øvrigt er det værd at bemærke, at det svenske nationalbibliotek fremadrettet vil lave statistik over selvudgivelser⁴. Det kunne være interessant, hvis Dansk BiblioteksCenter undersøgte mulighederne for en lignende praksis herhjemme, så danske selvudgivelser kan sammenlignes i skandinavisk kontekst. Med til billedet hører her, at det kan være vanskeligt at definere, hvad en selvudgivelse præcist er.

⁴ I "Utgivningspuls 2015 – Nationalbibliografen i siffror" står der: "Nytt från 1 juli 2015 är att all egenutgiven litteratur märks upp i nationalbibliografen för att kunna analysera den närmare i kommande årsstatistik. Egenutgiven skönlitteratur klassificeras med Deweykod. Egenutgiven facklitteratur klassificeras med Deweykod om titeln eller författaren tidigare är förlagsutgiven".

2.

FORLAGSLANDSKABET 2006-2015

Der er kommet flere nye forlag til, og de traditionelle spillere fylder mindre i den samlede produktion end for ti år siden. De nye spillere har dog svært ved at finde vej til bibliotekerne og til avisernes boganmeldelser.

Hovedpointer i kapitlet:

- Andelen af udgivere, der blot udgiver én udgivelse om året, ligger konsekvent i perioden 2006-2015 over 50 %.
- Lidt mere end 3 % af udgiverne udgiver mere end 50 bøger på et år.
- Der var 155 udgivere af børne- og ungdomslitteratur i 2015, og tallet har aldrig været højere.
- Der er kommet 47,7 % flere udgivere af skønlitteratur til inden for de sidste ti år.
- De ti største udgivere af skønlitteratur målt på produktionsandel stod for 51 % af alle årets nye skønlitterære udgivelser i 2006. De samme ti udgivere stod i 2015 for 19,3 %.
- Selv-/medudgiverforlagene Mellemgaard og Books on Demand er blandt de ti største udgivere i 2015 målt på antallet af skønlitterære udgivelser, men deres titler indkøbes kun i begrænset omfang af bibliotekerne og anmeldes kun sjældent i dagbladene.

Fordelingen af landets forlag i forhold til antal udgivelser viser en klar stabilitet set over en tiårig periode, som det fremgår af **figur 9** og **10**.

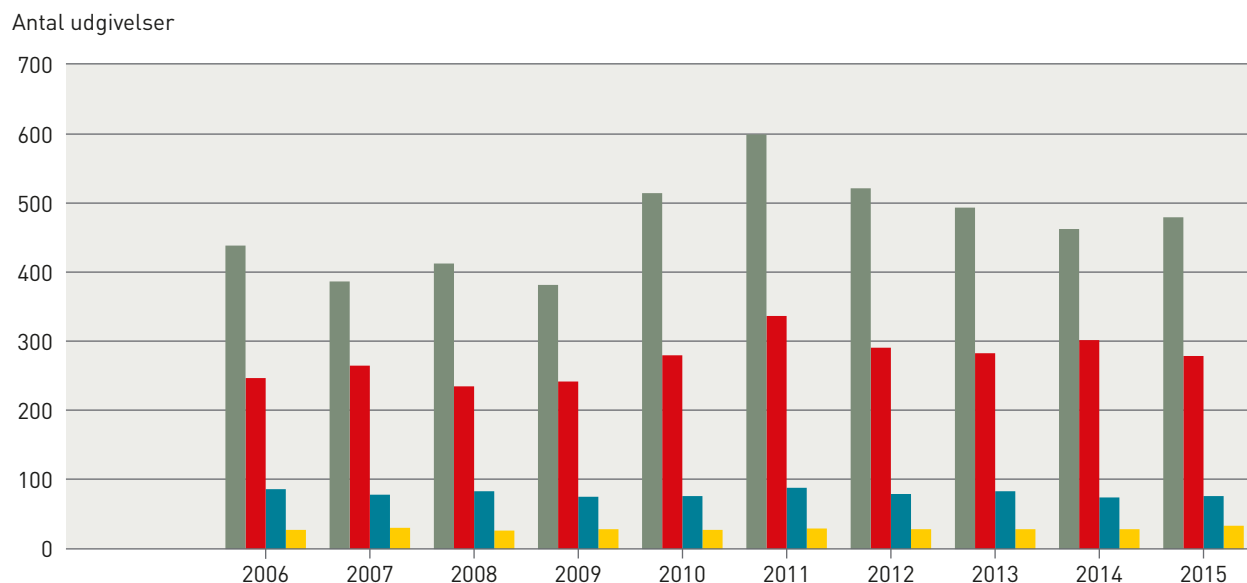
Inddeler man udgiverne⁵ i intervaller efter, hvor mange titler de har udgivet et givent år, kan man se, at de største forskydninger finder sted i mellemgruppen, der udgiver mellem 11 og 50 titler årligt. Fra 2006 til 2015 er denne mellemgruppes andel af de samlede udgivere faldet med to procentpoint fra 10,6 % til 8,6 %, nominelt fra 84 udgivere i 2006 til 74 i 2015. Andelen af udgivere, der blot udgiver én udgivelse om året, svinger en smule i perioden, men ligger både i 2006 og 2015 lige over de 55 % og er på intet tidspunkt i perioden under 50 %. Andelen af udgivere, der udgiver mellem 2 og 10 bøger på et år, svinger i perioden mellem 31 og 35 %. Lidt mere end 3 % af udgiverne udgiver mere end 50 bøger på et år. Det laveste niveau for de største udgivere ses i 2011, hvor de udgør 2,6 % af det samlede antal udgivere.

2.1 FORLAGENES PRODUKTION AF SKØNLITTERATUR FOR VOKSNE 2006-2015

Hvor antallet af udgivere af litteratur i Danmark altså viser sig stabilt, når man kigger overordnet på tallene, er der derimod forskydninger at spore, når man ser nærmere på antallet af udgivere af skønlitteratur for voksne. Som det ses af **figur 10**, er antallet af udgivere steget med 47,7 % de sidste ti år. Stigningen skyldes især, at der er kommet langt flere enkeltmandsforlag og selvudgivere til. Denne tendens blev belyst i panelets undersøgelse "Alternative

⁵ Udgivere adskilles her på deres forskellige navneformer, som er anvendt i dansk bogfortegnelse. Dermed vil der for eksempel være forskel på "Lindhardt og Ringhof" og Lindhardt og Ringhof". Det vurderes ikke at have nævneværdig indflydelse på tallene, men der vil være mindre forskydninger især blandt de mest produktive af udgiverne.

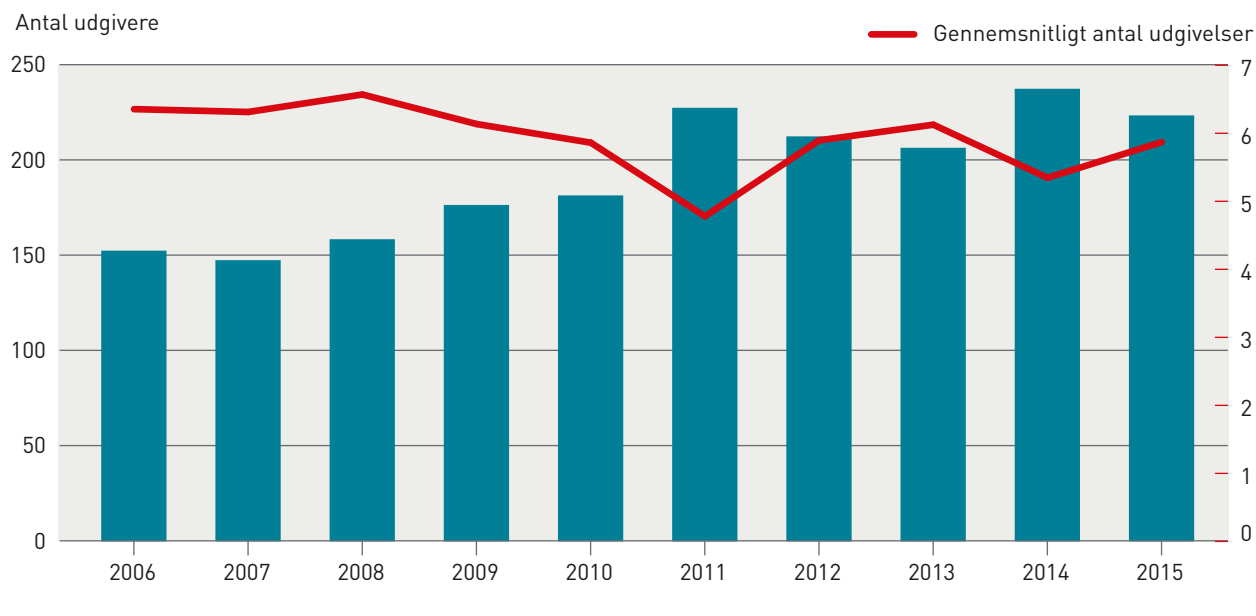
Figur 9: Udgivere fordelt efter antal udgivelser

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Én udgivelse	55,2 %	51,2 %	54,9 %	52,9 %	57,6 %	57,2 %	57,0 %	55,9 %	53,7 %	55,6 %
2 til 10 udgivelser	31,0 %	35,0 %	31,1 %	33,4 %	31,2 %	32,0 %	31,7 %	31,9 %	34,9 %	32,2 %
11 til 50 udgivelser	10,6 %	10,1 %	10,8 %	10,2 %	8,3 %	8,2 %	8,4 %	9,2 %	8,4 %	8,6 %
Mere end 50 udgivelser	3,2 %	3,7 %	3,2 %	3,6 %	2,8 %	2,6 %	2,9 %	3,0 %	3,0 %	3,6 %

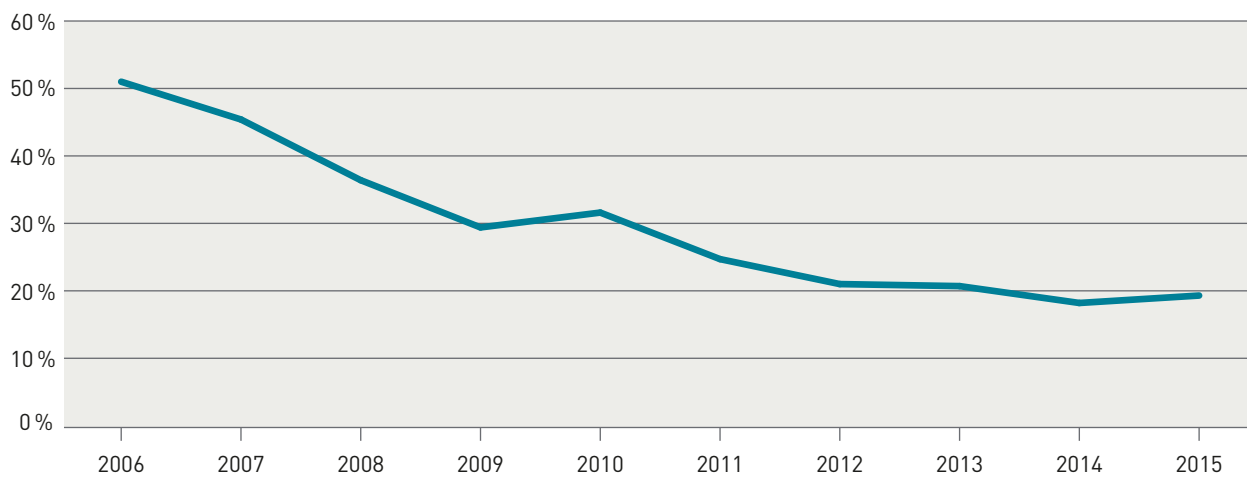
Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

Figur 10: Antallet af udgivere af skønlitteratur (førsteudgaver) 2006-2015

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

Figur 11: Produktionsandel 2006-2015 for de ti største udgivere af ny skønlitteratur 2006

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

publikationsformer i Danmark og deres position på det danske bogmarked”⁶ fra sidste år.

I figur 12 kan man se de ti største forlag i 2006 og i 2015. De ti største forlag i 2006 stod for 51 % af alle årets nye skønlitterære udgivelser. Følger man de samme ti forlags bogproduktion frem til 2015, kan man se, at deres andel af den samlede skønlitterære bogproduktion er faldet til 19,3 % i 2015 (se figur 11). Forklaringerne bag udviklingen er flere: Dels er nogle af forlagene ophørt med at eksistere som selvstændige forlag (Borgen blev købt af Gyldendal i 2013 og ophørte som selvstændigt forlag. Aller er ophørt med at udgive bøger, Aschehoug fusionerede med Lindhardt og Ringhof). Der kan være flere forklaringer, som imidlertid ikke kan dokumenteres statistisk.

På trods af, at de ti største forlag i 2006 fylder betydeligt mindre i den samlede produktion ti år senere, ved vi fra statistikken over bogproduktionen, at den samlede bogproduktion ikke er faldet de senere år. Ser man på de ti største skønlitterære udgivere i 2015, udgør deres udgivelser 54,5 % af den samlede nye skønlitterære produktion, og dermed er en stabil og relativt stor del af produktionen fortsat koncentreret om forholdsvis få aktører. Men der kan imidlertid konstateres væsentlige ændringer i denne topti. Som det fremgår af figur 12 er både Mellemsgaard og Books on Demand, der kan kategori-

seres som selvudgiverforlag/medudgiverforlag, blandt de største aktører i 2015 målt på antallet af producerede bøger, og vi ved, at mere end 50 % af udgiverne totalt set, kun udgiver én titel et givent år. Dermed er det rimeligt at antage, at selv- og medudgivernes andel af den skønlitterære produktion er stigende, men det må i samme åndedrag konstateres, at tallene viser, at selv- og medudgiverne også var til stede i 2006.

Da der ikke er tilgængelige salgstal for de enkelte forlag, kan man i udgangspunktet ikke sige noget om de ti største udgiveres markedsandele. Men som en indikator på, hvor meget de nævnte forlag fylder i markedet, kigger vi på, i hvilken udstrækning de ti største udgiveres nyudgivne, skønlitterære titler fra 2015 er blevet indkøbt af landets folkebiblioteker og pædagogiske læringscentre (tidl. skolebiblioteker). Figur 13 viser, at den mest produktive skønlitterære udgiver i 2015, Harlequin, overhovedet ikke er blevet indkøbt af landets biblioteker. Titlerne fra de to selvudgiverforlag, Mellemsgaard og Books on Demand, er heller ikke til stede på bibliotekerne i nævneværdig grad. I gennemsnit findes hver Mellemsgaard-titel fra 2015 i 27,8 eksemplarer på bibliotekerne, og fra Books on Demand findes der i gennemsnit 1,1 eksemplar af hver titel på bibliotekerne. I toppen af tabellen ligger Politikens Forlag, hvis titler fra 2015 i gennemsnit findes i 589,9 eksemplarer på bibliotekerne. Herefter følger Rosinante med 487,8 eksemplarer i gennemsnit.

⁶ Se undersøgelsen her: <http://slks.dk/bogen-2015/selvudgivere/>

Figur 12: De ti største udgivere af skønlitteratur i 2006 og 2015 målt i forhold til antal udgivelser

Ti største udgivere af ny skønlitteratur i 2006	Antal førsteudgaver 2006	Ti største udgivere af ny skønlitteratur 2015	Antal førsteudgaver 2015
Aller*	154	Harlequin	202
Gyldendal	83	Mellemgaard	103
Aschehoug	54	Gyldendal	93
Drama	43	Lindhardt og Ringhof	44
Lindhardt og Ringhof	41	Books on Demand	38
Borgen	30	Turbine	34
Books on Demand	25	Politiken	31
Tiderne Skifter	22	Tiderne Skifter	27
Hovedland	21	People'sPress	24
Cicero	20	Rosinante	23

* Forlaget Aller forbinder man typisk med udgivelsen af ugeblade og magasiner, men forlaget har også udgivet bøger. Kigger man på typen af bøger, Aller udgav, er det den samme type titler, der i 2015 udgives af Harlequin.

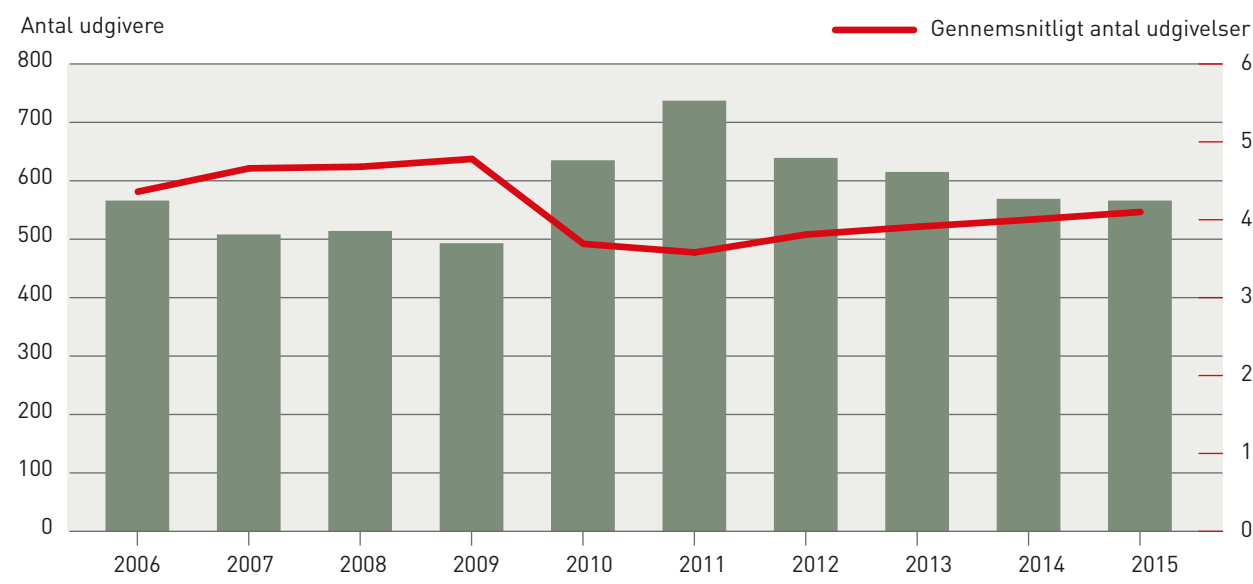
Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet

Figur 13: Førsteudgaver, biblioteksbestand for de ti største udgivere af skønlitteratur i 2015

	Antal biblioteks-eksemplarer pr. 31.12.2015 (nye titler fra 2015)	Antal førsteudgaver 2015	Gennemsnitlig titelbestand
Harlequin	0	202	0,0
Mellemgaard	2.249	81	27,8
Gyldendal	26.552	77	344,8
Lindhardt og Ringhof	14.851	43	345,4
Turbine	6.092	34	179,2
Politiken	18.288	31	589,9
Books on Demand	29	27	1,1
Tiderne Skifter	4.266	26	164,1
People'sPress	7.129	24	297,0
Rosinante	10.243	21	487,8

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet og Slots- og Kulturstyrelsen

Figur 14: Antallet af udgivere bag årets faglitterære førsteudgaver

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

Figur 15: Anmeldelser af skønlitteratur registreret på bog.nu i 2015

Forlag	Antal
Harlequin	0
Mellemgaard	0
Gyldendal	687
Lindhardt og Ringhof	277
Turbine	46
Politiken	184
Books on Demand	0
Tiderne Skifter	0*
People'sPress	136
Rosinante	266

Kilde: Lasse Hjort Madsen, udtræk fra bog.nu. * Tiderne Skifter er på bog.nu blevet langt under Gyldendal, da Gyldendal i 2016 har opkøbt forlaget. Ca. 40 af de anmeldelser, som er noteret under Gyldendal i 2015, er således anmeldelser af titler fra Tiderne Skifter.

Bog- og Litteraturpanelet har også fået adgang til data om antallet af skønlitterære boganmeldelser for de enkelte forlag (figur 15). Forfatter og data scientist Lasse Hjort Madsen har i en artikel i Weekendavisen⁷ på baggrund af data fra hjemmesiden bog.nu analyseret de senere års boganmeldelser i landets største trykte medier. Af disse data kan man se, at hverken Harlequin, Mellemgaard eller Books on Demand har modtaget en eneste boganmeldelse i landets største trykte medier i 2015⁸. Alle øvrige forlag i topti har modtaget anmeldelser i 2015, flest til Gyldendal (687) og næstflest til Lindhardt og Ringhof (277)⁹.

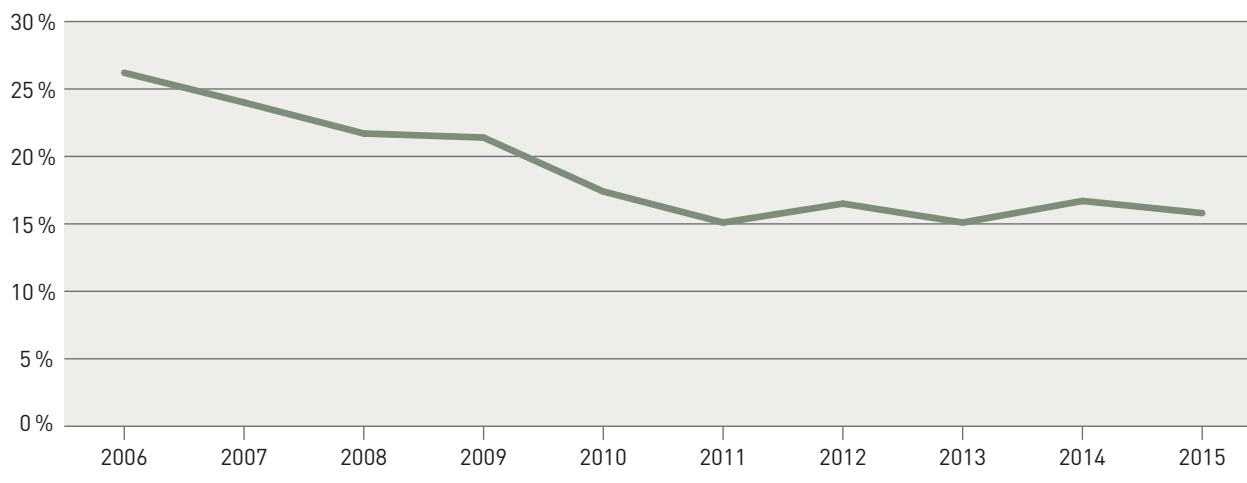
Selvom forlagene Harlequin, Mellemgaard og Books on Demand er store målt på antal producerede skønlitterære titler, er deres gennemslag i det, vi kan kalde den litterære offentlighed forstået som tilgængelighed på bibliotekerne og omtale i dagbladene, begrænset. Titlerne fra de pågældende forlag eksponeres altså i væsentlig mindre grad for de danske bogkøbere og biblioteksbrugere, end det er tilfældet for de mere traditionelle og velkendte forlag.

⁷ "Danmarks sødste anmelder", Weekendavisen d. 22. juli 2016.

⁸ Medtaget er anmeldelser trykt i aviser og ugeblade (dvs. eksklusive fagblade og netmedier) og kun dem, som er bragt i medier, der i alt er repræsenteret med mindst 100 anmeldelser i perioden 2010-2015.

⁹ Disse anmeldelser kan også være af titler, der ikke er udkommet i 2015, og af titler, som ikke nødvendigvis er førsteudgaver.

Figur 16: Produktionsandel 2006-2015 for de ti største udgivere af ny faglitteratur i 2006

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet

Figur 17: De ti største udgivere af ny faglitteratur i 2006 og 2015

Ti største udgivere af ny faglitteratur 2006	Antal første-udgaver 2006	Ti største udgivere af ny faglitteratur 2015	Antal første-udgaver 2015
Gyldendal	154	Turbine	137
Aschehoug	143	Gyldendal	130
Politiken	56	Books on Demand	72
Borgen	51	Hans Reitzel	65
Jurist- og Økonomforbundet	48	Politiken	50
Børsen	47	Lindhardt og Ringhof	49
Hans Reitzel	40	Mellemgaard	48
Schultz	38	Jurist- og Økonomforbundet	46
Lindhardt og Ringhof	35	Aarhus Universitetsforlag	36
Libris	35	People'sPress	36

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

2.2 FORLAGENES PRODUKTION AF FAGLITTERATUR FOR VOKSNE 2006-2015

Produktionsbilledet for udgivelsen af faglitteratur er præget af større stabilitet end det tilsvarende billede for skønlitteratur. 565 udgivere af faglitteratur i førsteudgaver var der både i 2006 og i 2015. Flest var der i 2011 med 736, færrest i 2009 med 492.

De ti største udgiveres andel af den samlede fagbogsproduktion i 2006 er knap så stor som for skønlitteraturens vedkommende (figur 16).

De ti største udgav i 2006 26,2 % af alle faglitterære førsteudgaver for voksne. Kigger man på de samme udgiveres andel af produktionen i 2015, er den ikke faldet nær så markant, som det var tilfældet for skønlitteraturen. De ti største udgivere fra 2006 udgiver i 2015 15,8 % af den samlede nye faglitteratur, og niveauet har været stabilt siden 2011.

Udskiftningen og faldet i andel af produktionen blandt de ti største udgivere fra 2006 har altså ikke været nær så stort som for skønlitteraturens vedkommende, og faglitteraturen er ikke i nær samme grad som skønlitteraturen

Figur 18: Førsteudgaver og biblioteksbestand for de ti største udgivere af faglitteratur i 2015

	Antal biblioteks- eksemplarer pr. 31.12.2015 (nye titler fra 2015)	Antal førsteudgaver 2015	Gennemsnitlig titelbestand
Turbine	15.172	137	110,7
Gyldendal	13.444	130	103,4
Books on Demand	601	72	8,3
Hans Reitzel	3.897	65	60,0
Politiken	10.269	50	205,4
Lindhardt og Ringhof	5.788	49	118,1
Mellemgaard	1.711	48	35,6
Jurist- og Økonomforbundet	995	46	21,6
People'sPress	6.498	36	180,5
Aarhus Universitetsforlag	1.741	36	48,4

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet og Slots- og Kulturstyrelsen.

koncentreret om få, produktive udgivere, hvilket også det gennemsnitlige antal udgivelser i figur 15 på mellem tre og fem udgivelser pr. udgiver viser. På den baggrund tyder det på, at markedet for faglitteratur er præget af større stabilitet end det skønlitterære.

Bibliotekernes bestand af de største udgiveres fagbøger (figur 18) viser overordnet set, at fagbøger indkøbes i færre eksemplarer end skønlitteratur, da den gennemsnitlige bestand pr. titel generelt er lavere. Igen er det Books on Demand og Mellemgaard, der gennemsnitligt findes i færrest eksemplarer på bibliotekernes hylder, men det skal dog bemærkes, at den gennemsnitlige titelbestand for begge udgivere er højere for faglitteratur end for skønlitteratur. Det tyder på, at det som selv- og medudgiver er lettere at blive indkøbt til bibliotekerne, hvis man udgiver fagbøger. Politikens 2015-titler, er dem som i gennemsnit er indkøbt oftest efterfulgt af titler fra People'sPress.

2.3 FORLAGENES PRODUKTION AF BØRNE- OG UNGDOMSBØGER 2006-2015

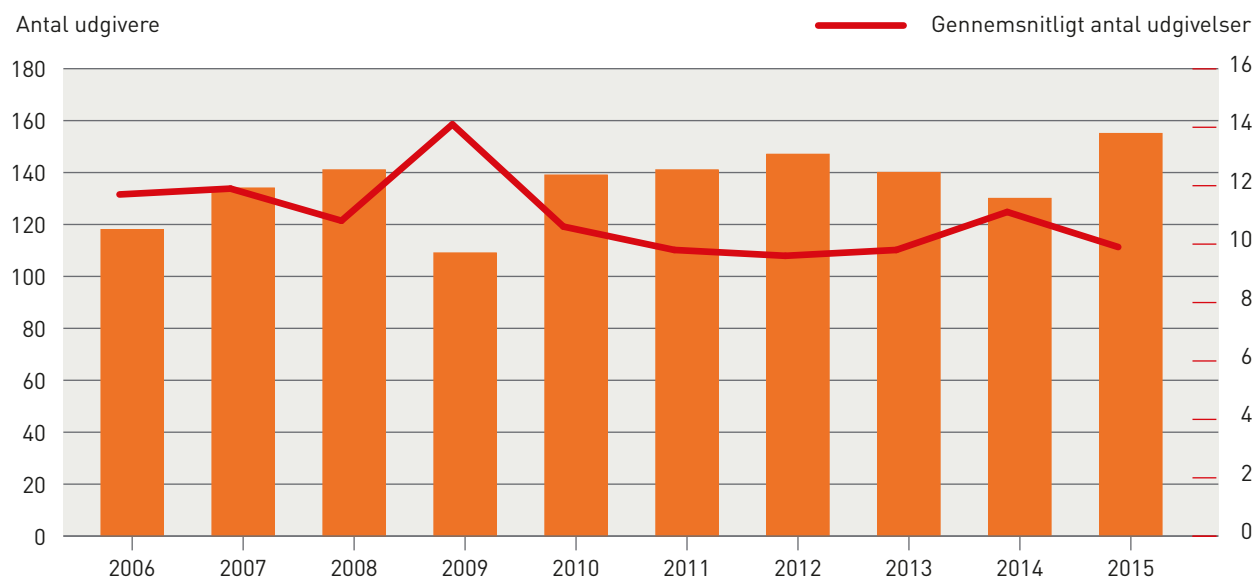
Antallet af udgivere af litteratur henvendt til børn og unge er svingende gennem de ti år, der undersøges her (figur 19). Fra 2006 til 2008, og fra 2010 til 2012 stiger antallet af udgivere. I

2015 ser man det største antal udgivere i hele perioden, nemlig 155.

I 2006 udgav de ti største udgivere 65,5 % af alle årets udgivelser (figur 21). I 2015 var de samme udgiveres andel af årets produktion faldet til 32,9 %, og dermed er feltet præget af en omskiftelighed nogenlunde sammenlignelig med skønlitteraturens. Det gennemsnitlige antal udgivelser pr. udgiver er højt, hvilket tyder på, at udgivelsen af børne- og ungdomslitteraturen i endnu højere grad præges af få, centrale aktører. Der er i øvrigt ingen selv- eller medudgiverforlag blandt de ti største udgivere af bøger til børn og unge i hele perioden 2006-2015.

Bibliotekernes bestand af de ti største udgiveres nye børne- og ungdomsbøger fra 2015 viser, at der er knap så langt mellem top og bund, når man kigger på den gennemsnitlige eksemplarbestand pr. titel. Lamberth er den udgiver i topti, hvis titler er til stede i færrest eksemplarer med 122,3 i gennemsnit, og herefter følger Turbine med 153,2 gennemsnitlige eksemplarer. Øverst ser man Gyldendal med 379 gennemsnitlige eksemplarer og herefter Høst med 346,4. Dermed understøtter bibliotekerne den ovennævnte tendens til, at produktionen af børne- og ungdomsbøger i højere grad er domineret af traditionelle forlagsaktører end for fag- og skønlitteraturens vedkommende.

Figur 19: Antallet af udgivere bag årets førsteudgaver til børn og unge

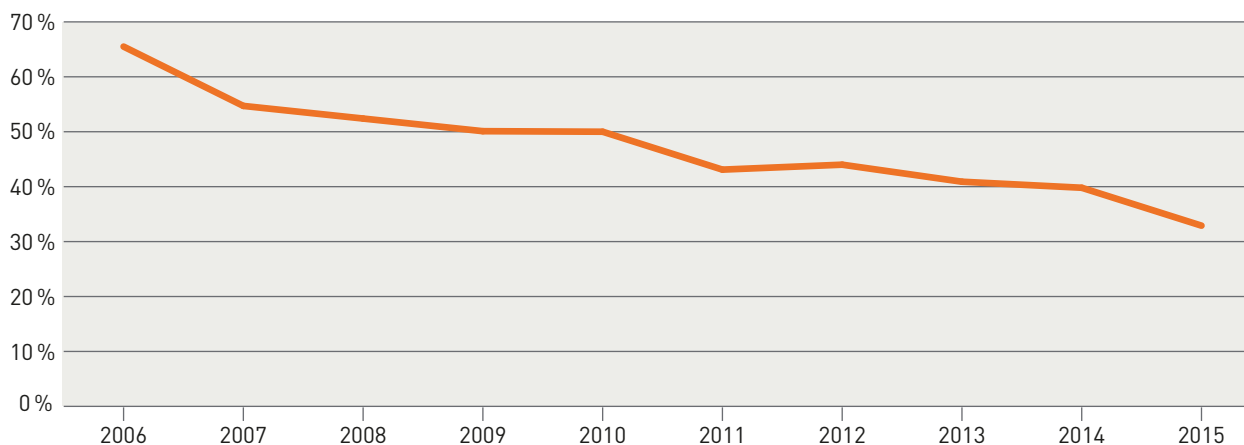

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

Figur 20: De ti største udgivere af ny børne- og ungdomslitteratur i 2006 og 2015

Ti største udgivere af ny børne- og ungdomslitteratur 2006	Antal første-udgaver 2006	Ti største udgivere af ny børne- og ungdomslitteratur 2015	Antal første-udgaver 2015
Carlsen	244	Turbine	263
Flachs	148	Carlsen	145
Sesam	129	Lamberth	128
Gyldendal	106	Gyldendal	124
Egmont Serieforlaget	90	Flachs	102
Klematis	63	Alvilda	79
Høst	34	Klematis	69
Politiken	33	Høst	55
Borgen	31	Tellerup	44
Forum	28	Jensen & Dalgaard	30

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

Figur 21: Produktionsandel 2006-2015 for de ti største udgivere af bøger for børn og unge 2006

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

Figur 22: Førsteudgaver og biblioteksbestand for de ti største udgivere af bøger for børn og unge i 2015

	Antal biblioteks- eksemplarer pr. 31.12.2015 (nye titler fra 2015)	Antal førsteudgaver 2015	Gennemsnitlig titelbestand
Turbine	40.304	263	153,2
Carlsen	38.956	145	268,7
Lamberth	15.650	128	122,3
Gyldendal	46.997	124	379,0
Flachs	24.431	102	239,5
Alvilda	18.529	79	234,5
Klematis	13.010	69	188,6
Høst	19.051	55	346,4
Tellerup	7.340	44	166,8
Jensen & Dalgaard	4.824	30	160,8

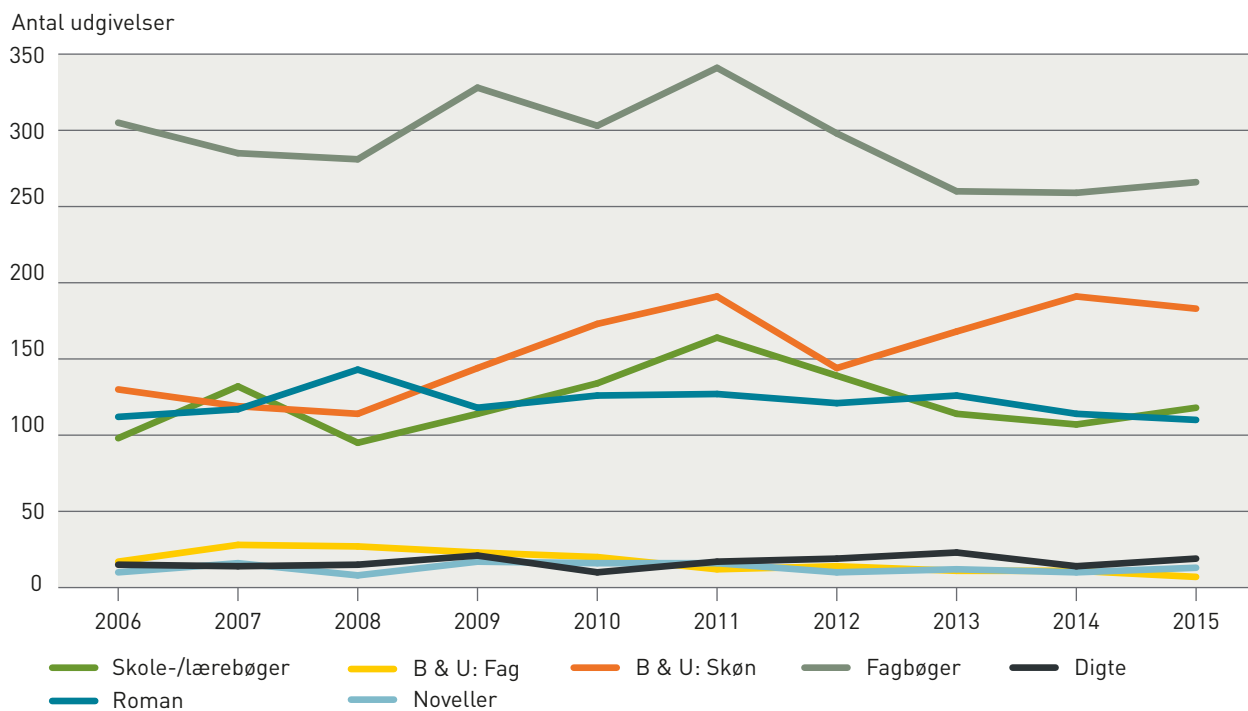
Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet og Slots- og Kulturstyrelsen.

2.4 PRODUKTIONSUDVIKLING FOR NY LITTERATUR I DE TO STØRSTE FORLAGSKONCERNER

For at uddybe billedet af bogproduktionen yderligere kigger panelet i det følgende nærmere på landets to største forlagskoncerner, Gyldendal og Lindhardt og Ringhof. Vi ser disse to forlag repræsenteret i toppen af samtlige statistikker over udgivere, der er gengivet her, og netop disse forlag har med deres lange historie været en

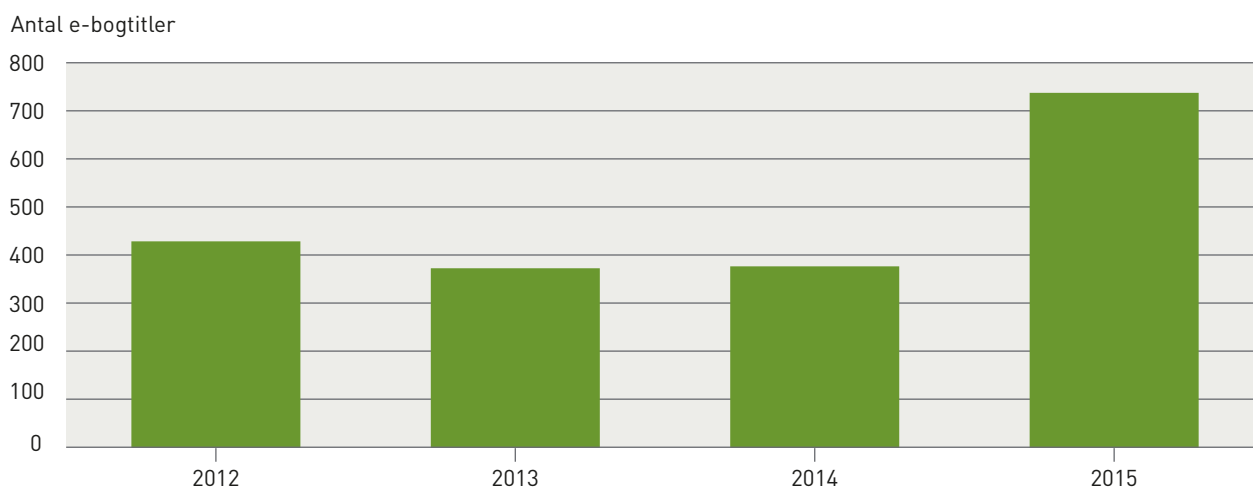
fast bestanddel af det danske litterære system i mange år og har mange prominente og dagsordensættende udgivelser bag sig. Når man spørger til bogen og litteraturens vilkår og forholdene for at udgive bøger i Danmark, vil man typisk lytte til, hvad netop disse forlag har at sige. Bog- og Litteraturpanelet har derfor fundet det relevant at kigge nærmere på produktionsudviklingen for ny litteratur for henholdsvis Gyldendal og Lindhardt og Ringhof.

Figur 23: Gyldendal som koncern (1. udg.)

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

Figur 24: E-bøger fra Gyldendal

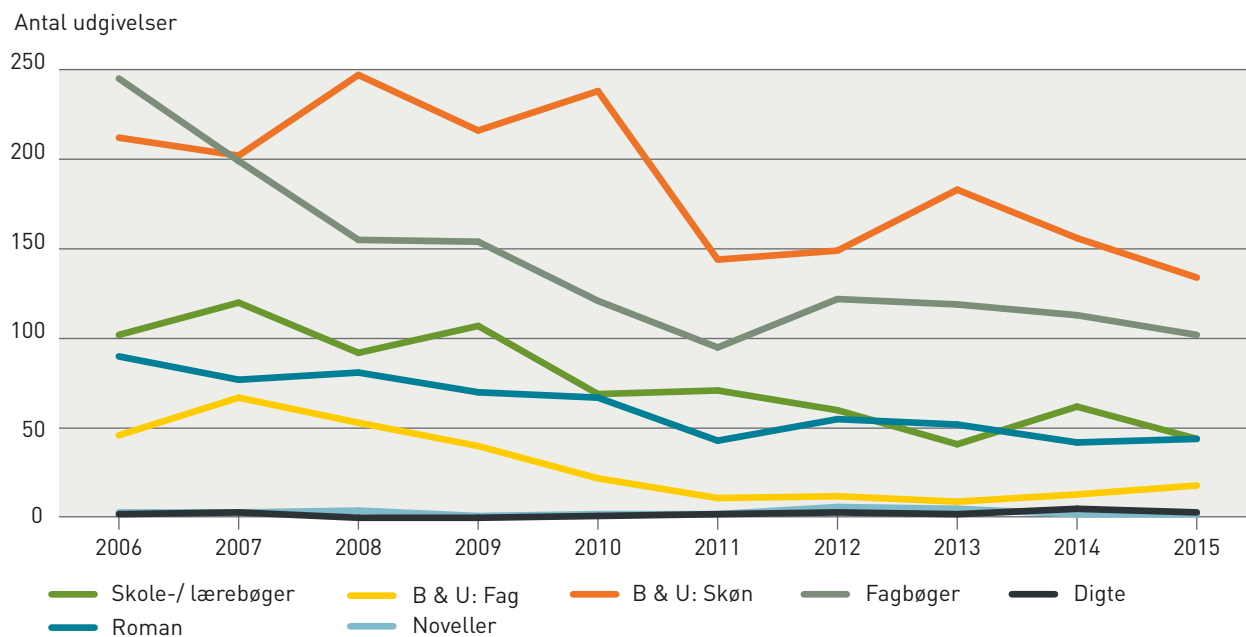
Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

For koncernen Gyldendals¹⁰ vedkommende er det karakteristisk for den trykte del af produktionen, at der især har været en stigning i produktionen af skønlitteratur til børn og unge i en periode præget af både finanskrisen og liberalisering af bogmarkedet. Antallet af titler til børn og unge er steget med ca. 41 % siden 2006. Antallet af romaner svinger i perioden, men er

på intet tidspunkt under 100 titler eller over 150. Produktionen af faglitteratur er til gengæld faldet og udgør ca. 87 % af niveauet fra 2006. Antallet af skole- og lærebøger svinger også noget gennem perioden, og for både skønlitteratur til børn og unge, romaner til voksne samt skole- og lærebøgerne gælder det, at antallet af udgivelser var højest i 2011. Der produceres ikke mange noveller og digte, men niveauet ser ud til at være nogenlunde stabilt. Med til billedet hører, at Gyldendal i perioden 2006-2015 har

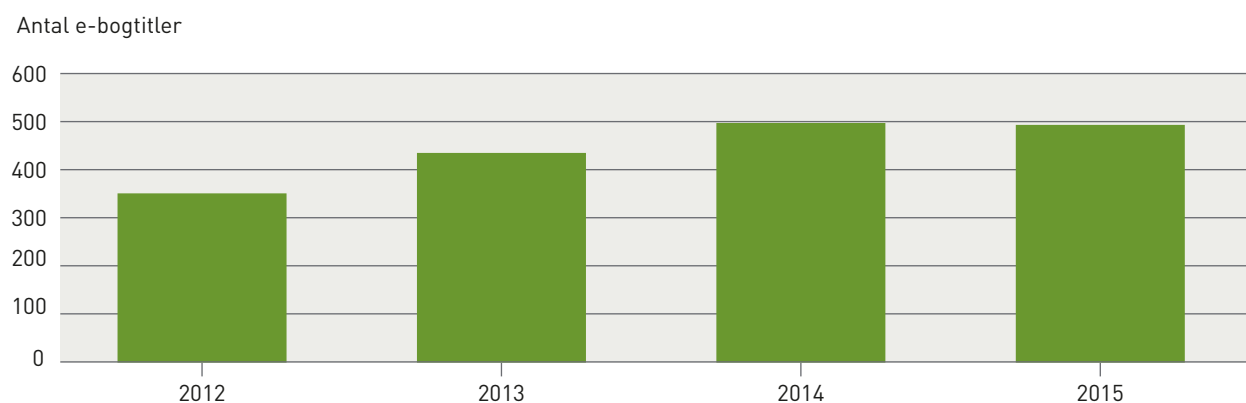
¹⁰ Se kapitel 7 for en liste over de udgivernavne, der indgår i koncernen Gyldendal.

Figur 25: Lindhardt og Ringhof som koncern (1. udg.)

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

Figur 26: E-bøger fra Lindhardt og Ringhof

Kilde: DBC, udtræk til Bog- og Litteraturpanelet.

opkøbt flere forlag, hvilket er en medvirkende årsag til stigningen i produktionen.

Kigger vi på e-bøger, er Gyldendals produktion af e-bøger næsten fordoblet fra 2014 til 2015, og for de øvrige tre år, som tallene dækker, ligger det årlige niveau på mellem 371 og 427 udgivelser.

For koncernen Lindhardt og Ringhofs¹¹ vedkommende er billedet et andet. Samtlige genrer (med undtagelse af digte) ligger på et lavere niveau end i 2006, og tilbagegangen ligger på mellem 40 og 60 % for de forskellige genrer. I pe-

riden efter 2011 ser det ud til, at produktionsfaldet bremses noget. En stor del af årsagen til at niveauet for fagbøger og romaner er så højt i 2006, skyldes mange udgivelser fra forlaget Aschehoug. I 2007 fusionerede Aschehoug og Lindhardt og Ringhof, og Aschehoug ophørte som selvstændigt forlagsnavn.

De to sidste år har antallet af e-bøger fra Lindhardt og Ringhof ligget på ca. 500 titler årligt. Der er tale om en pæn stigning siden 2012, hvor antallet var 351. Lindhardt og Ringhof har tidligere meldt en meget ambitiøs digitaliseringsstrategi ud for de kommende år, men man ser endnu ikke den store påvirkning heraf i statistikken.

¹¹ Se kapitel 7 for en liste over de udgivernavne, der indgår i koncernen Lindhardt og Ringhof.

3.

DISTRIBUTION AF BØGER – FORLAG OG BOGHANDLERE

Det er blevet sværere for de traditionelle forlag at tjene penge på at udgive skønlitteratur. Men forlagenes digitale omsætningsandel er stigen- de. Det er netlydbøgerne og de digitale lære- midler, der tegner sig for stigningen, hvorimod e-bøgerne viser tilbagegang. Salget af bøger gennem den fysiske boghandel falder, mens in- ternetboghandlerne og supermarkedernes andel af den samlede bogomsætning stiger.

Hovedpointer i kapitlet:

- Skønlitteraturens andel af forlagsom- sætningen er faldet fra 29,7 % i 2013 til 26,9 % i 2015.
- Undervisningsbøgernes andel af den samlede forlagsomsætning er steget fra 30 % til 36 %.
- Forlagenes digitale omsætningsandel er vokset fra at udgøre 14,4 % i 2014 til 18 % i 2015.
- 49 % af bogkøberne købte deres seneste bog i boghandelen i 2015 mod 65 % i 2000.
- Andelen af personer, der købte deres seneste bog på internettet, er steget fra 3 % i 2000 til 25 % i 2015.
- Andelen af personer, der købte deres seneste bog i supermarkederne, var 4 % i 2000 og 13 % i 2015.

3.1 DANSKE FORLAGS SALG AF BØGER

Danske Forlags årsstatistik¹² for 2015 indeholder for størstedelen af statistikken vedkommende kun tal for 2015, hvorfor det på en række parametre ikke er muligt at sammenligne bagud. Danske Forlag forklarer, at man har omlagt praksissen for indberetning fra forlagene, hvorfor foreningen kun kan stå inde for tal fra 2015¹³. Der kan derfor ikke siges meget om udviklingen i omsætning i branchen eller noget om, hvor meget de forskellige genrer og medier fylder i omsætningen i et tidsperspektiv, hvorfor det er svært at bruge Danske Forlags statistik i et kultur-/litteraturpolitisk henseende som en indikator på bogbranchens tilstand.

Indtil i år rummede årsstatistikken tal, der gik to år bagud, dog har det grundet løbende justering af indberetningspraksis mv. aldrig været muligt at sammenligne tal hen over en længere årrække, hvilket Bog- og Litteraturpanelet beklagede i sidste års rapport. Med Danske Forlags seneste statistik er det på en række væsentlige parametre kun muligt at give et øjebliksbillede af 2015.

3.1.1 Salg og omsætning – trykte og digitale bøger

På trods af, at Danske Forlag grundet omlægningen af indberetningspraksis kun kan stå inde for branchetal fra 2015, offentliggør foreningen alligevel tal for forlagenes omsætning fordelt på trykt og digitalt salg for 2014 og 2015 og for fordelingen inden for den digitale omsætning. Her

¹² Hvert år udgiver Danske Forlag (tidl. Forlæggerforeningen) en årsstatistik over danske forlags salg af bøger, herunder omsætningstal for branchen, antal solgte bind og digitalt salg. Danske Forlag vurderer, at statistikken dækker mindst 85 % af bogmarkedet og dermed også forlag uden for brancheorganisationen.

¹³ Danske Forlag skriver: "I 2015 er statistikken offentliggjort uden sammenligningstal fra 2014. Det skyldes en vis usikkerhed i sammenligningstallene, da indberetningsmetoden er ændret fra 2015."

kan man se, at den digitale omsætnings andel er stigende og er vokset fra at udgøre 14,4 % af forlagenes omsætning i 2014 til at udgøre 18 % af forlagenes omsætning i 2015.

Figur 27: Forlagenes omsætning fordelt på trykt og digitalt salg 2014 og 2015

	2014	2015	Udvikling
Trykt salg	1.550,9 mio. kr.	1.388,9 mio. kr.	-10,4 %
Digitalt salg	258,0 mio. kr.	305,2 mio. kr.	+18,3 %

Kilde: Danske Forlags årsstatistik 2015.

3.1.2 Forlagenes digitale omsætning fordelt på e-bøger, netlydbøger og andet digitalt salg

De digitale lydbøger har nu overhalet e-bøgernes andel af den digitale omsætning. E-bøgerne går fra 20,5 % i 2014 til 15,7 % i 2015, hvorimod netlydbøgerne stiger fra 14,9 % til 16,3 %. Kategorien andet digitalt salg dækker primært over digitale læremidler (fx læringsportaler og i-bøger) til skoler og gymnasier og udgør nu 68 % af den digitale omsætning mod 64,6 % i 2014.

Figur 28: Forlagenes digitale omsætning fordelt på e-bøger, netlydbøger og andet digitalt salg 2014 og 2015

	2014	2015	Udvikling
e-bøger	53,1 mio. kr.	48,0 mio. kr.	-9,6 %
Netlydbøger	38,3 mio. kr.	49,8 mio. kr.	+23,1 %
Andet digitalt salg	167,0 mio. kr.	207,4 mio. kr.	+24,2 %

Kilde: Danske Forlags årsstatistik 2015.

Den høje andel, de digitale læremidler repræsenterer, skal ses i lyset af de store, aktuelle offentlige investeringer i digitale læremidler¹⁴. Hvad angår netlydbøgernes fremgang og e-bøgernes tilbagegang, er de mulige forklaringer mere komplicerede.

På den ene side er det helt evident, at omsætningen i netlydbogsmarkedet er drevet af en generel opblomstring for lydbogsmediet. Det viser sig ikke mindst i den stigning i udlånet

af netlydbøger, som kan registreres i eReolens statistikker (s. 10).

På den anden side kan man læse e-bøgernes tilbagegang i omsætningen ind i en generel international tendens, hvor man ser, at e-bøgernes andel af bogmarkedet aktuelt viser en vis stagnation¹⁵. Værd at bemærke, den faldende e-bogsomsætning taget i betragtning, er, at en række store forlag i 2016 har udmeldt ambitiøse digitaliseringsplaner. Således kunne Gyldendal i juni 2016 melde, at de om to år ville have digitaliseret op mod 15.000 titler. I 2015 meddelte landets næststørste forlag, Lindhardt og Ringhof, at forlaget ville digitalisere 15.000 titler i løbet af de to kommende år. Også forlaget Peoples'Press satser digitalt med en målsætning om at fordoble den digitale del af omsætningen fra mindre end 10 % i 2015 til 15-20 % i 2016.

På den ene side ser vi altså, at der udgives mange e-bøger (se figur 6, s. 16), ligesom læsningen af e-bøger vinder mere indpas (se mere herom s. 52), på den anden side kan det konstateres, at det kommercielle marked for forlagenes e-bøger er i mindre tilbagegang. Og det tyder på, at det for de traditionelle aktører er svært for alvor at gøre det rentabelt at udgive e-bøger – i det mindste på den korte bane. På den lange bane er e-bogsudgivelserne af vigtig strategisk betydning blandt andet for forvaltningen og udviklingen af de titler, forlagene har rettigheder til.

3.1.3 Omsætning fordelt mellem trade-markedet og læremidler til undervisningssektoren

Mere end en tredjedel af forlagenes omsætning kommer fra salg af lærematerialer til undervisningssektoren¹⁶, og læremidlerne udgør en voksende del af forlagenes omsætning.

Figur 29: Omsætning fordelt mellem trade-markedet og læremidler til undervisningssektoren

	2013	2014	2015
Trade	70 %	69 %	64 %
Læremidler	30 %	31 %	36 %

Kilde: Danske Forlags årsstatistik 2015 og 2014.

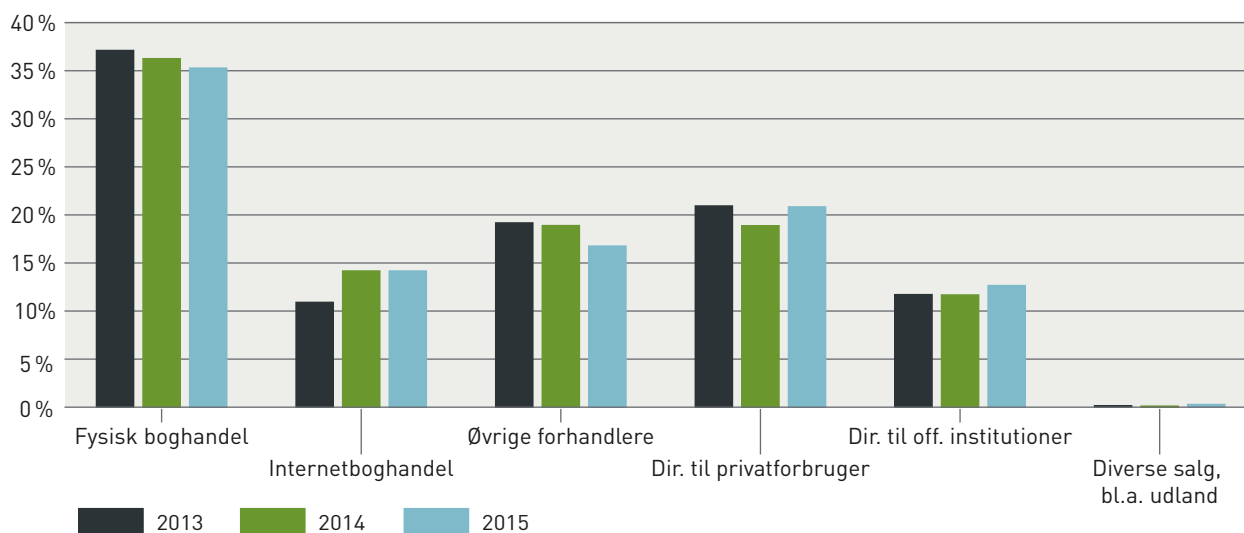
Inden for læremiddelsområdet finder der mange forandringer sted i disse år. Den typiske trykte

¹⁴ Staten investerer i perioden 2012-2017 500 millioner kroner i at øge brugen af it i folkeskolen, og kommunerne tegner sig for en tilsvarende investering.

¹⁵ Se Rüdiger Wischenbart: *Global E-book report 2016*.

¹⁶ Selvom man ifølge Danske Forlag altså ikke kan sammenligne omsætningsstallene over tid, kan man sammenligne den interne genre-mæssige fordeling inden for de enkelte års omsætning.

Figur 30: Omsætning på skønlitteratur fordelt efter afsætningssted

Kilde: Danske forlags årsstatistik 2015.

lærebog, der indkøbes i klassesæt til eleverne, bliver i dag ofte suppleret eller erstattet af læringsportaler, der sælges som abonnementsordninger. Læringsportalerne, hvor der stilles mængder af tekster og andre vidensressourcer til rådighed, påvirker ikke kun forlagenes måde at sælge bøger på, men også måden læremateriale udvikles på, og forlagene benytter sig i stigende grad af bidrag fra flere forfattere og andre indholdsleverandører, når de udvikler læringsuniverserne.

Faldet inden for trade-markedet sker inden for skøn- og faglitteraturen, hvorimod børne- og ungdomsbøgernes andel er stort set uændret, og læremidlerne er i vækst¹⁷.

Figur 31: Omsætning fordelt på genrer

	2013	2014	2015
Skønlitteratur	29,7 %	29,5 %	26,9 %
Faglitteratur	29,1 %	28,5 %	24,9 %
Børne- og ungdomsbøger	11,2 %	10,9 %	12,1 %
Læremidler	30,0 %	31,1 %	36,2 %

Kilde: Danske Forlags årsstatistik 2015 og 2014.

¹⁷ Danske Forlag skriver i deres årsrapport fra 2015, at man ikke kan sammenligne de offentliggjorte tal fra 2015 bagud. Når vi alligevel har tre år med, skyldes det, at vi sammenholder, hvor meget de forskellige genrer og salgskanalers andele af omsætningen fylder procentuelt. Vi sammenligner således ikke omsætningstallene direkte år for år.

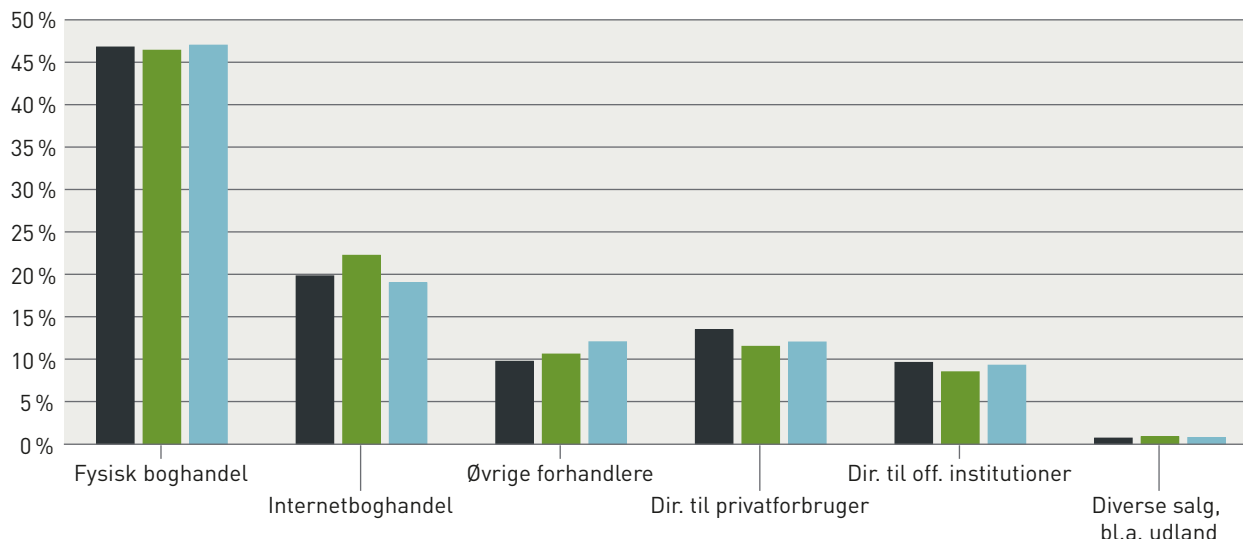
Mens produktionen af førsteudgaver af skønlitteratur går frem, som vi så på side 13 i figur 2, går omsætningen på samme genre altså tilbage, når man kigger på branchen samlet set. Det underbygger den tendens, der blev redegjort for tidligere angående tilkomsten af stadig flere mindre spillere på udgivelsesområdet, herunder selvudgivere og små forlag, der ikke først og fremmest udgiver bøger med henblik på kommerciel succes, samtidig med at det tilsyneladende er blevet sværere for de traditionelle spillere at tjene penge på udgivelsen af skønlitteratur.

3.1.5 Omsætning fordelt på salgskanal

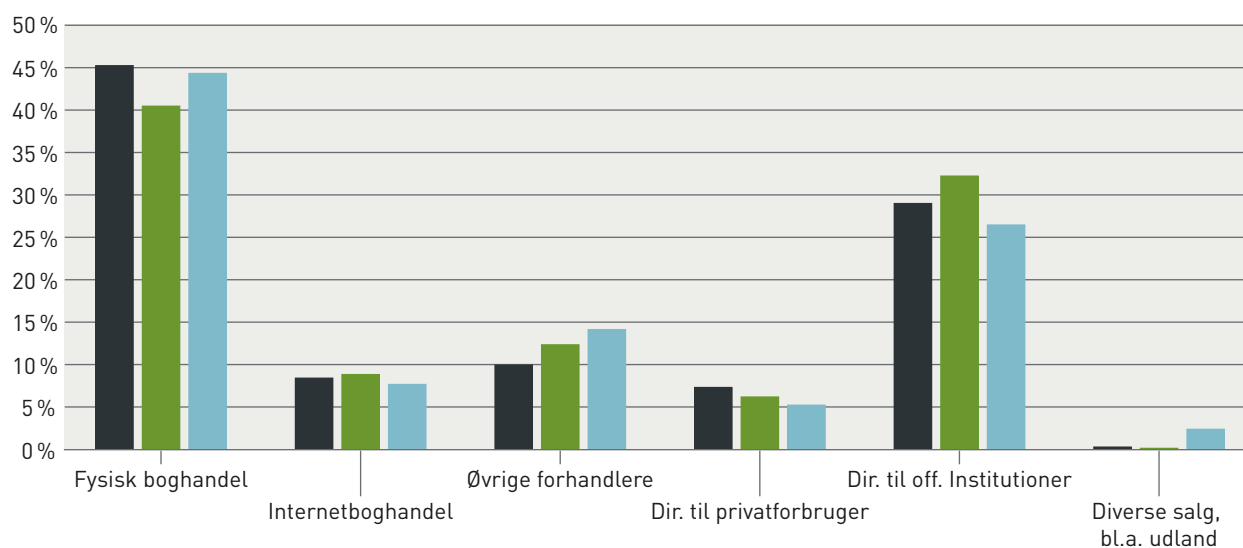
Den fysiske boghandel står som en betydelig salgskanal, når man kigger på, hvor meget de forskellige salgskanaler fylder procentuelt for de enkelte genrer i forlagenes salg. På trods af en svagt nedadgående tendens er den fysiske boghandel stadig den mest udbredte salgskanal med 35 % af omsætningen for skønlitteraturen (figur 30). Værd at bemærke er det, at det direkte salg til forbrugeren, som dækker over salg gennem bogklub og salg via forlagets hjemmeside, tegner sig for hele 21 % af salget af skønlitteratur i 2015.

For faglitteraturens vedkommende står den fysiske boghandel stærkere end for skønlitteraturen med en stabil andel på 47 % af omsætningen, og tilsvarende stærkt, når det gælder børne- og ungdomsbøger med en andel i 2015 på lidt over 44 % (figur 32).

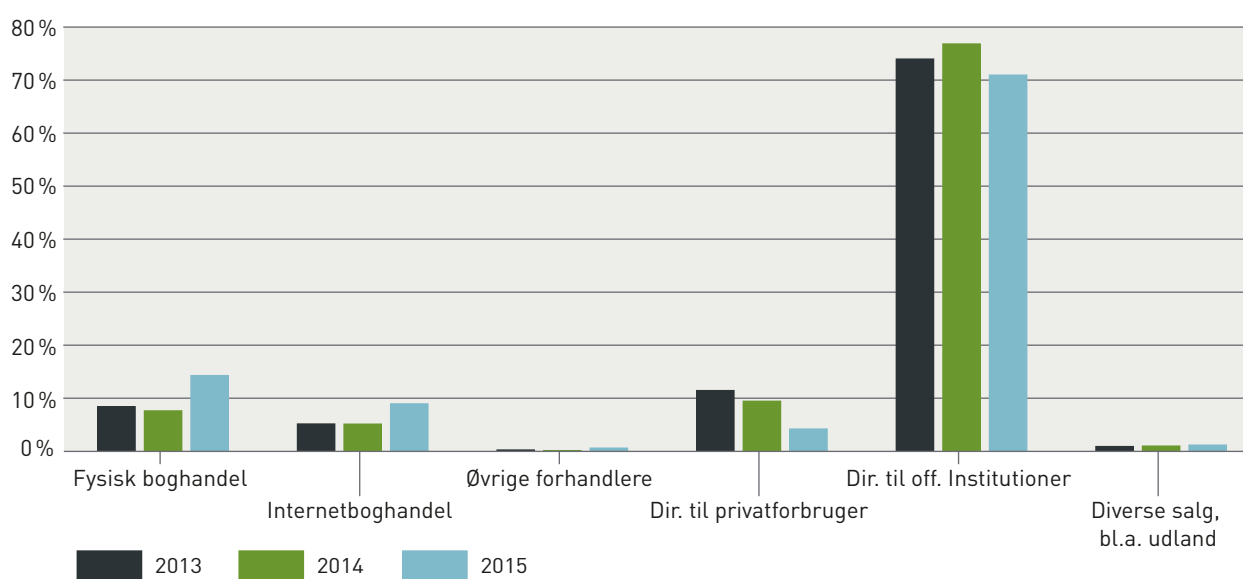
Figur 32: Omsætning på faglitteratur fordelt efter afsætningssted

Figur 33: Omsætning på børne- og ungdomsbøger fordelt efter afsætningssted

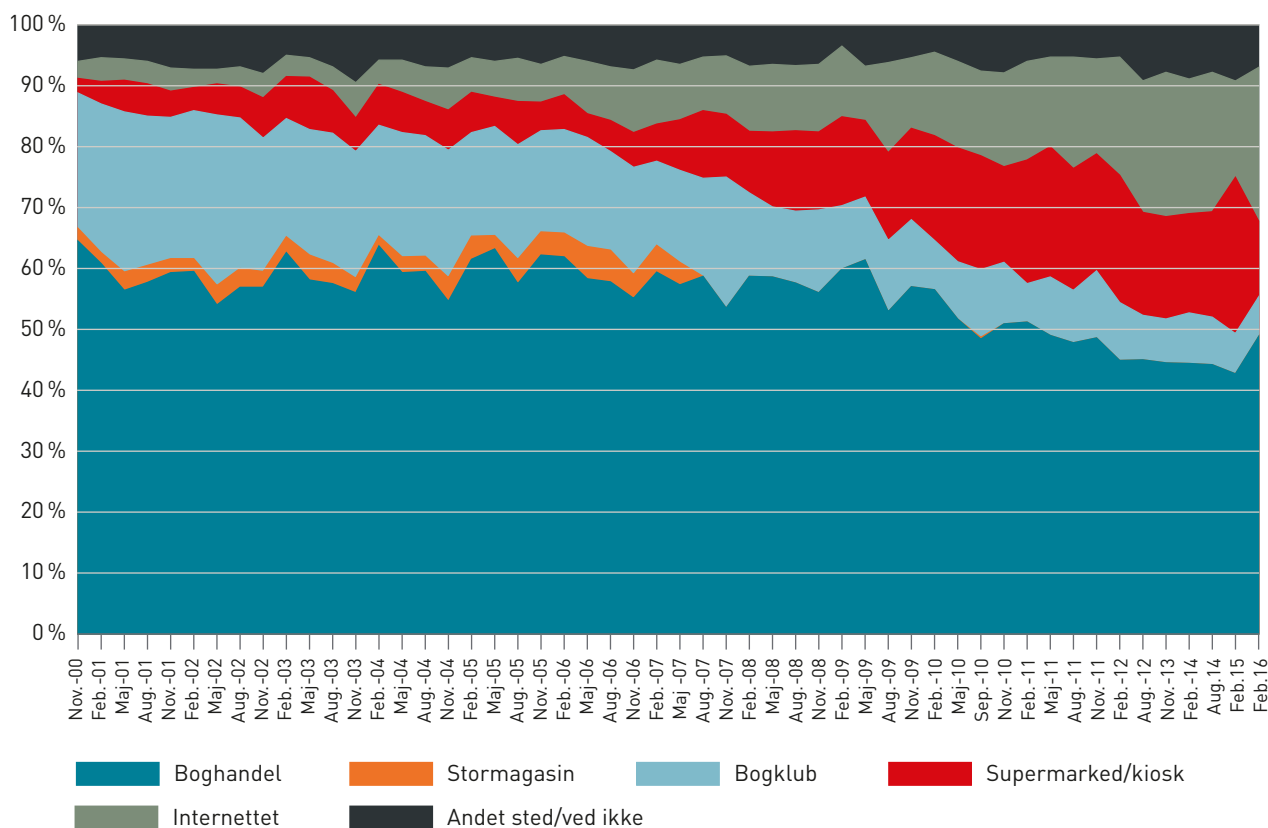

Figur 34: Omsætning på skole- og lærebøger fordelt efter afsætningssted

Kilde: Danske forlags årsstatistik 2015.

Figur 35: Forhandler af seneste bogkøb

Kilde: Danskernes bogkøb.

For børne- og ungdomsbøgerne fylder forlagenes direkte salg til offentlige institutioner, dvs. skoler og biblioteker, lidt over en fjerdedel i fordelingen mellem salgskanaler (figur 33).

Billedet af salgskanalerne for skole- og lærebøgerne er markant anderledes end for de øvrige genrer. Den altdominerende salgskanal er det direkte salg til offentlige institutioner, hvilket her dækker over det direkte salg af undervisningsmaterialer til grundskoler og gymnasier.

3.2 DANSKERNES BOGKØBSVANER

Danskernes bogkøbsvaner er (med mindre justeringer) løbende blevet undersøgt af Boghandlerforeningen siden årtusindeskiftet. Dog er undersøgelsens hyppighed faldet gennem tiden fra at være en kvartalsvis undersøgelse til i dag at være på årlig basis. I undersøgelsen spørges der til bogkøb og læsning hos 1.200 respondenter, og der fokuseres på både dansk- og engelsksprogede bøger.

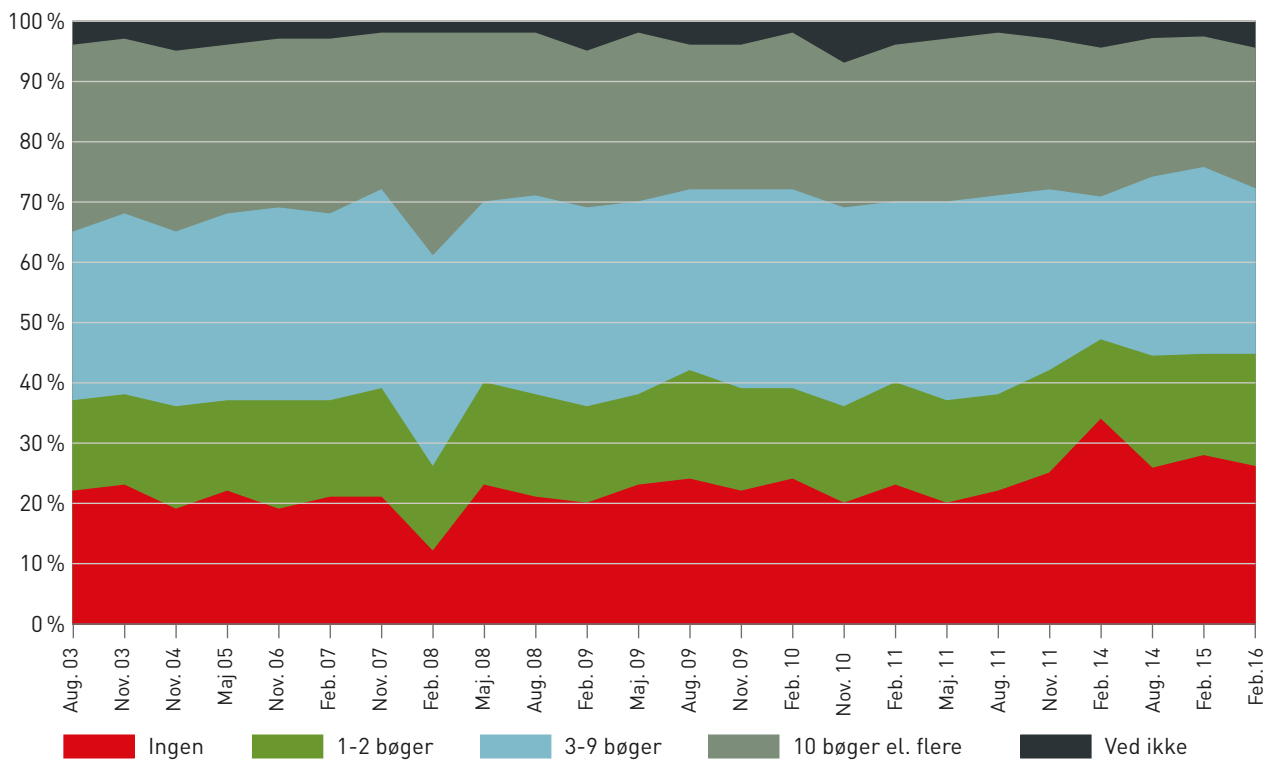
Færre og færre personer har de seneste godt 15 år foretaget deres seneste bogkøb i en fysisk

boghandel eller gennem en bogklub. Til gengæld stiger andelen af bogkøb foretaget på internettet eller i et supermarked/en kiosk. Dog skal det siges, at der ved seneste måling i februar 2016 er markante udsving for både køb i boghandel, supermarked og på internettet.

Bortset fra nogle udsving, som formentlig kan tilskrives de statistiske usikkerheder, der er ved en undersøgelse med 1.200 respondenter, viser graferne over læsning af bøger på dansk en pæn stabilitet. Andelen af folk, der læser mere end 10 bøger årligt, er dog faldet en smule gennem perioden og andelen af folk, der ikke har læst en dansksproget bog i perioden, er steget en lille smule. På trods af forandringerne i købsvanerne er danskernes læsevaner altså præget af stabilitet.

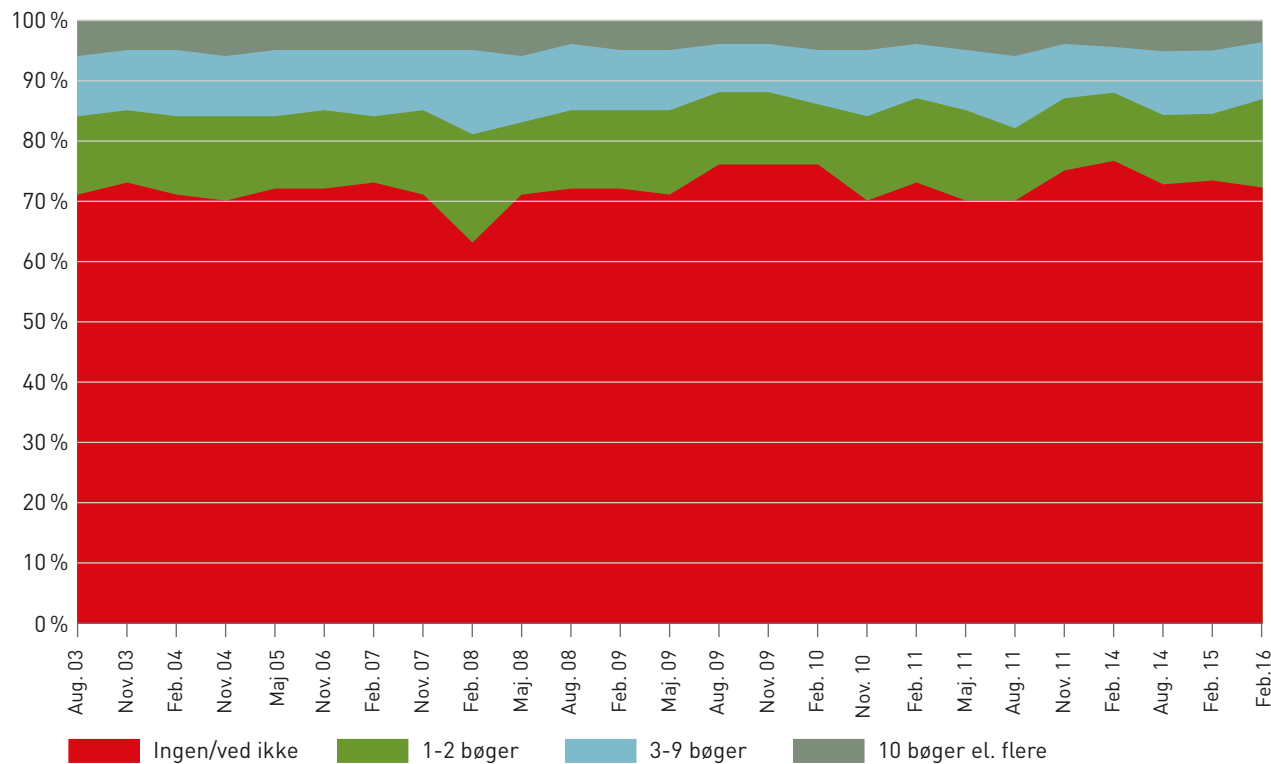
Andelen af respondenter, der aldrig læser bøger på engelsk, er høj, og ligger i perioden på omkring 70 %, dog en smule højere i sidste del af perioden. Dermed er det ca. 30 % af de adspurgte, der har læst en eller flere engelske bøger i det forgangne år.

Figur 36: Antal læste dansksprogede bøger det sidste år

Kilde: Boghandlerforeningen.

Figur 37: Antal læste engelsksprogede bøger det sidste år

Kilde: Boghandlerforeningen.

4.

DISTRIBUTION AF BØGER – FOLKEBIBLIOTEKERNE

Udlånet og bestanden af fysiske bøger på bibliotekerne er faldende, men udbuddet af titler er samlet set en smule større på folkebiblioteket i dag end for fire år siden. Titlerne findes dog i færre eksemplarer. eReolen har en nedgang i udlånet af e-bøger fra første halvår 2015 til første halvår 2016, mens udlånet af netlydbøgerne fortsat stiger.

Hovedpointer i kapitlet:

- Folkebibliotekernes bestand af bøger er faldet fra 27, 6 mio. bøger i 2000 til 15, 3 mio. i 2015.
- Bogbestanden er for nedadgående i alle de nordiske lande i disse år, men udviklingen i Danmark går hurtigere end i de øvrige nordiske lande.
- Selvom der er næsten 40.000 titler, som er fuldstændig forsvundet fra bibliotekerne siden 2012, gør det løbende bogindkøb, at udbuddet af titler er steget med 1.052 i perioden.
- Procentuelt er tilbagegangen i udlån af fysiske bøger størst i Sverige med 25,5 %. Herefter følger Danmark, Finland og Norge.
- eReolens udlån af e-bøger er faldet fra 537.000 i det første halvår af 2015 til 517.000 i det første halvår af 2016
- eReolens udlån af netlydbøger er steget fra 584.000 i det første halvår af 2015 til 766.000 i det første halvår af 2016
- For både de fysiske bøger og lydbøger og for e-bøgerne og netlydbøgerne blev der i 2015 udlånt flere eksemplarer pr. solgt eksemplar end i 2014.

Når Bog- og Litteraturpanelet interesserer sig for bibliotekssektoren, er det bibliotekernes rolle som formidler af litteratur, der er det centrale. Til belysning af dette område er det især tallene for bestand og udlån af litteratur, der er vigtige. Imidlertid udgør de overordnede økonomiske og strukturelle vilkår for folkebibliotekerne naturligvis også de rammer, inden for hvilke bibliotekerne kan indkøbe og formidle litteratur.

Folkebibliotekernes udgifter til materialeindkøb er faldende (figur 38). Den del af materialeudgifterne, der vedrører bøger alene, ser dog ud til at holde et stabilt niveau de senere år, men korrigerer man for inflation, er materialeudgifterne til bøger dog faldet med ca. 15 % siden 2009.

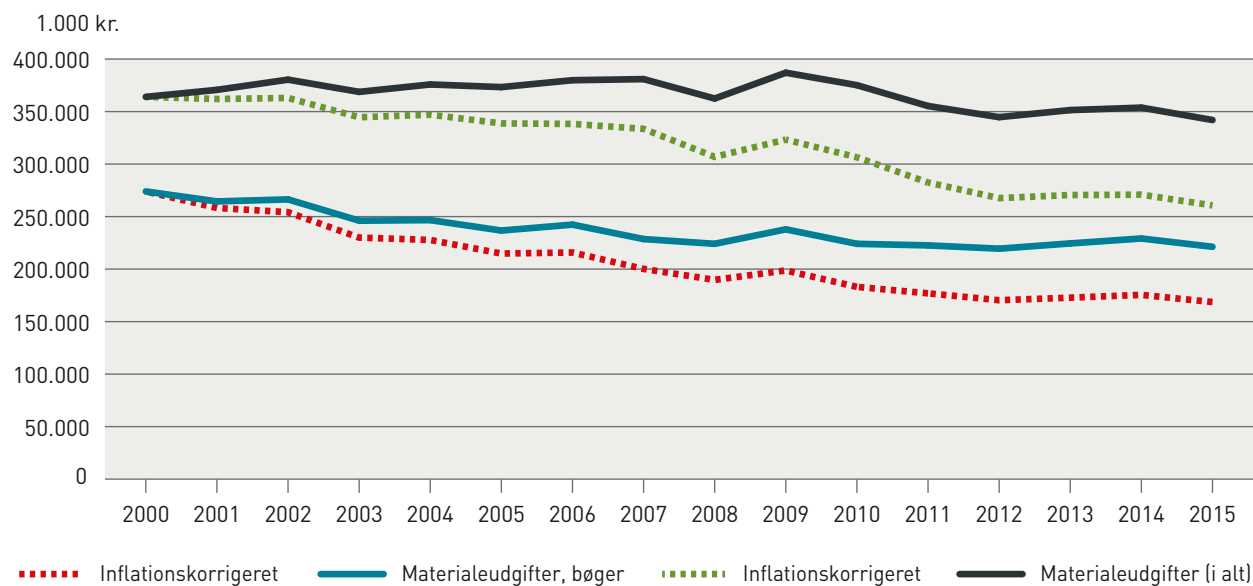
Fra 2009 til 2015 er antallet folkebiblioteksfilialer faldet med 13,6 %, koncentreret om to større fald fra 2009 til 2010 og fra 2014 til 2015 (figur 39).

4.1 FORHOLDET MELLEM BIBLIOTEKERNES BESTAND AF BØGER OG ANTAL TITLER

Det er velkendt, at bibliotekernes bestand af fysiske bøger har været faldende de seneste år. Kritikere af denne udvikling er bekymrede for, om nedgangen i bestand forringer det generelle udbud af litteratur og diversiteten i dette udbud. Panelet ser i det følgende nærmere på netop dette forhold mellem volumen og diversiteten i litteraturudbuddet på folkebibliotekerne over tid¹⁸.

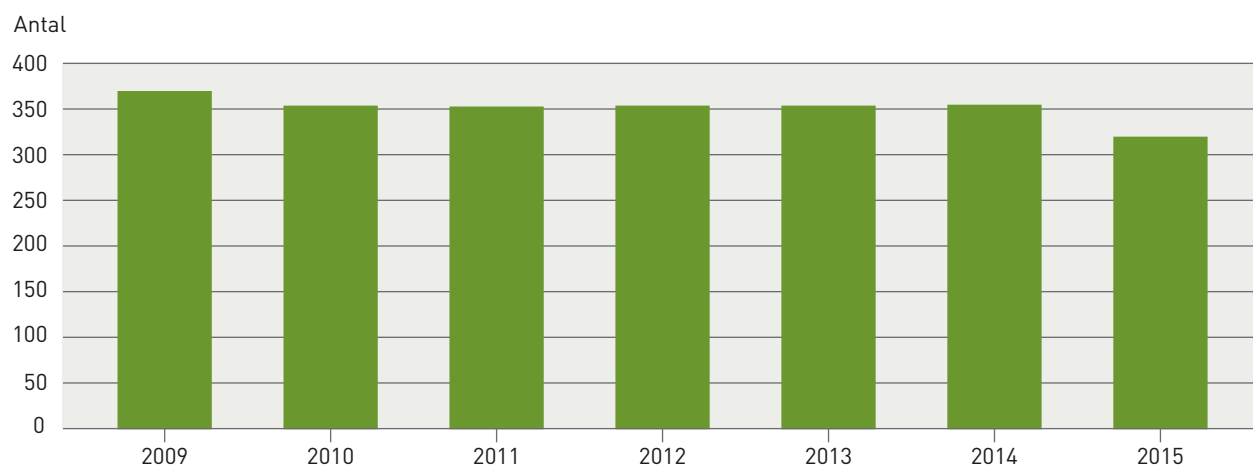
¹⁸ Den følgende analyse er foretaget på baggrund af bibliotekernes indberetninger til beregning af biblioteksafgiften. Udgangspunktet er bestandsindberetningen foretaget ved årsskiftet 2012/2013. Hvert år ved årsskiftet indberetter folkebibliotekerne deres totale materialebestand til Slots- og Kulturstyrelsen, da det er bestanden, der ligger til grund for udregningen af biblioteksafgift.

Figur 38: Folkebibliotekernes materialeudgifter

Kilde: Biblioteksstatistikken, BIB06, Danmark Statistik (2009-2015) og Kulturstyrelsen (2000-2008). Korrigeret i forhold til forbrugerprisindekset fra Danmarks Statistik, PRIS61.

Figur 39: Folkebibliotekernes filialer

Kilde: Danmarks Statistik, BIB2B.

Figur 41 viser i intervaller, hvor mange eksemplarer der findes af folkebibliotekernes titler¹⁹. Af tabellen kan man se, at der fra 2012 og frem bliver kasseret flere og flere titler, som der således ikke længere findes i nogen eksemplarer på bibliotekerne. Det fremgår også af tabellen, at der trods dette er en lille bruttotilvækst målt i forhold til udgangspunktet i 2012. Det vil altså sige, at på trods af, at der er en mængde titler, der helt forsvinder fra folkebibliotekernes hyl-

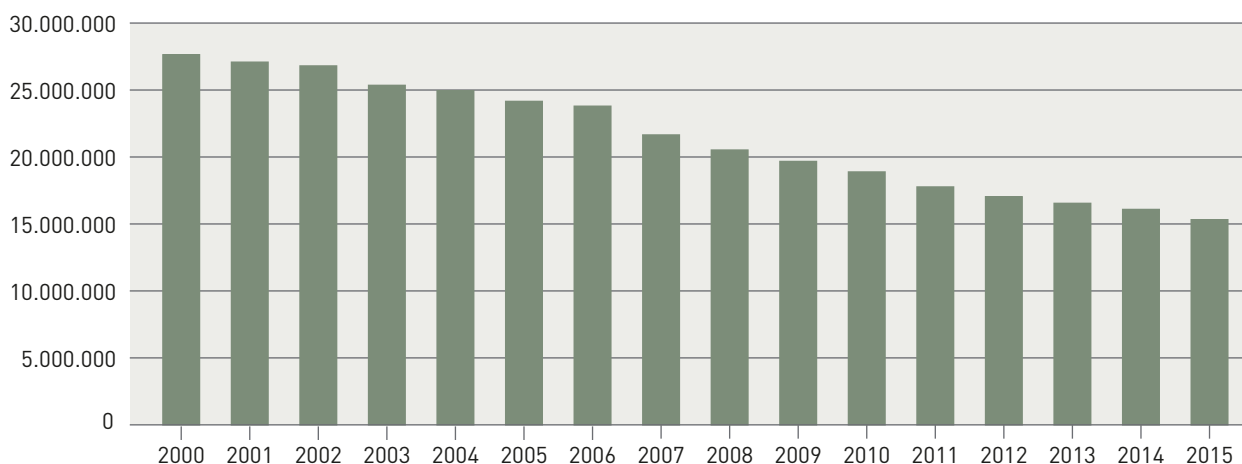
der, gør det løbende bogindkøb, at udbuddet af titler samlet set vokser lidt.

Det kan konstateres, at der i perioden er et fald i antallet af titler, der findes i mange eksemplarer. Således ligger antallet af titler i intervallerne 11-16, 21-50, 51-100, 101-200, 201-300, 301-500, 501-1.000, 1.000-2.000 alle på et lavere niveau i 2015 end i 2012. De nederste intervaller 0, 1, 2-5, 6-10 er omvendt præget af fremgang. Samlet set viser tallene, at der er lidt flere titler på folkebiblioteket i dag end for fire år siden (1.052), men at de findes i færre eksemplarer. Der er dog her tale om en bruttotilvækst, og der er næsten 40.000 titler, som er fuldstæn-

¹⁹ En titel er i denne sammenhæng det samme som et faustnummer, som er et unikt nummer, der tildeles hver udgivelse i Dansk Bogfortegnelse. Den samme bogtitel kan godt være ophav til flere forskellige faustnumre, hvis den eksempelvis udkommer i en ny udgave med et nyt forord.

Figur 40: Bestand af bøger på folkebibliotekerne

Antal eksemplarer

Kilde: Danmarks Statistik, BIB1.

Figur 41: Folkebibliotekernes bestand af titler

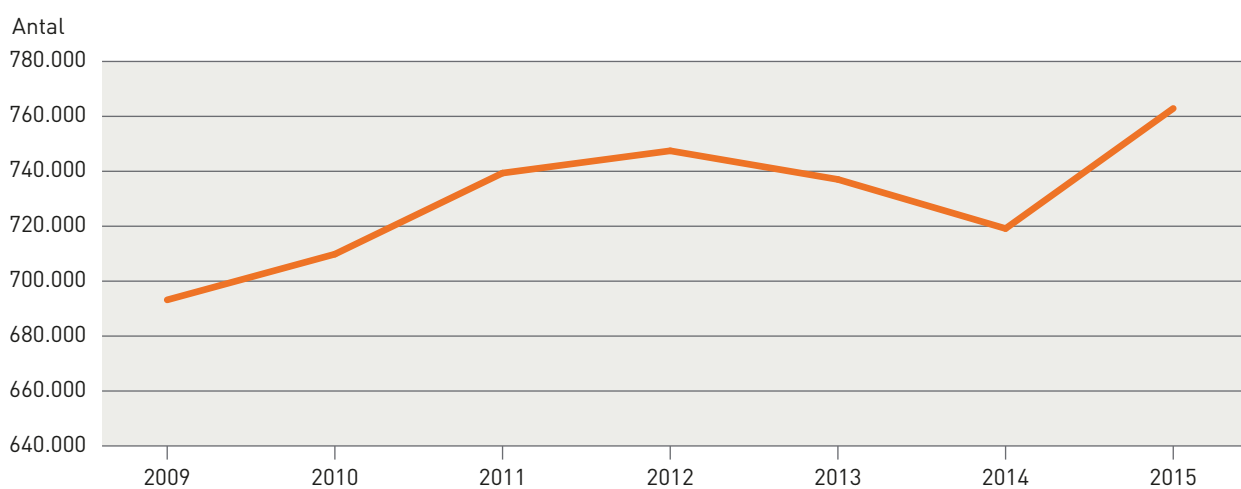
	31.12.2012	31.12.2013	31.12.2014	31.12.2015
Antal titler, der ikke længere findes eksemplarer af	0	12.507	23.333	39.770
Antal titler, der findes i ét eksemplar	82.150	84.028	87.564	91.048
Antal titler, der findes i 2-5 eksemplarer	129.814	133.285	135.122	133.067
Antal titler, der findes i 6-10 eksemplarer	63.021	62.930	63.279	63.206
Antal titler, der findes i 11-20 eksemplarer	58.633	57.294	57.807	56.685
Antal titler, der findes i 21-50 eksemplarer	60.074	58.187	57.767	56.743
Antal titler, der findes i 51-100 eksemplarer	35.234	34.502	34.675	34.543
Antal titler, der findes i 101-200 eksemplarer	30.229	30.197	30.232	29.698
Antal titler, der findes i 201-300 eksemplarer	12.547	12.253	11.328	10.286
Antal titler, der findes i 301-500 eksemplarer	6.351	6.253	5.100	4.141
Antal titler, der findes i 501-1.000 eksemplarer	1.100	1.101	938	835
Antal titler, der findes i 1.001-2.000 eksemplarer	215	202	183	171
Antal titler, der findes i mere end 2.000 eksemplarer	32	32	33	29
Antal titler i alt	479.400	492.771	507.361	520.222
Bruttotilvækst siden 2012	0	864	4.628	1.052

Kilde: Slots- og Kulturstyrelsen.

Figur 42: Spredning af folkebibliotekernes bestand

	2012	2013	2014	2014
Findes mere end 50 steder	15,3 %	14,8 %	13,9 %	13,2 %
Findes 6-49 steder	35,7 %	33,9 %	33,2 %	31,9 %
Findes 5-2 steder	26,2 %	25,8 %	25,4 %	24,5 %
Findes ét sted	22,7 %	22,9 %	22,8 %	22,7 %
Findes ikke længere ifht. de foregående år	0	2,54 %	4,60 %	7,64 %

Kilde: Slots- og Kulturstyrelsen.

Figur 43: Interurbanudlån til danske folkebiblioteker

Kilde: Danmarks Statistik, BIB5.

dig forsvundet fra bibliotekerne i perioden. Stikprøver blandt de kasserede titler viser, at der er ganske mange fag- og årbøger blandt de titler, der forsvinder fuldstændigt, hvilket kan give god mening, hvis emnet for bogen er noget, hvis aktualitet svinder med tiden.

Som det blev dokumenteret ovenfor, er der en stigning i titler, der ikke længere er tilgængelige på bibliotekerne (figur 42). Andelen af titler, der alene er tilgængelige på et enkelt bibliotek, er derimod meget stabil i perioden. Andelen af titler, der er til stede på mellem to og fem biblioteker, falder fra 26,2 % til 24,5 %, ligesom andelen af titler, der er til stede på 6-49 biblioteker, også falder fra 35,7 % til 31,9 % i perioden. Andelen af titler, der er til stede på mindst 50 biblioteker, falder med knap to procentpoint, fra 15,3 % til 13,2 %.

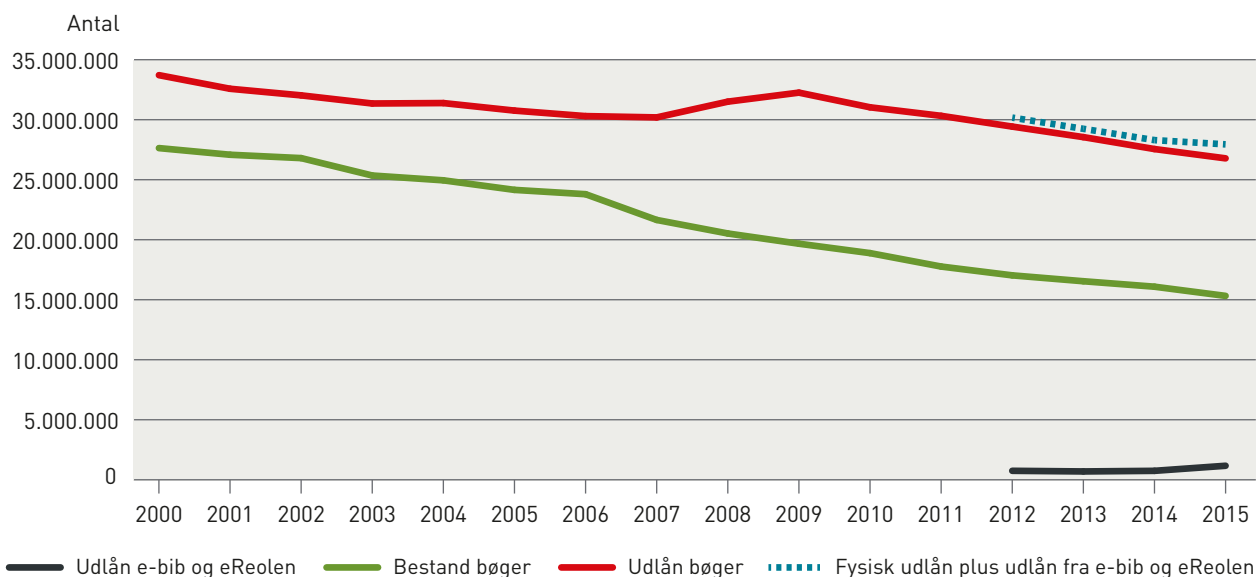
Når man taler om udviklingen i antallet af bøger, bibliotekerne stiller til rådighed, må man nødvendigvis medtænke de såkaldte interurba-

ne lån, som gør det muligt at bestille materialer, der ikke befinder sig på biblioteket i lånerens hjemkommune. Figur 43 ovenfor viser, at der har været en stigning i antallet af interurbane udlån de seneste syv år, om end der fra 2012-2014 kan konstateres en mindre tilbagegang. Den aktuelle stigning fra 2014 til 2015 kunne tyde på, at den øgede kassation af eksemplarer på bibliotekerne medfører flere interurbane lån.

4.2 BESTAND OG UDLÅN AF BØGER OG LYDBØGER PÅ BIBLIOTEKERNE

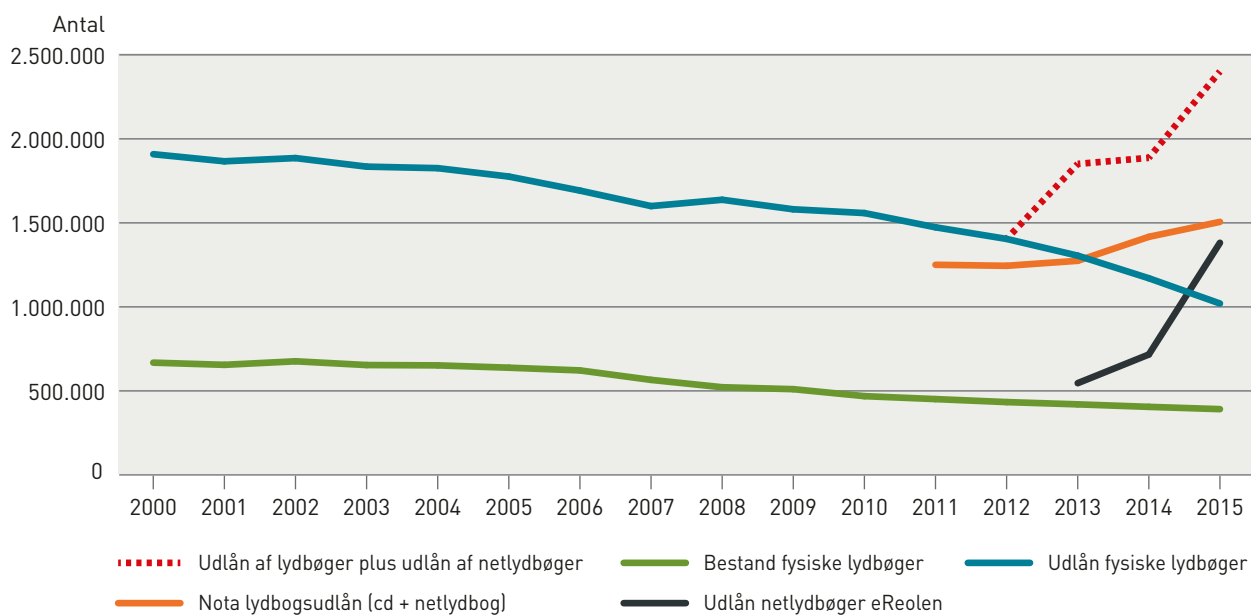
Der er et jævnt fald i både folkebibliotekernes udlån (genudlån ikke inkluderet) og bestand af fysiske bøger. Selv hvis man lægger de elektroniske udlån fra eReolen og hedengangne e-bib til, er der stadig tale om en faldende kurve for det generelle udlån af bøger (e-bøger og fysiske

Figur 44: Udlån og bestand af bøger

Kilde: Biblioteksstatistikken, Danmarks Statistik (2009-2015), Kulturstyrelsen (2000-2008), eReolens månedsstatistik fra netbib.dk samt data fra e-bib.

Figur 45: Udlån og bestand af lydbøger

Kilde: Biblioteksstatistikken, Danmarks Statistik (2009-2015), Kulturstyrelsen (2000-2008), eReolens månedsstatistik fra netbib.dk og årsrapport 2015 fra nota.nu.

bøger), der dog flader en smule ud i 2015, bl.a. på grund af væksten i e-bogsudlånene (figur 44).

Hvad angår lydbøgerne i fysisk format (fx cd'er), er udlånet faldet år for år siden årtusindeskiftet, og fra 2011 og frem har den udvikling virkelig taget fart. Det vejes dog op af udlånene af netlydbøger på eReolen, der i 2015 er højere end udlånet af fysiske lydbøger på folkebibliotekerne.

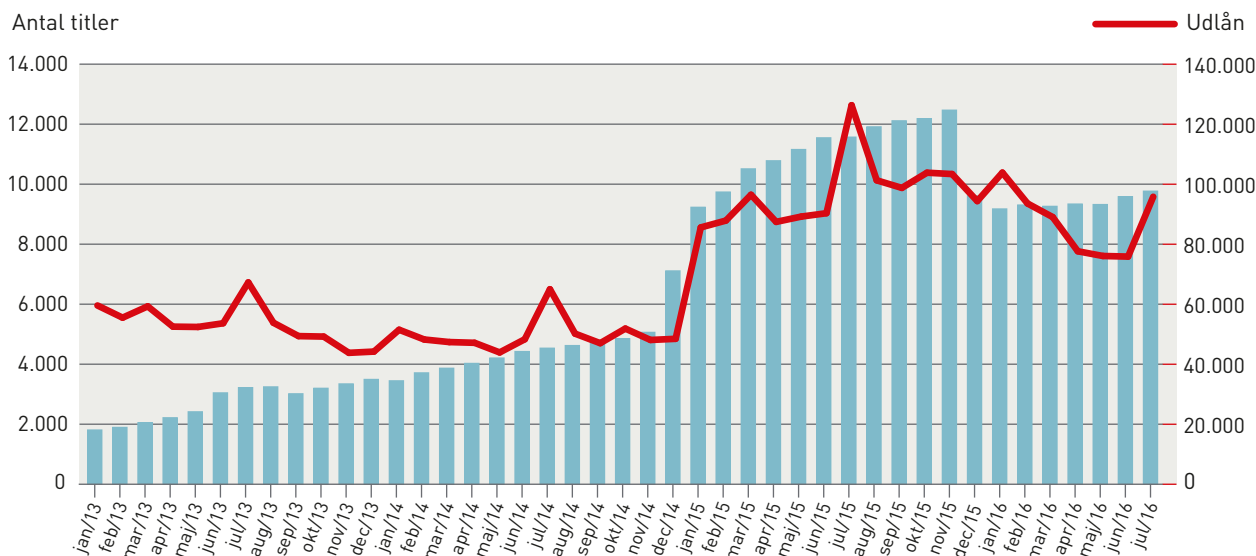
Lægges man udlånet af bøger, lydbøger, e-bøger og netlydbøger sammen, har der i 2015

samlet set været en stigning i udlånet på 0,6 % i forhold til 2014²⁰.

En gren af det danske biblioteksvæsen, som man ikke beskæftiger sig med så ofte, men som ikke desto mindre volumenmæssigt fylder meget på lydbogsområdet, er Nota, det tidligere Danmarks Blindbibliotek. Nota har især de senere år haft en stor tilgang af ordblinde lånere og udlåner i dag væsentligt flere materialer, end

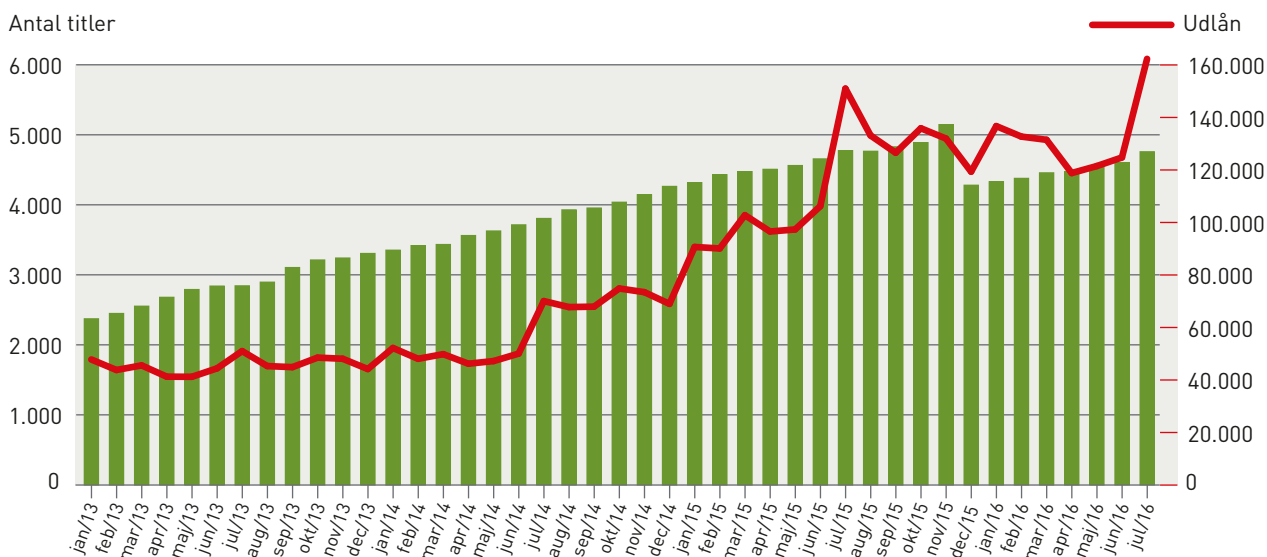
²⁰ Læs mere i publikationen 'Folkebiblioteker i tal 2015'.

Figur 46: Antal titler og udlån på eReolen

Kilde: Månedstatistik for eReolen fra netbib.dk.

Figur 47: Antal titler og udlån – netlydbøger

Kilde: Månedstatistik for eReolen fra netbib.dk.

de gjorde for ti år siden. Nota havde omkring 10.000 brugere i 2004, og i 2015 var der mere end 100.000 brugere. Størstedelen af Notas udlån udgøres af lydbøger, og i 2015 blev der udlånt 816.164 lydbøger på cd og 689.740 online lydbøger gennem Nota (figur 45).

4.3 E-BØGER PÅ BIBLIOTEKERNE

Det forgangne år har bibliotekernes udlån af e-bøger fyldt meget både i samarbejdet mellem forlagene og bibliotekerne og i den offentlige

debat. Omkring årsskiftet 15/16 trak flere store forlag deres titler fra eReolen, fordi man ikke kunne nå til enighed om udlånsvilkårene. Forlagenes bekymring går på, at det gratis biblioteksudlån af e-bøger ødelægger betingelserne for et kommercielt e-bogsmarked i Danmark. Efter nedgangen i tilgængelige titler ved årsskiftet 15/16, kan man konstatere en nedgang i udlånet af e-bøger. Samtidigt meldte den digitale e-bogsstreamingtjeneste Mofibo om en kundefremgang på 3.000 abonnenter efter forlagernes udtræden af e-Reolen.

Figur 48: Udvikling i månedlige udlån 2016 sammenlignet med tilsvarende måned 2015

	Januar	Februar	Marts	April	Maj	Juni	Juli
e-bøger	21,3%	6,5%	-7,7%	-11,2%	-14,7%	-16,0%	-24,1%
Lydbøger	50,8%	47,3%	27,9%	23,1%	24,8%	17,5%	7,5%

Kilde: Månedsstatisik for eReolen fra netbib.dk.

Figur 49: Forholdet mellem forlagenes salg og bibliotekernes udlån

	Antal solgte bind	Antal udlån	Ratio (antal udlån pr. solgt eksemplar)
Fysiske bøger og lydbøger 2015	12.921.300	27.800.492	2,15
Fysiske bøger og lydbøger 2014	14.423.100	28.725.496	1,99
E-bøger og netlydbøger 2015	2.803.500	2.547.394	0,91
E-bøger og netlydbøger 2014	1.755.500	1.314.775	0,75

Kilde: Månedsstatisik for eReolen fra netbib.dk, Danmarks Statistik BIB01 og Danske Forlags årsstatistik.

Over for forlagenes kritik af bibliotekstjenesten for at skade det kommercielle e-bogsmarked, står bibliotekernes argument om, at de har en forpligtelse til at sikre, at borgerne har fri og lige adgang til samfundets informationsressourcer – også i digital form.

Dertil kommer det underliggende spørgsmål, om bibliotekernes formidling af litteratur er med til at skabe nye læsere, og om det stimulerer folk, der allerede læser, til at læse endnu mere, hvorved bibliotekerne medvirker til, at antallet af potentielle bogkøbere bliver større, snarere end de gør indhug i det kommercielle marked.

Bog- og Litteraturpanelet forsøgte med et seminar i maj måned 2016 at kvalificere debatten og skabe ny viden på området bl.a. ved at inddrage nogle udenlandske erfaringer. Læs de to artikler af professor Frank Huysmans fra Amsterdams Universitet og professor Elena Maceviciute fra Borås Universitet, som bidrog til seminaret, rapportens kapitel 6 og 7.

Når man tager i betragtning, at flere store forlag som nævnt trak deres titler fra eReolen, kommer det ikke som en overraskelse, at de seneste tal for udlån og udbud af titler for netlydbøger og e-bøger på eReolen bærer præg af netop

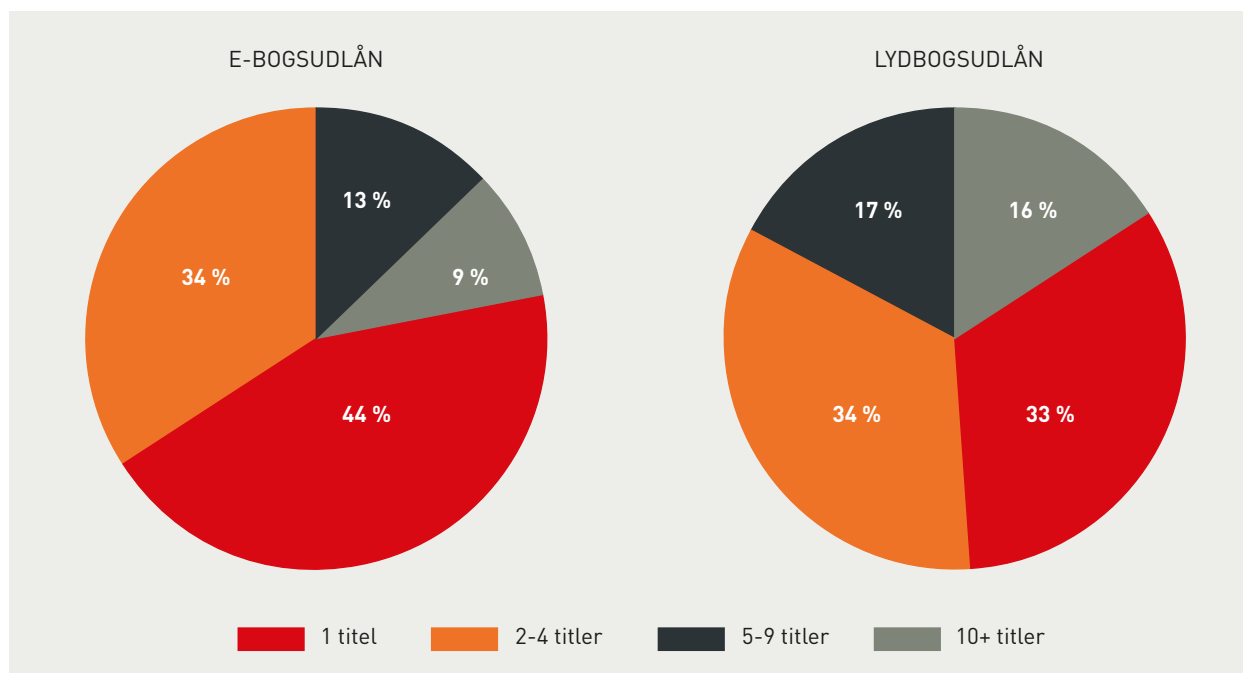
dette²¹. Der er således en nedgang at spore for e-bøgernes vedkommende i både antallet af tilgængelige titler og i antallet af udlån (figur 46). Men det lader til, at titelreduktionen har større betydning for udlånet af e-bøger, da udlånet af netlydbøger fortsat overstiger niveauet fra 2015 titelreduktionen til trods. Dermed lader det til, at udlån af e-bøger er mere påvirkeligt af titeludbuddet end udlånet af netlydbøger (figur 48).

Spørgsmålet om, hvorvidt bibliotekernes udlån af e-bøger og netlydbøger udgør en trussel for det kommercielle marked, er som nævnt omdiskuteret. Der findes ikke nogen præcis metode til at besvare spørgsmålet statistisk. Der er mange faktorer, der gør sig gældende, og data er sparsomme, eksempelvis findes der ikke data, der kan belyse befolkningens bogkøbsvaner målt i forhold til udlånsaktivitet. De tilgængelige data på området tillader således kun, at man peger på indikationer og tendenser.

Ved at sammenligne folkebibliotekerne og eReolens udlånstal med Danske Forlags tal for

²¹ Bemærk følgende forklaring fra netbib.dk: "Antal titler for de enkelte måneder trækkes i starten af den efterfølgende måned. Antal titler for december 2015 er altså trukket pr 05.01.2016, hvilket betyder, at de manglende aftaler for 2016 med flere forlag allerede er afspejlet i tallet for december. Det antal titler, der reelt var til rådighed i december, var altså højere end angivet i grafen."

Figur 50: Antal udlån pr. unik bruger på eReolen

Kilde: eReolen, nationale data. Data udtrukket 23-08-2016.

årets samlede styksalg kan man lave en elementær belysning af forholdet mellem lån og salg. Samme metode benyttes til belysning af det svenske e-bogsmarked i artiklen af Elena Maceviciute (kapitel 7).

Tabellen på side 41 (figur 49) sammenligner antallet af titler solgt i 2015 og 2014 med antallet af lån fra folkebibliotekerne og eReolen. Der er set bort fra salg til den offentlige sektor, da den digitale del af disse salg vanskeligt lader sig opgøre i antal eksemplarer, fordi en stor del af salget udgøres af licenser til undervisningsportaler.

Det skal bemærkes, at fysiske materialer og digitale materialer opfører sig forskelligt, og bibliotekernes fysiske udlån er påvirket af, at der er et stort katalog af ældre titler, der kontinuerligt udlånes. En anden forskel, der viser sig mellem det fysiske og det digitale materiale, er, at kataloget af børnebøger på bibliotekerne er markant større for de fysiske bøgernes vedkommende end for e-bøgerne, og en stor del af udlånet af fysiske bøger udgøres af børnebøger. Derudover vil der være digitale lærebogstitler, som sælges i detailhandelen, men som ikke er tilgængelige for udlån på eReolen. Lydbøger er inkluderet i tabellen.

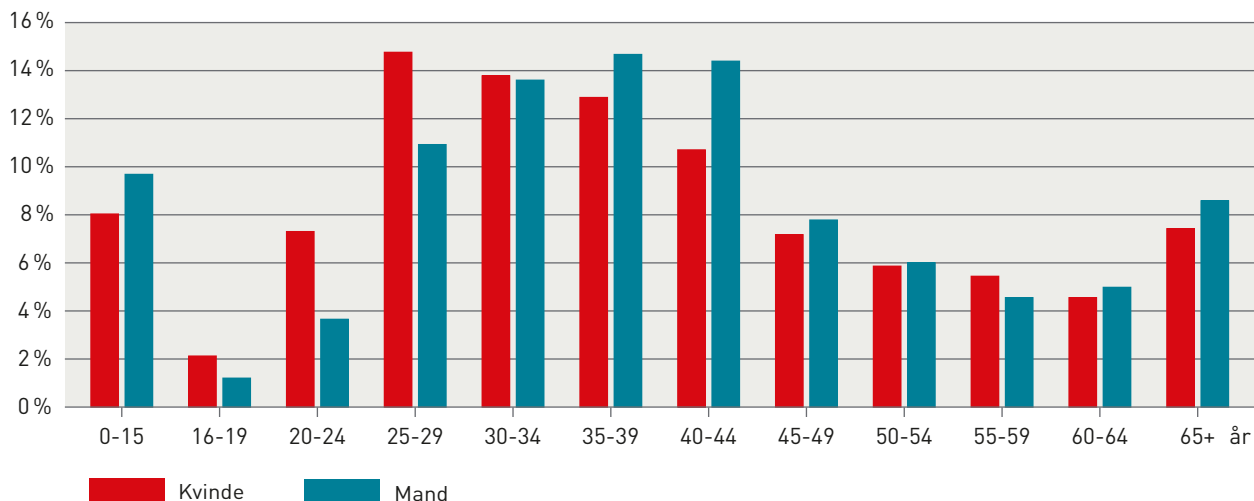
Tabellen over ratioen mellem forlagernes salg og folkebibliotekernes udlån viser, at der både i

2014 og 2015 er flere udlån pr. solgt eksemplar for de fysiske bøgernes vedkommende, end der er for de digitale bøger. Dog kan man også se en mindre generel stigning i ratioen mellem udlån og salg, således at der i 2015 er flere udlån pr. solgt eksemplar end i 2014 for både fysiske og digitale bøger.

eReolen har data for, hvor mange digitale titler hver enkelt låner hjemtager. Omkring 78 % af alle e-bogsudlån i 2016 er foretaget af personer, der låner fire eller færre e-bogstitler. For netlydbøgernes vedkommende er det ca. tre fjerdedele af brugerne, der maksimalt har lånt fire bøger i 2016. Begge figurer viser altså, at der er rigtig mange lånere, som blot låner få titler – måske for at prøve de digitale muligheder af. Dog er andelen af lånere, der har hjemtaget mere end 10 titler i 2016, 16 % for lydbøgernes vedkommende, hvilket illustrerer den øgede udbredelse, som aktuelt gør sig gældende for netlydbogen.

De elektroniske udlån giver nye muligheder for statistik på grund af de øvrige data, som lånet genererer. Endnu er der ikke udviklet et formaliseret setup for denne type af 'tillægsstatistikker', men gennem Københavns Kommunes Biblioteker har Bog- og Litteraturpanelet fået adgang til nogle af de statistikker, som man kan forestille sig at anvende data til på sigt. Det

Figur 51: eReolens lånerne i København fordelt efter køn og alder

Kilde: Københavns Kommunes biblioteker. Bemærk, at der er tale om alderen på indehaveren af lånerkortet og altså ikke nødvendigvis alderen på læseren.

Figur 52: Udlån fordelt på udlånstidspunkt

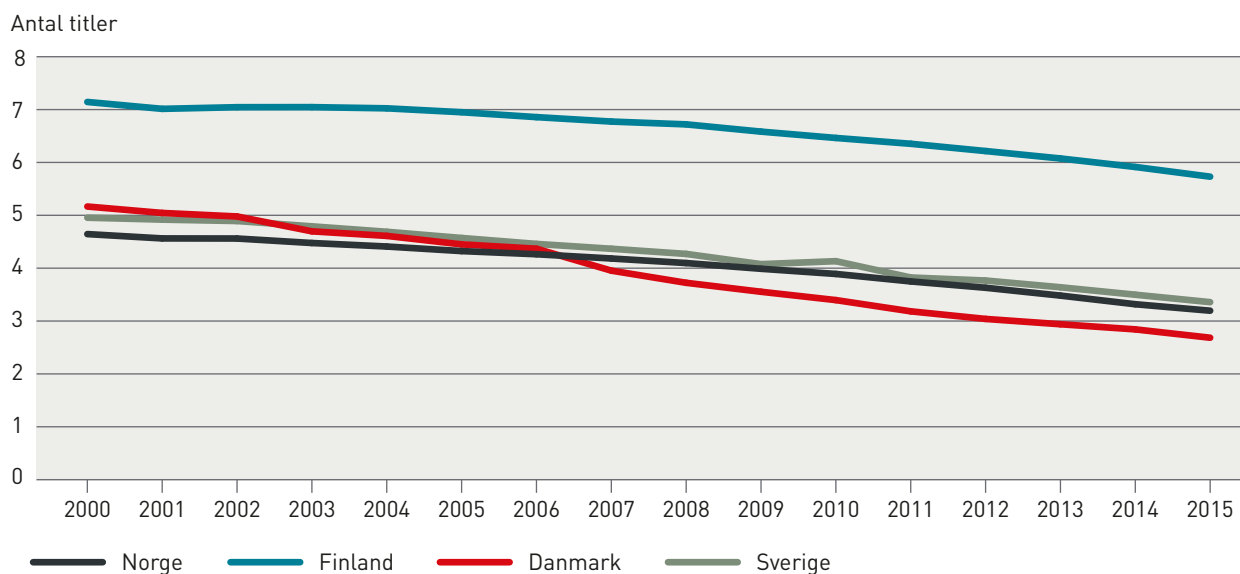
Kilde: Københavns Kommunes biblioteker.

skal pointeres, at de følgende statistikker alene er dannet på baggrund af data fra Københavns Kommune og dermed ikke nødvendigvis afspejler nationale tendenser.

Inddeler man brugerne af e- og lydbøger efter køn og alder, tegner der sig to forskellige mønstre: For kvindernes vedkommende er der flest lånerne i aldersgruppen 25-29 år. For mændenes vedkommende topper antallet af lånerne ti år senere, nemlig i aldersgruppen 35-39 år (figur 51).

Af den følgende figur (figur 52) kan man se, at lånerne af e-bøger især er aktive i timerne umiddelbart efter tidspunktet, hvor de fleste spiser aftensmad, men at der dog i et eller andet omfang lånes bøger i alle døgnets timer. Det er nærliggende at tænke, at kurvens udvikling hænger sammen med, hvornår på døgnet, folk læser, men der findes ikke læsedata til at bekræfte denne antagelse.

Figur 53: Folkebibliotekernes bogbestand pr. indbygger i Norden

Kilder: norden.org, tilastot.kirjastot.fi, ssb.no, medienorge.uib.no, kb.se, statistikbanken.dk. Bemærk, at udlåns- og bestandstal for Sverige i 2014 er estimeret, da der ikke findes data for dette år pga. omlægning af statistikken.

Figur 54: Udvikling i de nordiske folkebibliotekers fysiske bogbestand 2000-2015

	Udvikling i fysisk bogbestand 2000-2015			Udvikling i fysisk bogbestand pr. indbygger 2000-2015		
	Bestand 2000	Bestand 2015	Udvikling	Bestand pr. indbygger 2000	Bestand pr. indbygger 2015	Udvikling
Norge	20.917.000	16.662.027	-20,3 %	4,64	3,20	-31,2 %
Finland	37.013.045	31.446.786	-15,0 %	7,14	5,73	-19,8 %
Danmark	27.634.549	15.320.119	-44,6 %	5,17	2,68	-48,0 %
Sverige	44.012.291	33.073.155	-24,9 %	4,95	3,36	-32,2 %

Kilder: norden.org, tilastot.kirjastot.fi, ssb.no, medienorge.uib.no, kb.se, statistikbanken.dk.

4.4 SAMMENLIGNING AF FOLKEBIBLIOTEKSUDLÅN I NORDEN

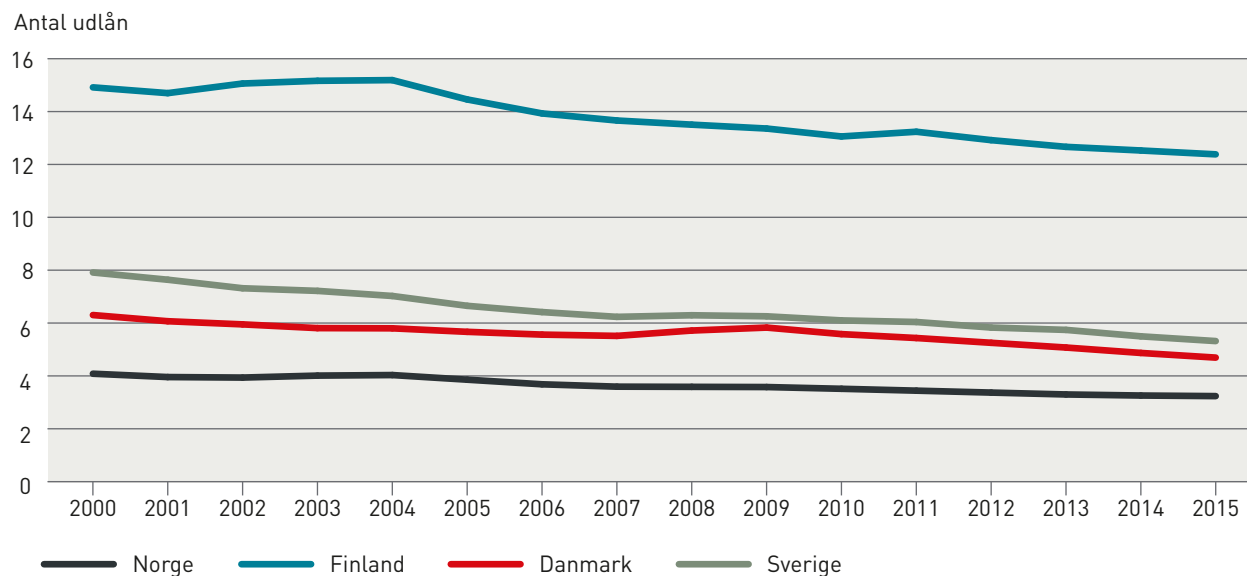
Alle lande i Norden offentliggør årligt statistik over brugen af landets folkebiblioteker, med undtagelse af Island. Sammenligner man disse tal, bliver det tydeligt, at det finske folkebibliotek adskiller sig fra folkebiblioteksvæsenet i det øvrige Norden.

Af figuren ovenfor kan man se folkebibliotekernes bogbestand pr. indbygger. Figuren

viser, at bogbestanden i alle de nordiske lande i disse år er for nedadgående, men udviklingen i Danmark går hurtigere end i de øvrige nordiske lande. Danmark har reduceret bogbestanden på folkebibliotekerne med 44,6 % siden 2000. herefter følger Sverige, Norge og til sidst Finland med et fald på 15 %. Tager man befolkningsudviklingen²² med i billedet, ændrer billedet sig en smu-

²² Befolkningsstivækst 2000-2015: Norge 16 %, Sverige 11 %, Danmark 7 % og Finland 6 %.

Figur 55: Folkebibliotekernes udlån af fysiske bøger pr. indbygger i Norden

Kilder: norden.org, tilastot.kirjastot.fi, ssb.no, medienorge.uib.no, kb.se, statistikbanken.dk. Bemærk, at udlåns- og bestandstal for Sverige i 2014 er estimeret, da der ikke findes data for dette år pga. omlægning af statistikken.

Figur 56: Udvikling i de nordiske folkebibliotekers fysiske bogudlån 2000-2015

	Udvikling i fysiske bogudlån 2000-2015			Udvikling i fysiske bogudlån pr. indbygger 2000-2015		
	Udvikling i fysiske bogudlån 2000-2015	Udvikling i fysiske bogudlån pr. indbygger 2000-2015	Udvikling	Bestand pr. indbygger 2000	Bestand pr. indbygger 2015	Udvikling
Norge	18.387.000	16.870.018	-8,3 %	4,08	3,24	-20,8 %
Finland	77.281.244	67.944.365	-12,1 %	14,92	12,38	-17,0 %
Danmark	33.712.775	26.780.412	-20,6 %	6,30	4,69	-25,5 %
Sverige	70.286.427	52.387.418	-25,5 %	7,91	5,32	-32,8 %

Kilder: norden.org, tilastot.kirjastot.fi, ssb.no, medienorge.uib.no, kb.se, statistikbanken.dk.

le, mest markant for Norge, der procentuelt har haft den største befolkningstilvækst i perioden.

Fælles for de nordiske lande er en generel tilbagegang i antallet af udlån af fysiske bøger. Finland har klart det største udlån pr. indbygger. Herefter følger Sverige, Danmark og Norge. Procentuelt er tilbagegangen i udlån størst i Sverige med 25,5 %. Herefter følger Danmark, Finland og Norge. Kigger man på udlån pr. indbygger, ændrer tallene sig, og igen er konsekvensen størst for Norge.

5. FORBRUG AF BØGER

5.1 LÆSNING

Danskernes læsevaner er overordnet stabile. Det er blandt den ældre del af befolkningen, de flittigste skønlitterære læsere skal findes. Økonomi og uddannelse spiller ind i forhold til, hvor hyppigt folk læser, ligesom der er flere, der læser hyppigt i hovedstaden og i de større byer. E-bogen har endnu få dedikerede læsere, og størstedelen af befolkningen læser aldrig e-bøger.

Hovedpointer i kapitlet:

- Der er et beskedent fald på ca. 1 procentpoint for andelen der læser skønlitteratur dagligt/næsten dagligt i perioden. Fra 16,8 % i 2010 til 15,8 % i 2015.
- Kvinder er de hyppigste forbrugere af skønlitteratur, men andelen af kvinder, der læser ugentligt eller hyppigere, falder fra 49,0 % i 2014 til 46,6 % i 2015.
- Andelen, der læser faglitteratur dagligt/næsten dagligt eller ugentligt, er steget fra 19,2 % i 2011 til 21,7 % i 2015.
- Andelen af respondenter, der aldrig læser, er størst blandt de yngre generationer, og det er blandt personer i 20'erne, at man finder flest, der aldrig læser skønlitteratur.
- Andelen, der læser skønlitteratur dagligt/næsten dagligt, er på samme niveau, hvad enten der er tale om de laveste husstandsindkomster eller de højeste.

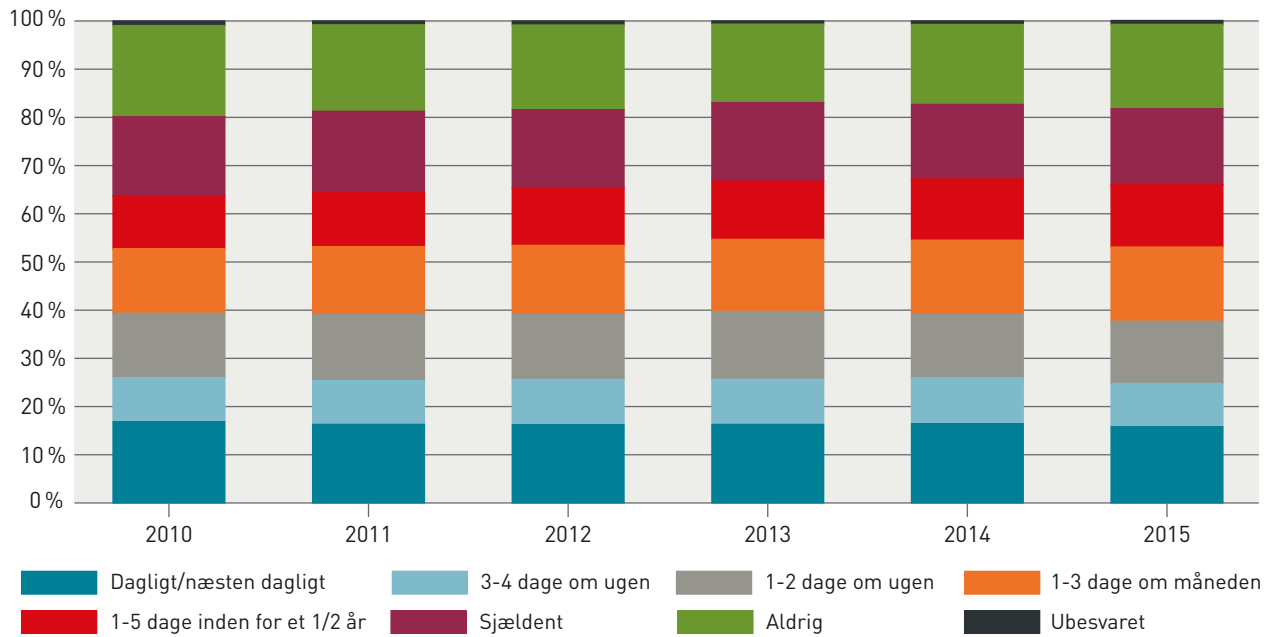
- 24 % af folk bosat i landdistrikterne læser aldrig skønlitteratur, og i hovedstadsområdet er det 12,8 %.
- 60,6 % af danskerne læser aldrig e-bøger. 3,4 % læser e-bøger på daglig eller næsten daglig basis i 2015.

5.1.1 Generelle læsevaner

Kigger man overordnet på læsning af skønlitteratur, er der ikke de store udsving at spore over de sidste seks år, på trods af at bogmarkedet og det samlede medieudbud har gennemgået betydelige forandringer i denne periode. Der kan således konstateres et beskedent fald på ca. et procentpoint for andelen der læser skønlitteratur dagligt/næsten dagligt i perioden. Fra 16,8 % i 2010 til 15,8 % i 2015. Andelen af folk, der aldrig eller sjældent læser skønlitteratur, er også svagt faldende, fra 35,3 % i 2010 til 33,2 % i 2015. Dermed er tendensen (omend svagt), at flere folk læser skønlitteratur, men hyppigheden af deres læsning er faldende. Det ses også ved, at andelen af respondenter, der læser '1-3 dage om måneden' eller '1-5 dage inden for et 1/2 år', er steget fra 24,4 % til 28,4 % i perioden (figur 57).

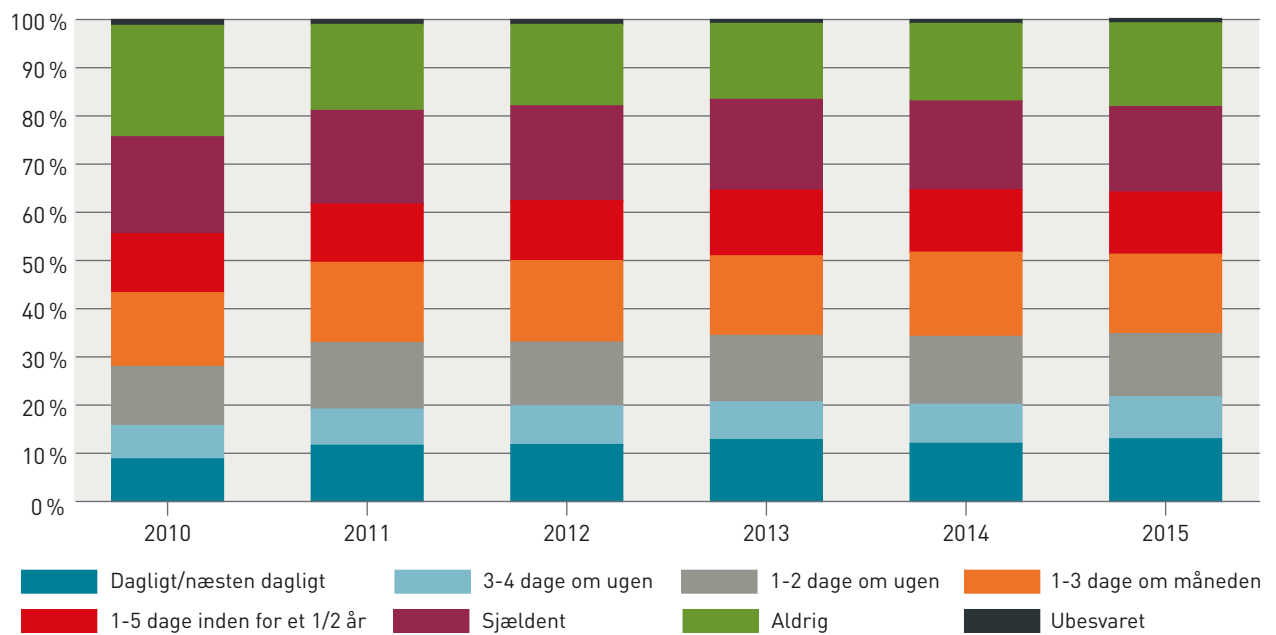
For faglitteraturens vedkommende kan der konstateres en mindre stigning i læsehypigheden. Andelen, der læser faglitteratur 'dagligt/næsten dagligt' eller '3-4 dage om ugen', er steget fra 19,2 % i 2011 til 21,7 % i 2015. Yderligere er andelen af folk, der aldrig eller sjældent læser faglitteratur, faldet med ca. 2,2 procentpoint fra 2011 til 2015. Stigningen, der kan konstateres i læsning af faglitteratur, sker altså på trods af at antallet af nyudgivne faglitterære titler er faldende. Det skal dog bemærkes, at faglitteratur-

Figur 57: Læsning af skønlitteratur fordelt efter hyppighed

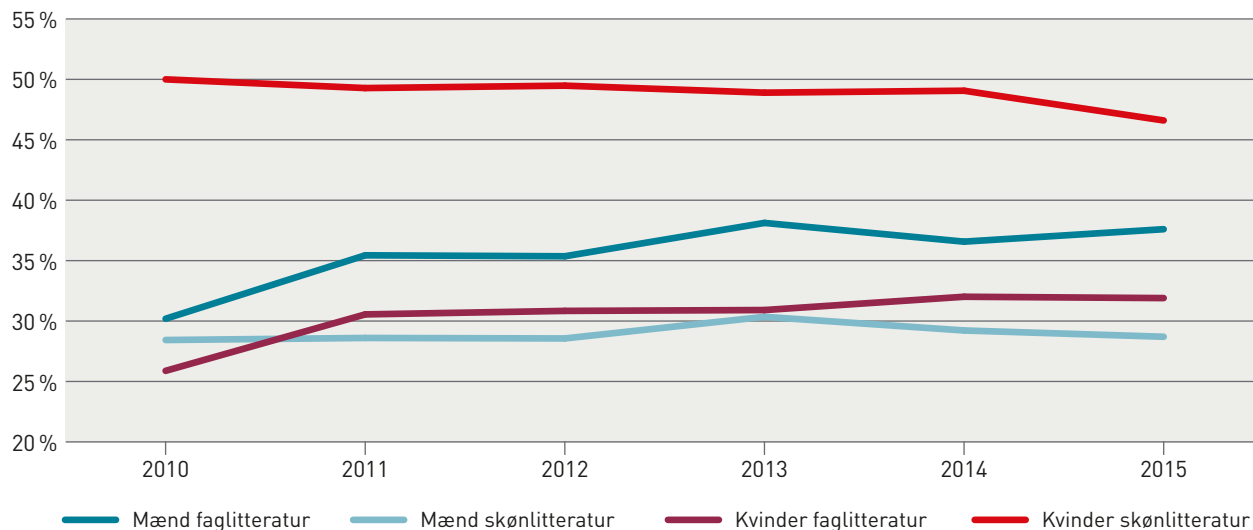
Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2010, HH2011, HH2012, HH2013, HH2014, HH2015).

Figur 58: Læsning af faglitteratur fordelt efter hyppighed

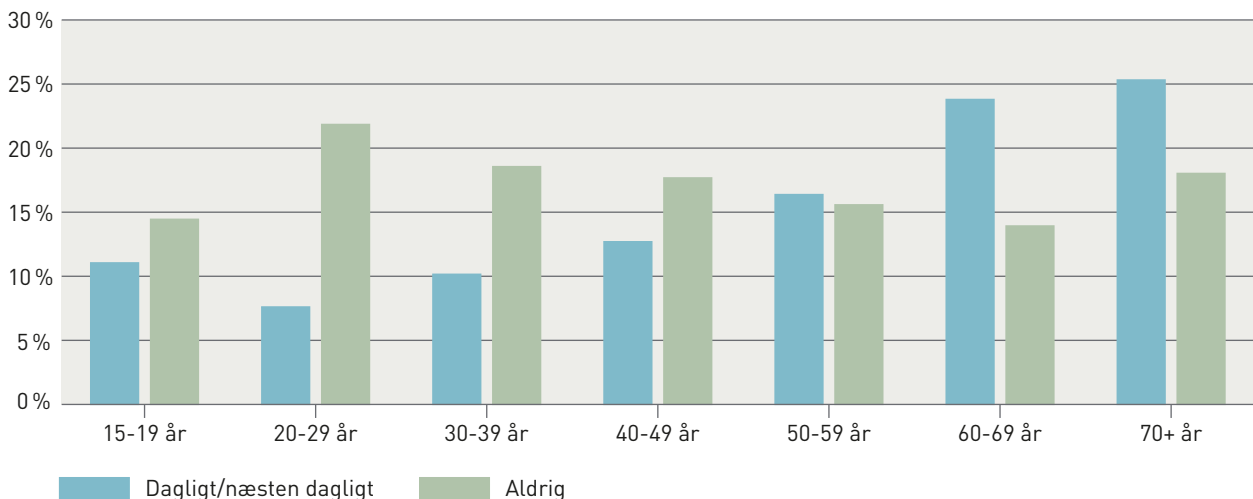
Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2010, HH2011, HH2012, HH2013, HH2014, HH2015).

Figur 59: Læser ugentligt eller hyppigere

Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2010, HH2011, HH2012, HH2013, HH2014, HH2015). Betegnelsen 'Læser ugentligt eller hyppigere' dækker over, at respondenterne har svaret, at de læser enten 'dagligt/næsten dagligt', '3-4 dage om ugen' eller '1-2 dage om ugen'. Der er et iøjefaldende udsving på dataene fra 2010, som ikke umiddelbart kan forklares.

Figur 60: Aldersgrupper læsning af skønlitteratur 2015

Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2015).

kategorien ikke er entydig statistisk set, idet det er uklart, i hvilket omfang respondenterne har medtaget læsning af faglitteratur i forbindelse med uddannelse i deres svar (figur 58).

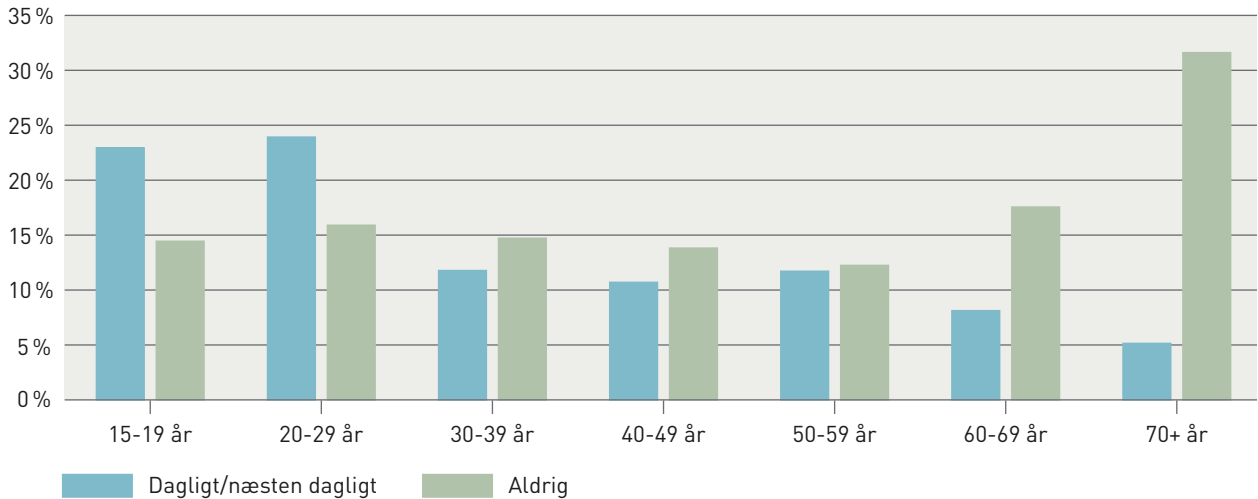
Kvinder er klart de hyppigste forbrugere af skønlitteratur, men hyppigheden er dog dalende, og andelen af kvinder, der læser ugentligt eller hyppigere, falder fra 49,0 % i 2014 til 46,6 % i 2015. Samme knæk ses ikke i kurven over mænds skønlitteraturforbrug, som dog også er faldende fra 2013 og frem.

Mænd læser faglitteratur hyppigere end kvinder, men kønsforskellene er ikke så markante som for skønlitteraturens vedkommende.

Begge køn læser faglitteratur en lille smule oftere i 2015, end de gjorde i 2011 (figur 59).

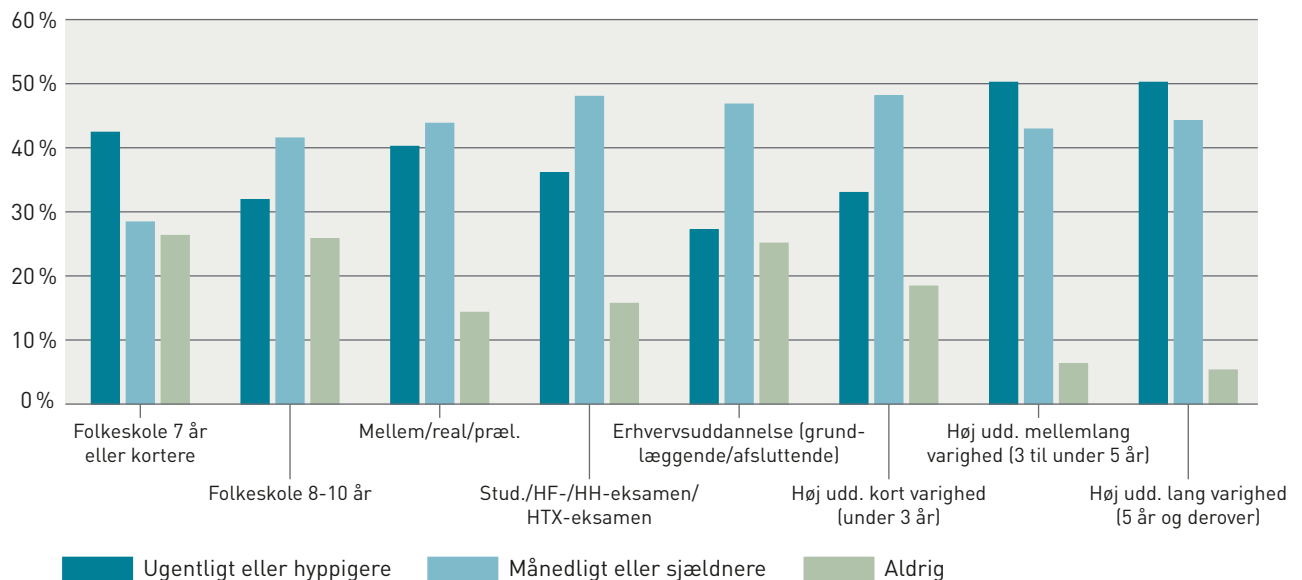
Kigger man på yderpunkterne inden for læsning af skønlitteratur og fordeler dem efter alder, bliver det tydeligt, at det er blandt den ældre del af befolkningen, de flittigste skønlitterære læsere skal findes. For respondenter ældre end 50 år er der flere, der læser dagligt/næsten dagligt, end der er personer, der aldrig læser. Andelen af respondenter, der aldrig læser, er størst blandt de yngre generationer, og det er blandt personer i 20'erne, at man finder flest, der aldrig læser skønlitteratur (figur 60).

Figur 61: Aldersgruppers læsning af faglitteratur 2015

Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2015).

Figur 62: Læser skønlitteratur 2015 (uddannelse)

Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2015). Betegnelsen 'Læser ugentligt eller hyppigere' dækker over, at respondenterne har svaret, at de læser enten 'dagligt/næsten dagligt', '3-4 dage om ugen' eller '1-2 dage om ugen'.

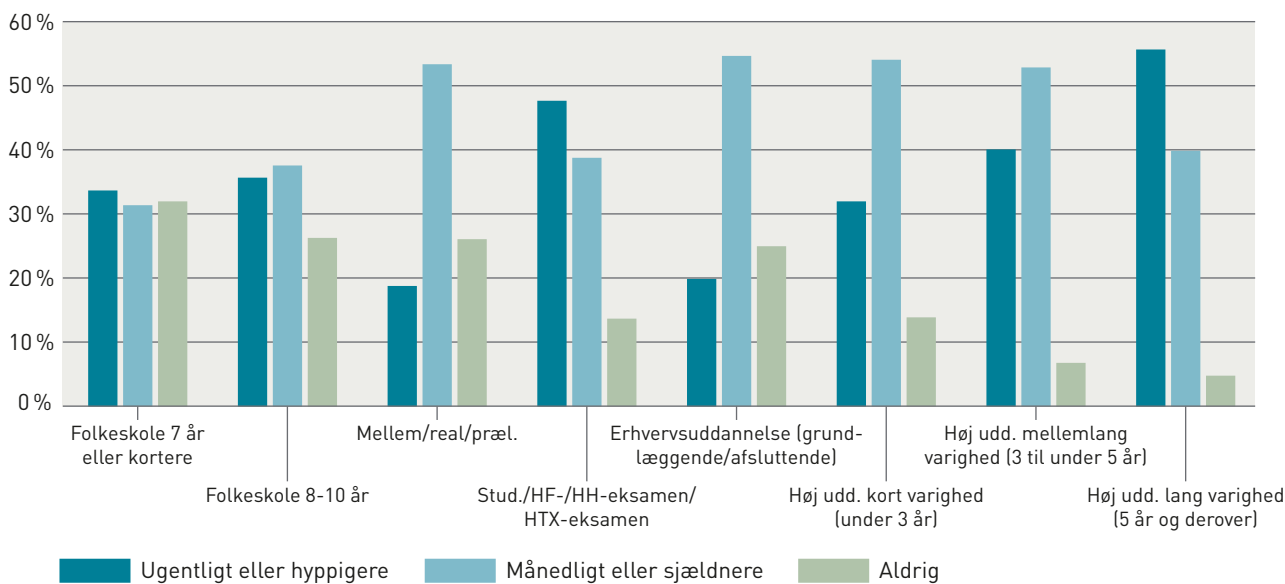
Den største andel af daglige læsere, når det gælder faglitteratur, er respondenter i 20'erne, tæt efterfulgt af de 15-19-årige. Det hænger formentlig sammen med læsning, der er knyttet til studieaktivitet, i hvert fald kan der konstateres et betydeligt fald fra aldersgruppen 20-29 år til aldersgruppen 30-39 år. For personer ældre end 70 år er der 31,6 %, der aldrig læser faglitteratur, hvilket er en stigning siden sidste år på 2,6 procentpoint (figur 61).

Fordelt på uddannelsesniveau bliver det tydeligt, at læsning af skønlitteratur statistisk set fylder mest hos de højtuddannede, og tilsvaren-

de er andelen af personer, der aldrig læser skønlitteratur, størst blandt dem, der har folkeskolen som højeste uddannelsesniveau. Det er værd at bemærke, at der er omkring 40 %, der læser skønlitteratur på ugentlig basis, som har uddannelsesniveauerne 'Folkeskole 7 år eller kortere' og 'Mellem/real/præl.'. Da det er uddannelsesbetegnelser, der ligger en del år tilbage, tyder det på, at ældre mennesker – uanset uddannelsesniveau – generelt læser skønlitteratur hyppigere end yngre (figur 62).

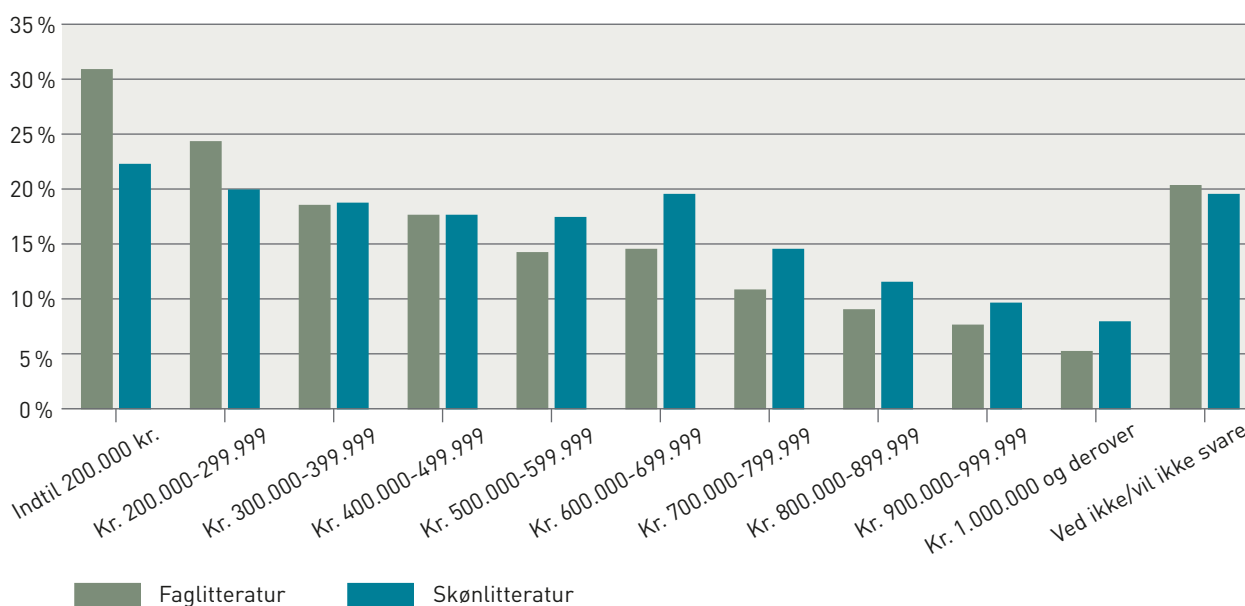
Når man ser på fordelingen af læsning af faglitteratur efter uddannelsesniveau, bliver det

Figur 63: Læser faglitteratur 2015 (uddannelse)

Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2015). Betegnelsen 'Læser ugentligt eller hyppigere' dækker over, at respondenterne har svaret, at de læser enten 'dagligt/næsten dagligt', '3-4 dage om ugen' eller '1-2 dage om ugen'.

Figur 64: Del af husstandsindkomstgruppe, der aldrig læser (2015)

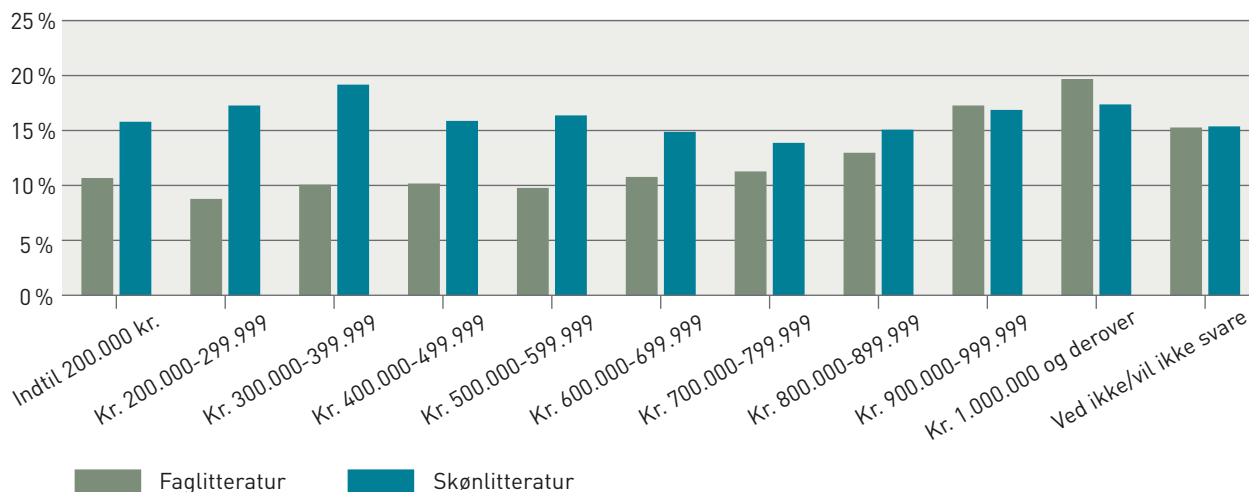
Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2015).

tydeligt, at der også her er en tendens til, at de mest veluddannede er dem, der læser hyppigst. Dog er det iøjefaldende, at respondenter med 'Stud./HF-/HH-eksamen/HTX-eksamen' som højeste gennemførte uddannelse er den gruppe, der læser faglitteratur næsthøjest kun overgået af gruppen 'høj uddannelse med lang varighed'. Det understøtter tesen om, at grunden til, at de 15-29-årige læser faglitteratur ofte, er, at de er under uddannelse. Også for faglitteraturens

vedkommende er der flest, der aldrig læser blandt personer, der har en folkeskoleuddannelse som deres højeste uddannelse (figur 63).

Kigger man på dem, der aldrig læser, er det tydeligt, at andelen falder, jo højere husstandsindkomsten er. Blandt de laveste husstandsindkomster er andelen af folk, der aldrig læser faglitteratur, lidt højere end andelen af folk, der aldrig læser skønlitteratur. For de midterste indkomstgrupper forholder det sig omvendt, her er

Figur 65: Del af husstandsindkomstgruppe, der læser dagligt/næsten dagligt (2015)

Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2015).

Figur 66: Læsning af faglitteratur og bopæl 2015

	Dagligt/ næsten dagligt	3 - 4 dage om ugen	1 - 2 dage om ugen	1 - 3 dage om måned	1 - 5 dage inden for et 1/2 år	Sjældent	Aldrig	Ube- svaret
Et landdistrikt	8,6%	7,0%	13,9%	14,9%	11,7%	19,6%	23,0%	1,4%
En by med under 10.000 indbyggere	9,9%	7,0%	12,0%	16,8%	14,0%	20,2%	19,3%	0,8%
En by med 10.000-50.000 indbyggere	11,5%	6,7%	12,9%	17,6%	13,4%	18,6%	18,5%	0,8%
En by med 50.001-500.000 indbyggere	18,3%	12,2%	12,3%	14,9%	11,9%	15,2%	14,4%	0,9%
Hovedstadsområdet	16,1%	10,9%	14,5%	16,8%	12,5%	14,9%	13,5%	0,8%

Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2015).

andelen af folk, der aldrig læser skønlitteratur lidt højere end andelen af folk, der aldrig læser faglitteratur (figur 64).

Hvor der altså kan ses en sammenhæng mellem husstandsindkomst og andelen af respondenter, der aldrig læser, slår tendensen ikke igennem blandt de allerflittigste læsere. Andelen af folk, der læser skønlitteratur dagligt/næsten dagligt, er på samme niveau, hvad enten der er tale om de laveste husstandsindkomster eller de højeste. Til gengæld er det for faglitteraturens vedkommende blandt de højeste husstandsindkomster, at de hyppigste læsere findes (figur 65).

Der ses en tendens til, at folk i større byer og hovedstaden læser hyppigere end folk, der bor i små byer eller i landdistrikter. Således er andelen af folk, der aldrig læser hverken skøn- eller faglitteratur, størst i landdistrikterne.

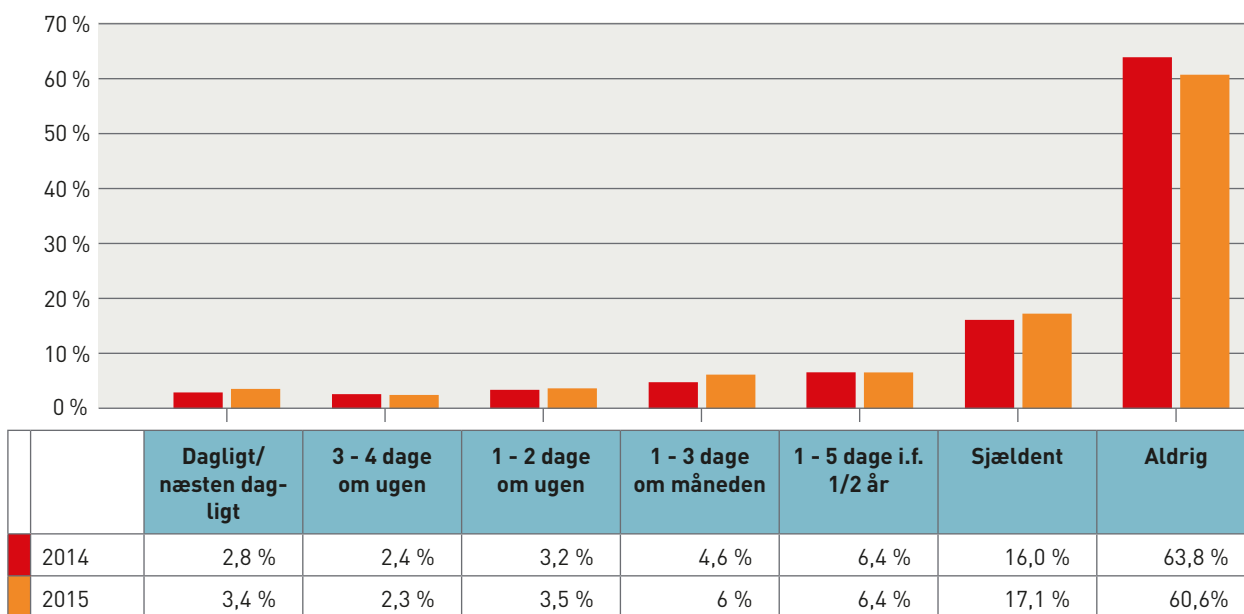
8,6 % af personer bosat i landdistrikter læser faglitteratur dagligt/næsten dagligt, og i byer med mere end 50.000 indbyggere (eks. hovedstaden) er andelen 18,3 %, hvilket giver en forskel på 9,7 procentpoint mellem høj og lav. Også blandt dem, der aldrig læser faglitteratur, er der stor forskel på høj og lav, 9,5 procentpoint

Figur 67: Læsning af skønlitteratur og bopæl 2015

	Dagligt/ næsten dagligt	3 - 4 dage om ugen	1 - 2 dage om ugen	1 - 3 dage om måneden	1 - 5 dage i.f. 1/2 år	Sjældent	Aldrig	Ube- svaret
Et landdistrikt	12,7%	8,3%	12,7%	11,9%	11,2%	18,0%	24,0%	1,2%
En by med under 10.000 indbyggere	15,4%	7,4%	12,1%	14,9%	12,0%	17,3%	20,3%	0,6%
En by med 10.000-50.000 indbyggere	16,5%	9,4%	12,1%	15,1%	12,7%	15,6%	17,9%	0,8%
En by med 50.001-500.000 indbyggere	15,2%	8,7%	14,5%	16,4%	14,3%	15,4%	14,7%	0,8%
Hovedstadsområdet	17,2%	10,9%	13,5%	17,5%	14,2%	13,1%	12,8%	0,7%

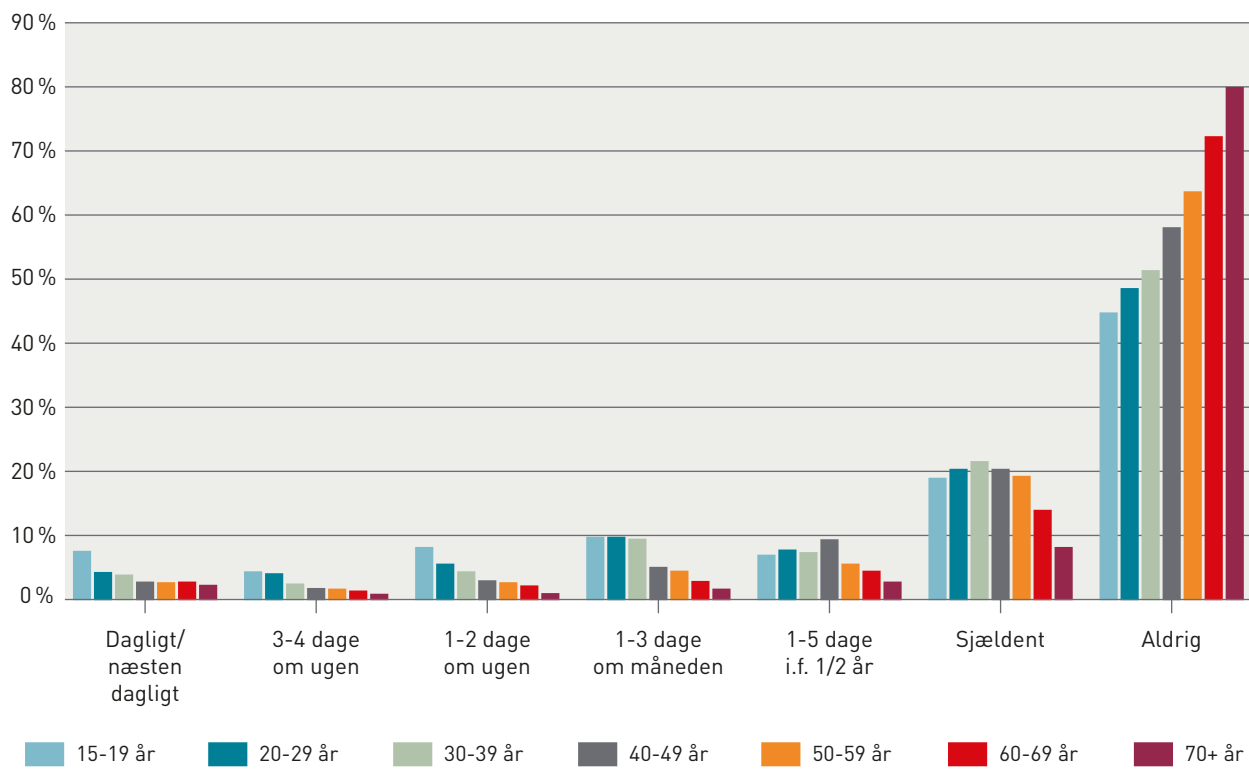
Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2015).

Figur 68: Læsning af e-bøger 2014-2015

Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2014, HH2015).

Figur 69: Læsning af e-bøger fordelt på udvalgte aldersgrupper 2015

Kilde: Gallup, Index Danmark (HH2015).

er forskellen mellem landdistrikterne og hovedstadsområdet (figur 66).

For skønlitteraturens vedkommende er udsvingene mellem høj og lav noget mindre, med undtagelse af dem, der aldrig læser skønlitteratur. 24 % af folk bosat i landdistrikterne læser aldrig skønlitteratur, og i hovedstadsområdet er det 12,8 %. Til gengæld er forskellen mellem hovedstadsområdet og landdistrikterne for folk, der læser skønlitteratur dagligt/næsten dagligt, kun 4,5 procentpoint i hovedstadens favør (figur 67).

5.1.2 Læsning af e-bøger

Fra 2014 er Gallup også begyndt at spørge til respondenternes forbrug af e-bøger. 60,6 % af de adspurgte læser aldrig e-bøger, om end andelen, der aldrig læser e-bøger, er faldet med 3,2 procentpoint fra 2014 til 2015 (figur 68).

Alder spiller ind i forhold til læsning af e-bøger. Det er i højere grad de unge, der har taget teknologien til sig. Således stiger andelen af personer, der aldrig har læst en e-bog, efterhånden som man bevæger sig opad i aldersgrupperne. Man kan også se, at der er flest blandt de unge, der læser e-bøger dagligt/næsten dagligt (figur 69).

6.

E-BOGSUDLÅN I HOLLAND I EUROPÆISK PERSPEKTIV

Frank Huysmans, professor i biblioteksvidenskab, Universitetet i Amsterdam, forsker og konsulent, WareKennis, Haag, frank@warekennis.nl

6.1 DET OFFENTLIGE BIBLIOTEKSLANDSKAB I HOLLAND

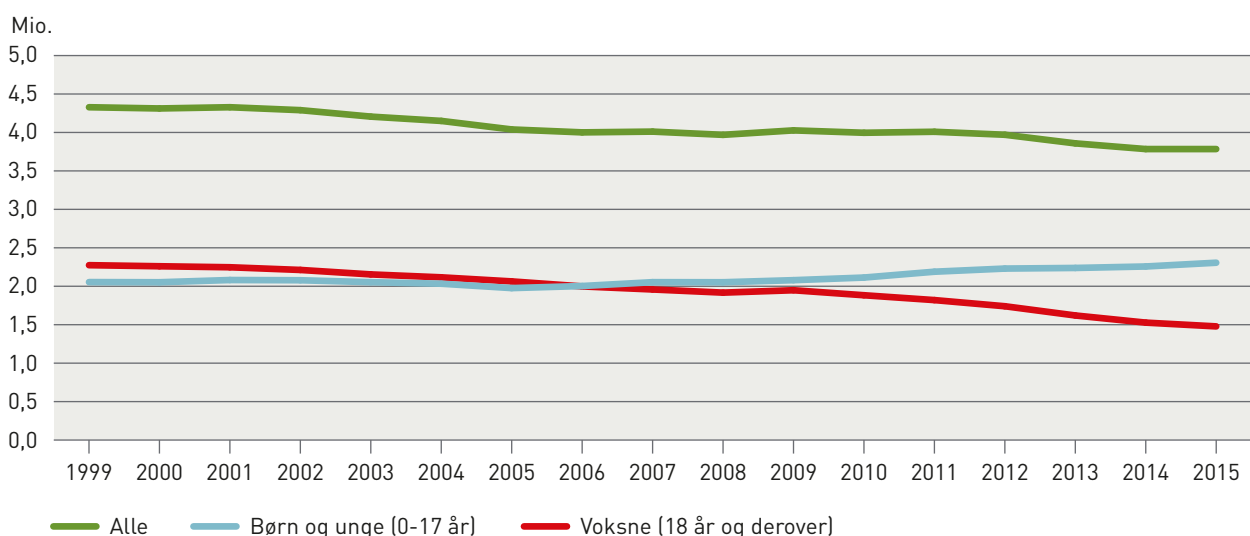
Siden årtusindeskiftet er antallet af offentlige biblioteksorganisationer faldet betydeligt, fra 544 i 1999 til 156 i 2015 (Statistics Netherlands, 2016). Et politisk tiltag til ”biblioteksfornyelse” (2000-2008) førte til et begrænset antal større organisationer gennem fusioner af lokale biblioteker. Biblioteksorganisationerne driver offentlige biblioteksfaciliteter i talrige kommuner. De 156 organisationer driver p.t.

- 782 filialer med minimum 15 timers åbningstid om ugen
- 215 betjeningssteder med 4-15 timers åbningstid om ugen
- 55 mini-betjeningssteder med under 4 timers åbningstid om ugen

- 67 udbringningssteder
- 11 selvbetjeningsbiblioteker uden personale
- 10 bogbusser med 141 stoppesteder (Netherlands Public Library Association, 2016).

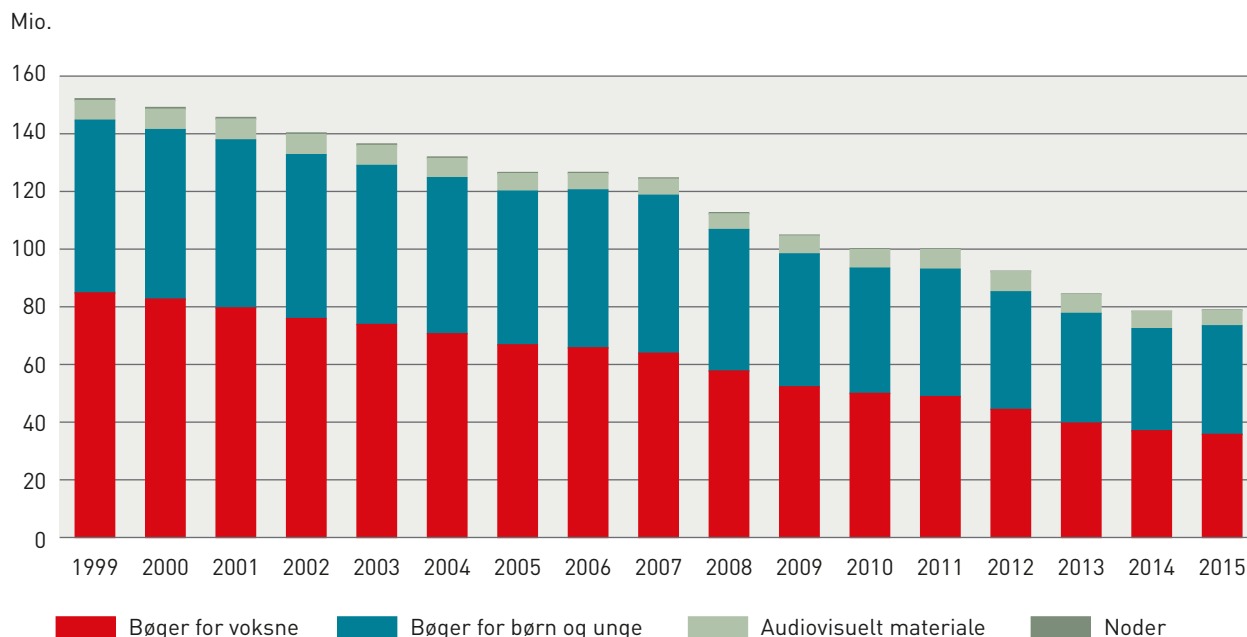
Medlemskab af offentlige biblioteker i Holland kræver betaling, i hvert fald for voksne. De fleste biblioteksorganisationer tilbyder gratis medlemskab til børn og unge; de 16-17-årige skal dog gerne betale gebyr. Fra 18 år (19 i Amsterdam) kræves der fuldt medlemskontingent, hvis størrelse varierer mellem de forskellige biblioteksorganisationer og også ud fra serviceniveau. Bibliotekerne giver typisk mulighed for at vælge mellem tre typer medlemskab: almindeligt medlemskab, et billigere, mere begrænset medlemskab for folk, der ikke låner så tit, og en dyrere luksusudgave til biblioteksentusiaster. For ek-

Figur 1: Registrerede brugere af de offentlige biblioteker i Holland, 1999-2015

Kilde: Statistics Netherlands (2016)

Figur 2: Bind udlånt af offentlige biblioteker, 1999-2015 (i millioner)

Kilde: Statistics Netherlands (2016)

sempel er de gældende takster på Amsterdams offentlige bibliotek € 35 (€ 25 for 19-22-årige og folk over 65), € 20 og € 55 (€ 45 for 19-22-årige og folk over 65). Hvad disse medlemskaber hver især omfatter, afhænger af lokale forhold.

Det er imidlertid vigtigt at fremhæve, at det offentlige bibliotekssystem i Holland ligesom andre steder i vid udstrækning er finansieret af lokale, regionale og nationale myndigheder. I 2015 udgjorde offentlige tilskud over 82 % af de offentlige bibliotekers samlede budget (519,4 millioner euro), og 12 % stammede fra medlemskontingenter (resten af budgettet kommer fra regioner, andre bevillinger og tilskud og afgifter. Budgettet for den nationale e-bogsportal er ikke medregnet i dette beløb). Det er med andre ord kun én ud af otte euro, der bliver betalt af registrerede medlemmer.

De nationale statistikker afslører en betydelig nedgang i antallet af registrerede voksne brugere, fra 2,3 millioner (1999) til under 1,5 millioner (2015). Antallet af børn og unge (0-17 år) faldt en smule mellem 2000 og 2005, fra 2,1 til 2,0 millioner. Siden da er der sket en støt stigning. I dag er 2,3 millioner børn og unge registrerede medlemmer, hvilket bringer det totale antal brugere op på (1,5+2,3=) 3,8 millioner ud af en befolkning på 17,0 millioner (figur 1).

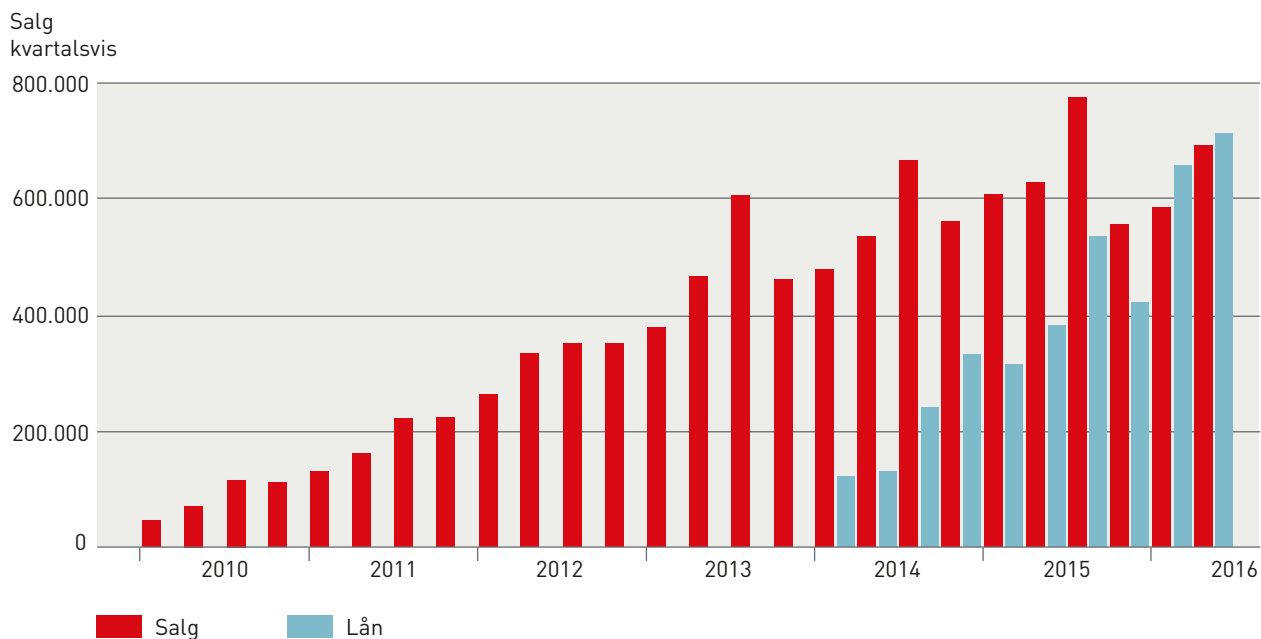
Bibliotekssamlingernes størrelse er faldet tilsvarende. I 1999 talte den samlede materialebestand 43 millioner eksemplarer, hvoraf der var 25 millioner tilbage i 2015. Endnu mere markant blev bogudlånet halveret mellem 1999 og 2015, fra 145 til 73 millioner udlån (figur 2).

6.2 E-BOGSUDLÅN VIA OFFENTLIGE BIBLIOTEKER I HOLLAND

6.2.1 Den nationale e-bogsportal

Den nationale udlånsportal for e-bøger (<http://bibliotheek.nl/e-books>) blev lanceret i januar 2014. Registrerede brugere af de 156 offentlige biblioteksorganisationer kan oprette en konto på portalen med deres medlemsnummer og begynde at låne e-bøger. I skrivende stund er der omkring 11.500 e-bogstitler tilgængelige til udlån, svarende til ca. 25 % af de kommercielt tilgængelige titler. Der er kun et begrænset udbud af nyligt udkomne bøger, men titler, der er udkommet for mere end 6 måneder siden, udbydes almindeligvis. Hvilke titler der dukker op i e-bogsreolen, afhænger af forhandlinger mellem det offentlige biblioteksforbund og Det Kongelige Bibliotek på den ene side og forlagsvirksomhederne på den anden.

Figur 3: Kvartalsmæssigt salg og udlån af e-bøger i Holland

Kilde: CB Logistics (2016b); gengivet med CB's tilladelse

Siden lanceringen er antallet af registrerede brugere af portalen støt vokset til 314.000 konti pr. 1. juli, 2016 (ud af de 3,8 millioner biblioteksbrugere, der kunne tilmelde sig servicen uden yderligere betaling). Det betyder ikke, at alle disse konti bliver brugt. I første halvår af 2016 blev 143.000 konti brugt aktivt (mindst én bog udlånt). I første kvartal af 2016 fandt der gennemsnitligt 213.000 udlån sted månedligt i modsætning til et månedsgennemsnit på 232.000 udlån i andet kvartal (figur 3).

Det beløb, der skal betales til forlæggerne, varierer afhængigt af faktorer, såsom om der gives adgang til titlerne i samlede partier eller individuelt, eller om der betales på forhånd (fast omkostning) ud over vederlaget pr. udlån (variable omkostninger), og især om der er tale om en nyudgiven titel eller én, der næsten har udtømt sit kommercielle potentiale. Ifølge en forskningsrapport fra 2014 har den hollandske betaling-per-udlån-model de laveste gennemsnitlige omkostninger på lån af alle de europæiske modeller, der blev undersøgt (Mount & Huysmans 2014). Det vides ikke med sikkerhed, om det stadig er tilfældet. Af indlysende årsager ønsker Det Kongelige Bibliotek, der nu leder forhandlingerne med forlagsbranchen, ikke at afsløre økonomiske detaljer.

6.2.2 Feriebiblioteks-appen

Ud over den nationale udlånsportal har de offentlige biblioteker i sommeren 2013 introduceret "feriebiblioteket". Efter at have downloadet en app kan alle – uanset om de er medlemmer af et af de offentlige biblioteker eller ej – registrere sig og låne og læse et begrænset antal titler i ferieperioderne, især i sommermånederne. Tjenesten viste sig at blive vældig populær. I sommermånederne 2015 registrerede 578.000 brugere sig og lånte tilsammen 2,25 millioner e-bøger. Det beløb, der skal betales i vederlag til rettighedsindehavere, bliver dækket af statsstøtte (fra Ministeriet for Uddannelse, Kultur og Videnskab) gennem Det Kongelige Bibliotek.

Opgjort ud fra såvel antallet af registrerede brugere som udlån kan feriebiblioteks-appen betragtes som en større succes end den almindelige e-bogsportal. Når man sammenligner tallene, skal man tage i betragtning, at udlånet af e-bøger i feriebiblioteket er gratis for alle (17 millioner indbyggere), hvorimod e-bøgerne i den nationale portal kun står til rådighed for de 3,8 millioner biblioteksmedlemmer. Derudover siger tallene ikke noget om, i hvilket omfang de downloadede bøger rent faktisk bliver læst. Man kan godt forestille sig, at brugere af feriebiblioteket simpelt hen downloader alle tilgængelige titler

(i sommeren 2016: 30 bøger for voksne og 30 børnebøger), så de kan udvælge de titler, de vil læse, mens de er af sted på ferie. Tilsvarende kan brugere af den generelle e-bogsportal downloade bøger fra udvalget på 11.500 titler uden nogen sinde at få tid til at læse dem. Uden yderligere information om adgang/download-forholdet i begge modeller er det i bedste fald spekulativt at drage konklusioner om deres relative "succes".

6.2.3 Lydbøger: LuisterBieb-appen

Der findes en selvstændig app til lydbøger ved navn "LuisterBieb". Den tilbyder i dag (august 2016) 634 titler inden for kategorierne bøger for voksne, bøger for børn & unge, udenlandske/oversatte titler og faglitteratur. Over halvdelen af titlerne er tilgængelige for alle, uanset om de er medlemmer af det offentlige bibliotek eller ej. De resterende titler er udelukkende tilgængelige for biblioteksmedlemmer ("bonustitler").

6.3 KØB OG UDLÅN AF E-BØGER: TEGN PÅ "KANNIBALISERING"?

I udviklingen af modeller for e-udlån har rettighedsindehavernes frygt for udlånets "kannibalisering" af salget været en betydningsfuld faktor. Denne frygt bygger på en række antagelser, der i hvert fald omfatter de tre nedenstående:

1. avancen på en solgt titel er højere end på en udlånt titel
2. personer, der låner en titel, vil ikke købe den samme titel
3. på trods af beskyttelsesforanstaltninger ("digital rights management", DRM) kan teknologikyndige brugere fjerne beskyttelsen fra udlånte titler og dele dem digitalt på peer-to-peer-platformer eller fysisk på usb-stik og cd'er/dvd'er

Selvom disse antagelser umiddelbart virker logiske, er der også modargumenter, der peger på, at e-udlån kunne være rettighedsindehaverne til gavn både på kort og lang sigt:

1. gennem e-udlån når den samme titel ud til langt flere læsere og kan dermed udgøre en yderligere indtægtskilde
2. personer, der låner en titel, kan få lyst til at læse flere titler af samme forfatter og efterfølgende låne og/eller købe andre titler – hvilket måske ellers ikke ville have været tilfældet
3. selv om brud på ophavsretten er en trussel mod forlæggeres og forfatteres indtægter, kan

styrkelse og fremme af læsekulturen på lang sigt føre til salg og udlån af flere titler med øgede indtægter til følge.

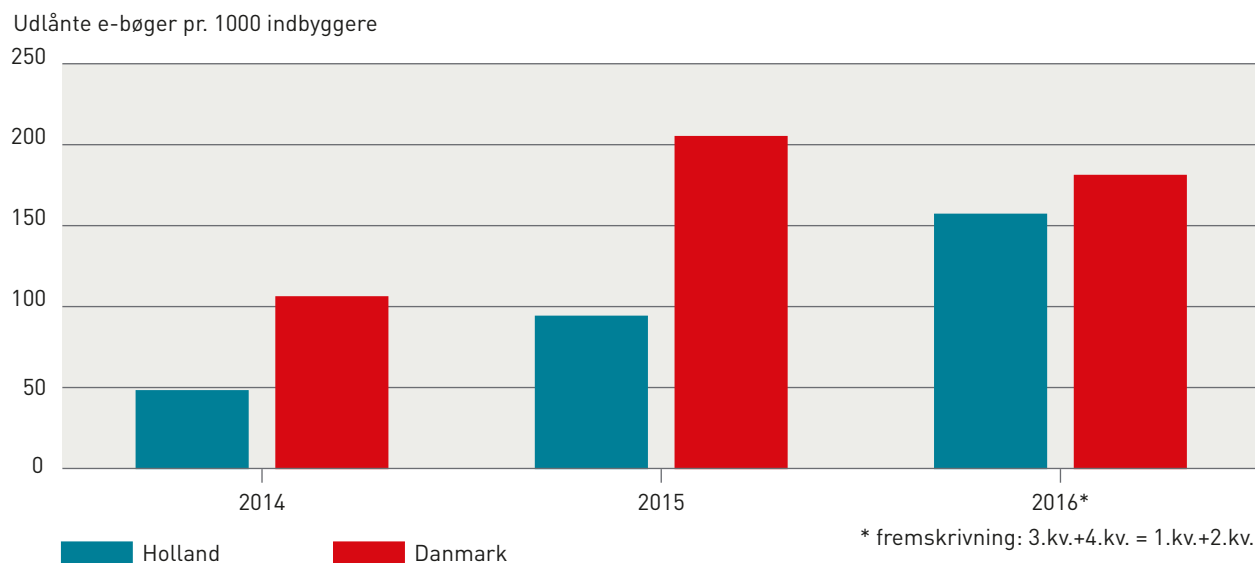
Det er særdeles vanskeligt at fremføre empirisk evidens for argumenternes gyldighed i det virkelige liv, eftersom der kun i sjældne tilfælde opstår (kvasi)eksperimentelle situationer, der kunne afgøre uenigheden en gang for alle. I praksis befinder forlæggere og biblioteker sig derfor som oftest i vanskelige forhandlingssituationer. Den førnævnte undersøgelse fra 2014, hvor 19 e-udlånsmodeller i europæiske lande, Canada og USA blev sammenlignet, rettede opmærksomheden mod den mulige interessekonflikt mellem rettighedsindehavere og biblioteker, som kan påvirke forhandlingerne om en "ideel" e-udlånsmodel. Generelt lader det til, at det er lettere at forhandle sig frem til adgang til titler i e-udlån i de større sprogsamfund (engelsk, tysk) end i de små (se Mount & Huysmans, 2014; se også Mount, 2016).

Med hensyn til den hollandske e-udlånsportal er der tegn, der peger i retning af, at kannibalisering højst finder sted i begrænset omfang. Den logistiske serviceudbyder CB, der i praksis har monopol på salg, leje og udlån af e-bøger på det hollandske marked, konstaterede i sin oversigt over e-bøger i 1. kvartal 2016: "Udlån har kun beskeden eller ingen negativ indflydelse på salget." Dette bliver underbygget af tre beviser:

- "En bog på top-25-listen over udlånte titler er gennemsnitligt 3 år gammel", hvorimod en bog på top-25-listen over solgte titler er blevet udgivet for lidt over et år siden;
- "I tal er top-100-salget dobbelt så stort som top-100-udlånet"
- "Inden for både salg og udlån kommer de store tal fra den lange hale [bagkataloget, red.]" (CB, 2016a).

Ydermere konstaterer CB, at de 25 mest udlånte titler i det forløbne år konsekvent (i hvert kvartal) er blevet solgt i flere eksemplarer i den måned, hvor de blev tilgængelige for e-udlån, ikke færre. Dette giver naturligvis ingen information om, hvor mange eksemplarer der ville være blevet solgt yderligere, hvis titlerne ikke havde været tilgængelige som e-udlån. Når man ser på de bedst sælgende e-bøgers livscyklus, viser CB imidlertid, at salgstillene hurtigt falder. Et halvt år efter udgivelsen har man passeret kulminationen i salget, og man kan roligt sige,

Figur 4: Sammenligning af den hollandske og den danske e-bogsportal: udlån pr. 1000 indbyggere

Kilder: Koninklijke Bibliotheek (NL); eReolen (DK)

at den kommercielle værdi efter halvandet år nærmer sig nul (CB, 2016b).

Alt i alt tyder det på, at kannibaliseringseffekten er begrænset og i hvert fald ikke absolut (således at hvert eksemplar, der bliver udlånt, ellers ville være blevet solgt). Hvor overbevisende disse iagttagelser end tager sig ud, siger de kun noget om den foreliggende situation. Selvom der udbydes nogle nyere titler og bestsellere på de offentlige bibliotekers e-udlånsportal, bør man tage i betragtning, at det har været lettere for bibliotekerne at få tilladelse til at udlåne ældre titler end nyere titler og bestsellere. Ifølge EU's ophavsretsregler kan forlæggere i praksis forhindre titler i at indgå i e-udlånsportalen. Dette har ført til to adskilte markeder, et for salg (nyere titler, bestsellere) og et for udlån, med kun et begrænset overlap (som nævnt ovenfor er kun 25 % af de titler, der findes i e-format, tilgængelig på e-udlånsplatformen). Selvom denne situation er ganske logisk ud fra et økonomisk/kommercielt synspunkt, er den langt fra tilfredsstillende ud fra et kulturelt synspunkt. Offentlige biblioteker bestræber sig af princip på at stille alle tilgængelige titler til rådighed på e-udlånsplatformen, ligesom de har ret til med fysiske udgivelser.

De hollandske forhold udgør derfor ikke en pålidelig test af tesen om kannibalisierung. For at det skulle være tilfældet, måtte man (midlertidigt) lade flere af de kommercielt bæredygtige titler indgå på e-udlånsplatformen og se, om det har nogen indvirkning på salgstallene.

6.4 FREMTIDIGE UDVIKLINGER

E-udlånsmodellerne i Holland, Danmark og andre steder udvikler sig i et komplekst samspil mellem politiske, økonomiske, kulturelle og uddannelsesmæssige faktorer. Det er derfor ganske usandsynligt, at der vil fremkomme en generel, onesize e-udlånsmodel, der kan anvendes i forskelligartede sociokulturelle kontekster. En nylig rapport fra en arbejdsgruppe nedsat af Europa-Kommissionens Generaldirektorat for Uddannelse og Kultur (EAC) illustrerer, hvordan lokale og globale påvirkninger kan indvirke på læsefremme generelt og e-udlån i særdeleshed. Inden for EU's kulturelt og sprogligt mangfoldige områder vil det være formålstjenligt at skabe mulighed for forskelligartede e-udlånsmodeller for at imødekomme for eksempel sproglige og/eller etniske minoriteter (som for eksempel den italiensktalende befolkning på den istriske halvø i Slovenien og Kroatien) og globale diasporaer (som for eksempel den estiske (se European Union, 2016)).

En udvikling af stor potentiel betydning er et responsum fra en af EU-Domstolens generaladvokater til et spørgsmål stillet af distriktsdomstolen i Haag i en retssag mellem den hollandske biblioteksforening (VOB) og den hollandske offentlige låneretsfond (Stichting Leenrecht). I sit responsum, offentliggjort 16. juni 2016, rådede generaladvokat Szpunar EU-Domstolen til at erklære, at EU's direktiv om udlejnings- og udlånsret (Artikel 1(1)) skal fortolkes sådan, at det

omfatter retten til at udlåne elektroniske bøger, der indgår i et biblioteks egen samling (Szpunar, 2016). Hvor den gældende opfattelse hidtil har været, at e-udlån ikke indgår i bestemmelserne om offentlige udlånsrettigheder (som har været gældende for papirbøgerne i en masse europæiske lande), fremfører Szpunar, at direktivet, selv om det ikke ved sin vedtagelse var tænkt som omfattende e-udlån, burde udvikle sig i takt med den teknologiske udvikling og derfor kunne omfatte såvel elektronisk som fysisk udlån. Hvis EU-Domstolen vælger at følge generaladvokatens fortolkning (formodentlig senere i år), vil det principielt give mulighed for at lade e-bøger blive omfattet af de gældende offentlige udlånsregler – hvis medlemsstaterne træffer samme afgørelse. Generaladvokaten nævner en ét-eksemplar-pr.-bruger-model som en model, der kunne udfylde formålet, hvilket i princippet ville give alle offentlige biblioteker i EU mulighed for at lade alle digitalt tilgængelige titler indgå i deres samlinger. På trods af modellens begrænsede brugervenlighed sammenlignet med den nuværende hollandske ét-eksemplar-mange-brugere-model ville det være et skridt fremad set fra et tilgængelighedssynspunkt. Men for at føre dette ud i livet skal man først igennem en lang række politiske og juridiske diskussioner og forhandlinger, før støvet har lagt sig, og e-udlånet kan gå ind i en ny tidsalder (figur 4).

REFERENCER

- CB (2016a, 21. april). *E-book barometer Q1 2016*. Hentet fra <http://www.cb.nl/nieuws/ebookbarometer-2016-q1/>, 8. august 2016.
- CB (2016b, 12. juli). *E-book barometer Q2 2016*. Hentet fra <http://www.cb.nl/nieuws/e-bookbarometer-2016-q2/>, 8. august 2016.
- European Union (Directorate-General for Education and Culture)(2016). *Promoting Reading in the Digital Environment*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Hentet fra <http://bookshop.europa.eu/en/promoting-reading-in-the-digital-environment-pbNC0116151/>, 8. august 2016.
- Mount, Dan (2016). E-lending: Challenges and Opportunities. I: Barbara Lison, Frank Huysmans & Dan Mount, *Research for E-Cult Committee – Public Libraries: Their New Role* (pp. 69-106). Brussels: European Parliament. Hentet fra www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/585882/IPOL_STU%282016%29585882_EN.pdf, 8. august 2016.

- Mount, Dan & Huysmans, Frank (2014). *A Review of Public Library E-Lending Models*. Hentet fra <http://tinyurl.com/nuh5gs7>, 8. august 2016.
- Netherlands Public Library Association (VOB) (2016, 3. august). *Bibliotheekvestigingen in Nederland (Library Branches in the Netherlands)*. Hentet fra <http://www.debibliotheek.nl/de-vob/publicaties/nieuws/bericht/bericht/bibliotheekvestigingen-in-nederland/>, 8. august 2016.
- Statistics Netherlands (2016, 22. juli). *Public libraries 1999-2015*. Hentet fra <http://tinyurl.com/NLPublicLibraries>, 8. august 2016.
- Szpunar, Maciej (2016, 16 June). Opinion of Advocate-General Szpunar, Case C-174/15, Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht (Request for a preliminary ruling from the Rechtbank Den Haag (District Court, The Hague, Netherlands)). Hentet fra <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=180332&pageIndex=0&doclang=EN>, 8. august 2016

7

ER DER BRUG FOR EN BALANCE? UDLÅN OG SALG AF E-BØGER I SVERIGE

Elena Maceviciute, Bibliotekshögskolan (Swedish School of Library and Information Science), Högskolan i Borås

7.1 INTRODUKTION

Digitale bøger var blandt de første åndsprodukter, der blev tilgængelige online, da Michael S. Hart fremstillede de første eksemplarer og oprettede Project Gutenberg i 1971. De var også de sidste åndsprodukter, der trængte ind på det digitale marked, langt senere end tidsskrifter, musik og film.

Jeg er selv en ivrig læser og læser både bøger i digitale udgaver og på papir. Forskellen mellem dem svarer til forskellen på at læse i håndlavede indbundne bøger af høj kvalitet og at læse i paperback med en lille skrifttype på billigt papir. Begge dele har sin plads, sine anvendelser, sine omkostninger, skavanker og fordele. Som forsker opfatter jeg digitale bøger som et fascinerende forskningsområde; de lader til at være genstand for store moderne holdningsstridigheder og ældgamle interessekonflikter, det være sig økonomiske, sociale, kreative eller teknologiske. E-bøger har tydeliggjort forskellen mellem at producere og anvende digitale tekster i store internationale og små nationale sprogmiljøer. De har også forstærket spændingsfeltet, som altid har været til stede, mellem bogen forstået som et salgsprodukt og et intellektuelt indhold, der er redskab for oplysning, demokratisering og lighed.

Denne korte tekst omhandler denne spænding og mere præcist, hvordan den udmønter sig i Sverige, hvor den aftegner sig som en konflikt mellem e-bogsudlån fra offentlige biblioteker og det kommercielle e-bogssalg. Teksten undersøger spørgsmålet, om der er et tydeligt, ensrettet påvirkningsforhold mellem e-bogsudlån og kommercielt e-bogssalg, og hvilken balance man kan opnå mellem disse to former for bogforbrug. Artiklen bygger på en række forskellige akademiske forskningsartikler, undersøgelser af medieindhold og statistiske data fra flere organer

samt resultater fra forskningsprojektet "E-books in a small language culture", der er finansieret af det svenske forskningsråd (Vetenskapsrådet) og vil blive afsluttet i 2016.

7.2 E-BOGSDEBATTEN I SVERIGE

Hvis man er interesseret i emnet e-bøger, ser man det overalt og bliver ganske opmærksom på de mere eller mindre skarpe stridspunkter angående produktion, distribution og marked, anvendelse og forbrug. Men dette fokus forvrænger billedet af den bredere offentligheds reelle interesse i emnet, og professionelle eller personlige vinkler kan påvirke den betydning, man tilføjer visse aspekter af hele e-bogsfænomenet. Derfor ville jeg gerne undersøge, hvordan den reelle interesse for e-bøger i det svenske samfund kommer til udtryk i mainstreammedierne.

Jeg valgte databasen Artikelsök, der registrerer artikler fra de vigtigste svenske tidsskrifter og aviser. For at få et klarere billede af antallet af artikler søgte jeg i artikler udgivet 2013-2015, eftersom året 2016 endnu ikke er afsluttet. Databasen havde registreret 1.668 artikler for de tre år, hvoraf 107 indeholdt nøgleordet "e-bøger". Nogle af artiklerne var fejlræsultater, og alt i alt fandt jeg 93 artikler (eller ca. 6 %), der omhandlede emnet. Dette er nogenlunde på niveau med emner angående databaser (ca. 5 %), men langt mindre end artikler med forbindelse til bøger (53 %) eller sociale medier (33 %). Man kan således konkludere, at interessen for e-bøger ikke er særlig stor og udgør en mindre del af den generelle medieinteresse for bøger.

Et andet interessant aspekt drejer sig om, hvilke emner der bliver taget op i disse artikler. En overordnet indholdsanalyse viser, at emnet for mindst ti af artiklerne knytter sig til teknolo-

Tabel 1: Emner vedr. e-bøger i svenske medier 2013-2015

Emne	Antal forekomster
E- bøger på offentlige biblioteker	23
Digital læsning (inkl. e-bøger til børn)	13
Boghandlere (Amazon og abonnementsordninger)	11
Teknologi og design af e-bøger	10
Bogens og e-bogens fremtid	8
Marked (markedsanalyser, udgivelsesstrategi, prissætning, moms)	8
Politisk/juridiske emner (pressefrihed, ophavsret generelt, anden lovgivning)	7
E-bøger og digitale undervisningsmidler	6
Forfattere og e-bøger	5
E-bøger på akademiske biblioteker	2
I alt	93

(Kilde: Artikelsök)

Tabel 2: Svenske medier om e-bøger på offentlige biblioteker (efter Lasswell, 1948)

Elementer i Lasswells model	Samsvarende data fra Artikelsök
Hvem?	Bibliotekarere, politikere, forfattere, en partileder
Siger hvad?	Samarbejde mellem biblioteker og forlag, Publit og Ordfront (6); betingelser for brug af e-bøger på offentlige biblioteker (5); biblioteksløsninger (5); bibliotekspolitik (4); Skandinavien (3)
Gennem hvilken kanal?	Biblioteksbladet (10); SLQ (2); Nya Argus (2); DN (2); Ordfront magazin, Dagens samhälle, BIS, Expressen, SvD, Avista, Svensk Bokhandel (én i hver)
Til hvem?	Bibliotekarere, biblioteksledere, politikere, samfundet generelt

gi og design af e-bøger, digital læsning og digitalt bogsalg, inklusive diskussioner om Amazon og nye abonnementsordninger. E-bogens fremtid og politiske, juridiske eller markeds-mæssige aspekter er genstand for moderat opmærksomhed (tabel 1).

Diskussionen om e-bøger på bibliotekerne giver et meget interessant billede. Hvor e-bøger på akademiske biblioteker tydeligvis ikke har mediernes interesse, er spørgsmålet om e-bøger på offentlige biblioteker det hedeste emne af alle med næsten dobbelt så mange artikler som det næstmest populære emne, digital læsning.

I en klassisk kommunikationsmodel, fremsat af den førende amerikanske kommunikations-

teoretiker Harold Lasswell helt tilbage i 1948, stiller man fem spørgsmål angående kommunikationshandlingen: Hvem → Siger hvad → Gennem hvilken kanal → Til hvem → Med hvilken effekt? (Lasswell, 1948, s. 37). Hvis man ser på ophavsmændene og kilderne til de biblioteksrelaterede artikler og det publikum, de er henvendt til, ud fra Lasswells model (og udelader *effekt*-komponenten), ser man følgende billede (tabel 2): Det fremgår, at diskussionen om e-bøger på biblioteker er domineret af spørgsmålene om forholdet mellem biblioteker og forlag samt betingelserne for anvendelse af e-bøger på folkebiblioteker. Emnerne tiltrækker ikke kun interesse i biblioteks-faglige brancheblade,

der udgiver de fleste af artiklerne, men finder også vej til forlagsbranchens blade og nationale dagblade og tidsskrifter af almen interesse. De fleste bidrag kommer fra bibliotekskredse. Denne interesse peger på uenigheder, der ansporer til diskussion og vækker stærke følelser hos de involverede parter, om end dette er mere tydeligt, når man søger efter nyheder om e-bøger på offentlige biblioteker på internettet. Her møder man et bredere udvalg af deltagere og holdninger, hvilket kunne fortolkes som et symptom på en dybere konflikt i samfundet, der er blevet bragt på banen af den nye læseteknologi.

7.3 ÆNDRERE FORHOLD ELLER GENOPBLUSSEN AF GAMLE STRIDIGHEDER?

Argumenterne hos dem, der er imod eller ønsker at begrænse adgangen til e-bøger gennem offentlige biblioteker, minder om de argumenter, der blev fremført for mange år siden, da tanken om offentlige biblioteker for skatteborgernes penge med gratis adgang for borgere i lokalsamfundet dukkede op første gang i midten af attenhundretallet. Det kan illustreres med følgende uddrag fra debatten i 1849 forud for vedtagelsen af den britiske lov om offentlige biblioteker (Public Library Act) i 1850:

Spørgsmål fra formanden for undersøgelsesudvalget:

“Finder De ikke, at man ad den vej vil udsætte forlæggere for stor uret: Medlemmer ... vil få ret til at gøre brug af forfatterens bog uden nogen form for kompensation til hverken forfatter eller forlægger? Hvis De selv var forfatter, ville De så ikke mene, at der blev begået en uretfærdighed imod Dem, hvis Deres bøger blev udbredt ganske vederlagsfrit?”

Svar fra J.J. Smith, tidligere bibliotekar ved Caius College, Cambridge:

“Det er noget af den helt store nytte ved offentlige biblioteker – at man har mulighed for at læse bøger uden udgiften ved at købe dem. Mange af dem, der gør brug af dem, vil ikke være i stand til at købe ... Det virker til begge sider: Det skaber opmærksomhed om en bog; det er en slags reklame, som bogen ellers ikke ville få. Jeg forestiller mig, at hvis man øgede antallet af offentlige biblioteker, ville forfattere og forlæggere drage stor

nytte af dem, for antallet af solgte eksemplarer ville blive så meget større, og antallet af læsere generelt ville blive øget stort.” (Great Britain, Parliament, 1849, s. 152).

Den frygt, som udvalgsformanden giver udtryk for, er blevet mindsket igennem de år, offentlige biblioteker har eksisteret. Pastor Smith fik ret – offentlige biblioteker kom til at fremme bøger og læsning generelt og forøgede antallet af bogkøbere. De, der købte bøger, var biblioteksbrugere, og bibliotekslånere køber stadig flere bøger end andre. Ifølge Pew Research Center er der dobbelt så stor sandsynlighed for, at en lånerkortsindehaver har købt sin seneste bog, end at vedkommende har lånt den på biblioteket (Zickhur, Rainie, Purcell, Madden and Brenner, 2012). Men e-bøger har genopvakt den gamle strid mellem gratis anvendelse af kultur- og undervisningsprodukter for slutbrugerne og producenternes kommercielle interesser.

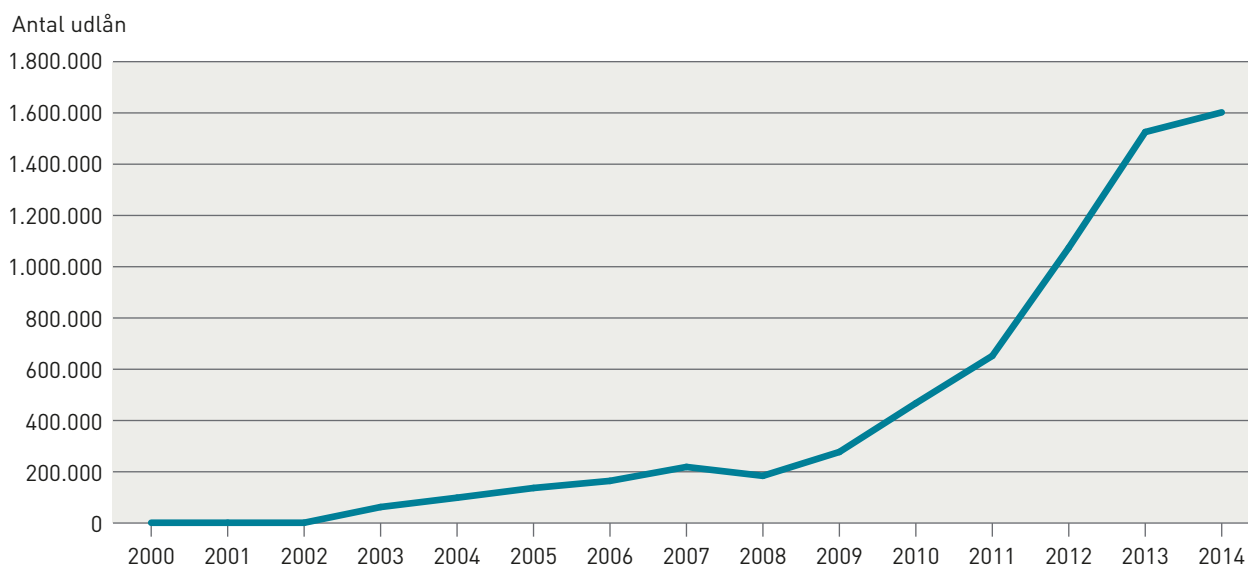
7.4 E-BOGSUDLÅN FRA OFFENTLIGE BIBLIOTEKER: EFFEKTER PÅ DET SVENSKE BOGMARKED

Gratis adgang til e-bøger kan arrangeres lovligt for titler, der ikke er beskyttede af ophavsret (som regel ældre værker eller bestemte teksttyper), eller ad kanaler, hvorigennem der erhverves e-bøger fra producenterne, der stilles lovligt til rådighed for kunderne eller medlemmerne (biblioteker eller andre organisationer). Slutbrugerens kan også få adgang til e-bøger fra uautoriserede kilder, det man som regel kalder piratkopiering, om end forskellige lande har forskellige definitioner på, hvad der gælder som ulovlige handlinger, alt afhængig af omstændighederne, og hvilke aktører der er tale om. Her ser vi nærmere på den lovlige distribution af svenske e-bøger gennem offentlige biblioteker.

Figur 1 viser, at e-bogsudlånet fra de offentlige biblioteker er vokset meget hurtigt siden 2009. I 2015 udgjorde det imidlertid stadig en meget lille andel af udlånet fra offentlige biblioteker, svarende til 2,3 % af de samlede udlån, som det fremgår af **tabel 2**.

Tallene synes at modsige forestillingen om negative effekter af biblioteksudlån på e-bogs salget, eftersom e-bøger udgør en så begrænset andel af de udlånte bøger. Hvis man ser på forholdet mellem bøger udlånt gennem offentlige biblioteker og solgte bøger, som præsenteret i

Figur 1: E-bogsudlån på svenske folkebiblioteker 2000-2014. Antal udlån

[Kilde: Kungliga Biblioteket, offentlig biblioteksstatistik, juni 2015. www.kb.se]

Tabel 2: Samlet udlån og lån af e-bøger på svenske folkebiblioteker i 2015

Lån	Antal
Samlede udlån på folkebiblioteker	64,988,462
E-bogsudlån på folkebiblioteker	1,504,646*

Kilde: Kungliga Biblioteket, offentlig biblioteksstatistik, juni 2016. Hentet 20. juli 2016 fra http://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2016/05/2016-05-24_FOLKBIBLIOTEK.pdf. Note: *Omfatter også digitale lydbøger.

Tabel 3: Ratioen mellem bogudlån og bogsalg i 2015 i Sverige

	Antal	Forhold
Samlet antal solgte bøger	32.000.000*	2,0 lånte pr. 1 solgt
Samlet antal solgte e-bøger og digitale lydbøger	1.335.000	1,2 lånte pr. 1 solgt

[Kilde: Svenska Förläggareföreningen, 2016, s. 22]. Note: *Omtrentligt samlet antal solgte nye titler og titler fra bagkataloget.

tabel 3, udviser billedet for år 2015 ikke nogen negativ effekt af e-bogsudlånet på salget.

Disse forholdstal ændrer sig imidlertid med årene, og mange andre faktorer påvirker boglæsernes valg. Gennemsnitsprisen på en e-bog var for eksempel i 2014 19 % højere (Wikberg, 2015) end i 2013 (hvor salget var større og biblioteksudlånet mindre). Biblioteksudlånet var i 2014 marginalt højere end i 2015 og betydeligt højere end i 2013. Det er muligt, at læserne i 2014 har valgt at låne e-bøger på bibliotekerne på grund af den forhøjede pris, og at de ændrede vilkår for e-bogssalg faktisk har påvirket bibliotekernes udlån.

Uanset hvad de statistiske indikatorer siger, er det meget vanskeligt at påvise et kausalt forhold mellem udlånet af bøger (eller e-bøger) og salget, og der er udført meget få pålidelige undersøgelser af forholdet mellem fri adgang og

kommercielt salg af åndsprodukter. Der er en tendens til at redegøre for tab i handelen ved at måle gratis udlån eller download af kommercielle produkter i pengeværdi og behandle de antagne værdier som forretningsmæssige tab. Det er naturligvis muligt at måle prisen på gratis tilgængelige åndsprodukter, og der er udviklet pålidelige metoder til formålet, men hvis man behandler det som et direkte forretningstab, tager man ikke forbrugernes adfærd i betragtning. De fleste kunne muligvis aldrig finde på at købe, når den gratis leverance ophørte. Hvad boglæsning angår, kan tabet af gratis adgang til tekster via biblioteker desuden føre til negative effekter for samfundet og bogbranchen som helhed, hvilket også var forlæggerens klare opfattelse, indtil e-bøgerne kom.

Der er kun meget få undersøgelser af relevans for dette emne. Men der er i hvert fald ét

pilotforsøg i Storbritannien, der har stillet det samme spørgsmål:

“Hvordan har udlån af e-bøger påvirket salget? Købte lånerne efterfølgende de titler, der forefindes i biblioteksdatabase, og blev de mere eller mindre tilbøjelige til at købe e-bøger som følge af, at den gratis tjeneste var til rådighed?” (The Society of Chief Librarians and the Publishers Association, 2015, s. 3).

Undersøgelsen kan ikke levere afgørende beviser, eftersom den var af begrænset omfang og kun omfattede 893 titler hos fire biblioteksmyndigheder. Og da forlæggerne ikke kunne hæfte e-bogssalget op på specifikke områder, var det ikke muligt at fastlægge indflydelsen på forlæggerne direkte salg eller indtægt. Mere information var der at finde om e-bogslånernes adfærd. De deltagende biblioteker tiltrak kun 4 % af de nye aktive lånere, og deres e-bogslån udgjorde kun 5 % af det samlede udlån af skønlitteratur, men var rettet mod de seneste, populære titler. E-bogslånere var økonomisk bedre stillet end andre biblioteksbrugere og var desuden entusiastiske e-bogskøbere til at begynde med. Ikke desto mindre havde kun meget få (1 %) klikket på ”køb”-knappen ud for pilottitlerne, hvilket tyder på, at e-udlån kun fører til begrænset direkte salg. Lånerne blev bedt om at besvare et spørgeskema om deres fremtidige adfærd:

“Da de blev spurgt om deres hensigter i fremtiden, svarede under en tredjedel, at der var mindre sandsynlighed for, at de ville købe e-bøger, men det samme antal svarede, at der hverken var større eller mindre sandsynlighed for, at de ville købe e-bøger. 18 procent af respondenterne svarede, at de under ingen omstændigheder købte e-bøger, og det samme antal svarede, at de ville købe flere e-bøger. Over halvdelen af lånerne svarede, at de ville købe færre e-bøger, hvis bibliotekerne havde et større udvalg til udlån – og 22 % af dem svarede, at et større udvalg ville anspore dem til at erhverve flere e-bøger.” (The Society of Chief Librarians and the Publishers Association, 2015, p. 4).

Resultatet er således ganske blandet, om end der er større sandsynlighed for, at e-bogkøbsadfærden vil ændre sig end forblive uændret.

Forskningsresultaterne er således ikke entydige, hvilket også bekræftes af undersøgelser af

piratkopiering af åndsprodukter. En gruppe forskere inden for forskning i anvendt økonomi ved universitetet i Warszawa har for nylig gennemgået en række undersøgelser. Det drejede sig om undersøgelser, der måler, hvilken indflydelse piratkopiering af film og musik har på salget, og gennemgangen demonstrerer, hvor kompliceret og uoverskueligt spørgsmålet er (Hardy, Krawczyk, and Tyrowicz, 2015). Efter at have undersøgt et stort antal relevante undersøgelser fra hele verden og foretaget en regressionsanalyse nåede forfatterne frem til, at litteraturen generelt ”ikke formåede at tilbagevise nulhypotesen om, at der ingen effekt var på salget” (Hardy, Krawczyk, and Tyrowicz, 2015, s. 1).

De samme forfattere foretog over et år et kontrolleret, omfattende felteksperiment om internetpiratkopieringens indflydelse på bogsalget. Eksperimentet skulle spore effekten på salget af såvel digitale som trykte bøger. Der var to grupper titler: den ene bestod af piratkopier, som man holdt specifikt udkig efter, og som blev fjernet, så snart en specialiseret enhed opdagede dem (og blokerede for adgangen), og den anden blev overhovedet ikke overvåget. De deltagende forlæggere holdt øje med salget af begge grupper og registrerede det i årets løb. Overvågningen viste sig at være et meget effektivt middel til at reducere piratkopiering, men havde ingen indvirkning på de reelle salgstal, hverken for trykte eller digitale eksemplarer af bøgerne. (Hardy, Krawczyk, and Tyrowicz, 2014).

7.5 TRUSLER OG MULIGHEDER

E-bogsforskningsgruppen på universiteterne i Göteborg og Borås har ikke forsøgt at måle den direkte effekt af e-bogsudlånet på salget og markedet i Sverige. Målingerne bliver mere og mere komplicerede, og de kausale effekter umulige at fastslå grundet den øgede aktivitet i form af abonnementsordninger og den manglende klarhed over, hvad der egentlig udgør et e-bogskøb på det nuværende marked. I stedet undersøgte gruppen, hvordan forskellige aktører udtrykker deres holdning til e-bogsudlån fra offentlige biblioteker. Her er nogle uddrag, der illustrerer forskellige indstillinger.

Tilhængerne af e-bogsudlån:

Små akademiske forlag:	"Vi kan tilbyde bibliotekerne gode vilkår. Karakteren af vores produkter betyder, at vi ikke har Zlatan-problemer" (svarpersonen hentyder til den berømte svenske fodboldspillers populære bog, "Jeg er Zlatan", der var populær som e-bog på bibliotekerne).
Små kommercielle forlag:	"Vi er et lille og ret nyt forlag. Ikke desto mindre bliver vi ikke udsat for forskelsbehandling fra bibliotekernes side. De antager alle vores bøger og giver dem en bred udbredelse, på trods af at forfatterne ikke er kendte, og på trods af bøgernes karakter."
Læsere:	"Jeg læser kun e-bøger og naturligvis kun fra biblioteket. Jeg ville gå fallit, hvis jeg skulle købe dem alle sammen." "Jeg køber ikke bøger længere. Jeg er gammel og ønsker ikke at efterlade mig en masse ting. E-bøger fra biblioteket er de bedste. Jeg har prøvet at købe, men dem, jeg gerne vil have, er meget dyre."
Uafhængige forfattere:	"De nye aftaler med Elib (den største forhandler af e-bøger til svenske biblioteker) virker meget bedre. Jeg er ikke ude efter en masse penge. Det vigtigste er at få folk til at læse."

De aktører, der har en kritisk holdning til e-bogsudlån gennem bibliotekerne:

Berømte forfattere:	"Når mine bøger er tilgængelige som e-bøger på bibliotekerne, modtager jeg ikke royalty. Det er indlysende forkert."
Store forlag:	"Bibliotekerne har mistet deres læsefremmende rolle og tjener underholdningsformål. Markedet har ændret sig og er blevet hårdere, så vi har brug for alt salg og har ikke råd til at miste noget af det til bibliotekerne"; "Det er selvfølgelig et problem, at udlånet er så stort sammenlignet med e-bogsalget. E-bøger har ikke nogen udlånsbegrænsninger, og vi forsøger at holde det i ave."
Abonnements-udbydere:	"Det er svært at konkurrere med noget, der er gratis."
Bibliotekarere:	"Omkostningerne ved e-bøger er for høje, og vi når at bruge budgettet, så vi er nødt til at standse e-bogsudlånet før årets udgang."

Alle disse aktører udviser adskillige træk, der kan opfattes som de største trusler mod udviklingen af e-bogen. Det første træk er frygt for det ukendte, og det andet er vanens magt. Begge

foranlediger samtlige aktører til at undertrykke de teknologiske muligheder på den ene eller anden måde, så e-bøgerne bliver behandlet som trykte bøger. To andre træk er overgeneralisering og urealistiske forventninger til, at e-bøger vil have de samme effekter inden for alle udgivelsesområder på trods af rigelige vidnesbyrd om det modsatte. Når det ikke sker, bliver forventningerne afløst af skepsis eller skuffelse.

7.6 KONKLUSION

Taget de omstændigheder i betragtning, der er beskrevet i det foregående afsnit, opfører de fleste aktører sig irrationelt. Forlæggere forsøger at hæmme potentialet for et produkt, som der stadig ikke er efterspørgsel efter, og beklager sig samtidig over, at der ikke er noget marked for produktet. Producenter burde i det 21. århundrede være klar over, at efterspørgsel bliver skabt og ikke opstår af sig selv. Bibliotekarere gør en uforholdsmæssig stor indsats og vier uforholdsmæssig meget opmærksomhed til 3 % af bogudlånet i stedet for at bruge ressourcerne på mere presserende behov i lokalsamfundet eller lede efter alternativer til kommercielle e-bøger. Forfatterne mister indtægt, tilsyneladende på grund af manglende lobbyvirksomhed og forhandlinger med relevante aktører. Ophavsretslovgivningen, der burde være en støtte for hele udgivelsessystemet, mangler folkelig opbakning og respekt, fordi nyere udvidelser af de ophavsretslige betingelser kun kommer store virksomheder til gavn og negligerer forbrugeres interesser.

Omvendt undslipper e-bøgernes digitale natur fra tid til anden de urimelige begrænsninger, når læsere og brugere inddrager dem i deres liv og eksisterende teknologier. Et eksempel kunne være det stigende antal forlag, der er holdt op med at bruge streng DRM (Digital Rights Management), hovedsagelig for at opfylde ønskerne hos deres loyale slutbrugere.

Hvis man opfatter det frie marked og sikringen af lige muligheder for folk som kerneværdier i vores samfund, og frie, informerede borgere, der kan træffe beslutninger, som en forudsætning for et demokratisk samfund, så holder diskussionerne om e-bøger på offentlige biblioteker og udviklinger på bogmarkedet op med at handle om bogsektoren eller et problem i et bestemt samfund på et bestemt tidspunkt. Nyskabelser, det være sig sociale eller teknolo-

giske, bliver påvirket af såvel vores samfundsmæssige som vores kulturelle systemer. Af en lang række grunde er det vanskeligt at finde balancen i spørgsmålet om e-bøger. Først må man besvare spørgsmålet om, hvad det er for en slags balance, man søger. En balance mellem kommercielle og offentlige interesser eller en balance, der skal skabe det bedste økonomiske udbytte for samfundet som helhed? Hvordan skal man beregne den balance, og hvem skal gøre det? Desuden er der forskel på forlag; ikke blot forskelle, men modsætningsforhold. Dertil kommer konkurrencen mellem de kommercielle boghandlere, som er blevet talrige og forskelligartede. Non-profit-distributører og offentlige distributører er også forskellige og har forskellige mål; biblioteker er blot én af dem. Forfattere er stærkt splittede i spørgsmålet om moderne forlagsvirksomhed. At måle alt ud fra den kommercielle forlagsbranches interesser og føje de store medievirksomheders ønsker, sådan som det sker på det ophavsretslige område, er absurd og fører til farlige forvrængninger. Ville det ikke være mere nyttigt at få de mange forskellige faktorer og hensyn på plads uden at prøve at nå frem til én universel løsning for alt?

REFERENCER

- Hardy, W., Krawczyk, M., and Tyrowicz, J. (2015). *Friends or foes: a meta-analysis of the link between "online piracy" and sales of cultural goods. Working papers no 23/2015(171)*. Warsaw: University of Warsaw, Faculty of Economic Sciences. Hentet 31. juli 2016 fra <http://grape.org.pl/publications/>
- Hardy, W., Krawczyk, M., and Tyrowicz, J. (2014). *Internet piracy and book sales: a field experiment. Working papers no 23/2014(140)*. Warsaw: University of Warsaw, Faculty of Economic Sciences. Hentet 31. juli 2016 fra http://www.wne.uw.edu.pl/files/9214/3741/1680/WNE_WP171.pdf
- Kungliga biblioteket (2016). *Bibliotek 2015: offentligt finansierede bibliotek*. Stockholm: Kungliga biblioteket. Hentet 15. juni 2016 fra http://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2016/05/Rapport_Bibliotek2015.pdf
- Kungliga biblioteket (2016a). Frågor om utlån, omlån och utveckling. In Kungliga biblioteket. *Tabeller. Folkbibliotek*, (p. 28-30). Stockholm: KB. Hentet 20. juli 2015 fra http://biblioteksstatistik.blogg.kb.se/files/2016/05/2016-05-24_FOLKBIBLIOTEK.pdf
- Lasswell, H. (1948). *The structure and function of communication in society*. In Bryson, L (ed.) *The Communication of Ideas*, (pp. 32-51). New York: Harper.
- Great Britain. *Parliament*. (1849). *Report from the Select committee on public libraries; together with the proceedings of the committee, minutes of evidence and appendix*. London: House of Commons.
- Svenska Förläggareföreningen. (2015). *Förlagsstatistik 2014*. Stockholm: SFF. C4, s. 20-22. Hentet 20. juli 2016, fra http://www.forlaggare.se/sites/default/files/branschstatistik_2014_web_1.pdf
- The Society of Chief Librarians and the Publishers Association. (2015). *Report on the remote e-book lending pilots*. Hentet 22. juli 2016 fra <http://www.publishers.org.uk/policy-and-news/news-releases/2015/pilot-study-on-remote-e-lending/>
- Wikberg, E. (2015). *Boken 2015: marknader, trender och analyser*. Stockholm: SBF och SFF. Hentet 20. juli 2016 fra http://www.forlaggare.se/sites/default/files/boken_2015_web.pdf
- Zickhur, K., Rainie, L., Purcell, K., Madden, M. and Brenner, J. (2012). *Libraries, patrons, and e-books*. Hentet 27. juli 2016 fra <http://libraries.pewinternet.org/2012/06/22/libraries-patrons-and-e-books/>

8.

UDDYBENDE NOTER TIL AFSNIT 2.4

KONCERNEN GYLDENDAL INKLUDERER FØLGENDE UDGIVERNAVNE, STAVEMÅDER OG STAVE-/ SLÅFEJL:

[Gyldendal Bogklubber], [Gyldendal], [Gyldendal] : [for Busch] : [for in/out], [Gyldendal] : [for in/out], [Gyldendal] : [for] Søndag, [Gyldendal] : i samarbejde med Alt for Damerne, [Gyldendals Babybogklub], [Samleren], Academica, Chr. Erichsen, Chr. Erichsen : [i samarbejde med] Permild & Rosengreen, Cicero, Cicero : [for in/out], Cicero : [for] Indeks Retail, Cicero : for in/out, Cicero : i samarbejde med Indeks Retail, Cicero : Soul Media, Ciceroi, Flamingo, Gyldenda Businessl, Gyldendal, Gyldendal : [for COOP Danmark], Gyldendal : [for Dansk Supermarked], Gyldendal : [for] Bog&idé, Gyldendal : [S.l.] : KURS, Gyldendal : [til] Femina, Gyldendal : Berlingske Tidende, Gyldendal : Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Gyldendal : DR, Gyldendal : for Arnold Busck, Gyldendal : for Arnold Busck, Bog og Idé, Bøger og Papir, Gyldendal : for Bang & Olufsen, Gyldendal : for Bang og Olufsen a/s, Gyldendal : for COOP [Danmark], Gyldendal : for N. Zahles Skole, Gyldendal : for Nordisk Film, Gyldendal : H&H Forlag, Gyldendal : i samarbejde med Albatros Travel, Gyldendal : i samarbejde med Amnesty International, Gyldendal : i samarbejde med Berlingske Media, Gyldendal : i samarbejde med Berlingske Tidende, Gyldendal : i samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening, Gyldendal : i samarbejde med Dansk Botanisk Forening, Gyldendal : i samarbejde med Det Danske Haveselskab, Gyldendal : i samarbejde med DR, Gyldendal : i samarbejde med DSB's magasin Ud & Se, Gyldendal : i samarbejde med Foreningen af Danske Vinavlere, Gyldendal : i samarbejde med Foreningen til Svampekundskabens Fremme, Gyldendal : i samarbejde med Forlaget Bjerggaard, Gyldendal : i samarbejde med

Naturhistorisk Museum : Zoologisk Museum, Gyldendal : i samarbejde med Statens Naturhistoriske Museum, Gyldendal : Institut for Fremtidforskning, Gyldendal : Ordrupgaard, Gyldendal : Politiken, Gyldendal : PubliMus, Gyldendal : Rockwool Fondens Forskningsenhed, Gyldendal : Syddansk Universitetsforlag, Gyldendal : til Alt for Damerne, Gyldendal : Vartov, Gyldendal : Velux, Gyldendal [sælges på internettet], Gyldendal Akademisk, Gyldendal Bogklubber, Gyldendal Busines, Gyldendal Business, Gyldendal Fakta, Gyldendal Havn, Gyldendal Lyd, Gyldendal Sundt Liv, Gyldendal Uddannelse, Gyldendals Babybogklub, Gyldendals Bogklubbber, Gyldendals Bogklubber, Gyldendals Bogklubber : i samarbejde med Amnesty International, Gyldendals Bogklubber : i samarbejde med Tandlægernes Nye Landsforening, Gyldendals Bogklubber : Royal Copenhagen, Gyldendals Business, Gyldendals Børnebogklub, Hans Reitzel, Hans Reitzel : Alzheimerforeningen, Hans Reitzels Forlag, Hans Reitzel, Høst, Høst & Søn, Høst : [for] Bogstart, Høst : for Bogpa, Høst : for COOP, Høst : for Coop Danmark, Høst : for Dansk Supermarked, Høst : for Kræftens Bekæmpelse, Høst : i samarbejde med Dansk Flygtningehjælp, Høst : i samarbejde med Regione Siciliana, Høst : i samarbejde med Tøkk, Høst : til bibliotekerne, Høst : til Bog & Ide : Arnold Busck, Høst : til Dansk Supermarked, Høst : til Københavns Biblioteker, Munksgaard, Munksgaard : efter aftale med Sundhedsstyrelsen, Munksgaard Danmark, Munksgaard Danmark : [for] FOA - Fag og Arbejde, Munksgaard Danmark : Hotel- og Restaurantskolen, Rosinant, Rosinante, Rosinante & Co, Rosinante & Co., Rosinante : [for Dansk Supermarked], Rosinante : for Dansk Supermarked, Rosinante : i samarbejde med PQ Blackwell, Rosinante : til Ude og Hjemme, Rosinante [sælges på internettet], Rosinante&Co, Rosinante-Co, Rosinate,

Samleren, Samlerens Bogklub, Schultz, Schultz : i samarbejde med Bog og Idé, Systime, Systime : Advokatsamfundet, Systime : Aros, Systime : Dansklærerforeningen, Systime : Fuglsang Kunstmuseum : Randers Kunstmuseum, Systime : Region Syddanmark og Systime profession.

KONCERNEN LINDHARDT OG RINGHOF INKLUDERER FØLGENDE UDGIVERNAVNE, STAVEMÅDER OG STAVE-/ SLÅFEJL:

[Lindhardt og Ringhof], Lindhard & Ringhof, Lindhard og Ringhof, Lindhardt & Ringhof, Lindhardt & Ringhof : i samarbejde med Bolig-Liv, Lindhardt & Ringhof : i samarbejde med Dansk kennelklub, Lindhardt & Ringhof : i samarbejde med Statens Naturhistoriske Museum, Lindhardt og Ringhof, Lindhardt og Ringhof : [for Dansk Supermarked], Lindhardt og Ringhof : [for] Tiger, Lindhardt og Ringhof : [i samarbejde med Lemvig Gymnasium], Lindhardt og Ringhof : [i samarbejde med Louisiana Museum for Moderne Kunst], Lindhardt og Ringhof : [til Dansk Supermarked], Lindhardt og Ringhof : DR, Lindhardt og Ringhof : for Femina, Lindhardt og Ringhof : for Store Nord, Lindhardt og Ringhof : i samarbejde med Danmarks Lærerforening, Lindhardt og Ringhof : i samarbejde med Dansk Kennel Klub, Lindhardt og Ringhof : i samarbejde med Statens Naturhistoriske Museum, Lindhardt og Ringhof : i samarbejde med Ud & Se, Lindhardt og Ringhof : TV2, Lindhardt og Ringhof [sælges på internettet], Lindhardt og Ringhof Uddannelse, Lindhardt og Ringhofs Bogklubber, Lindhardt und Ringhof, Lindhart og Ringhof, Lindhardt og Ringhof, L & R Business, L & R Uddannelse, L&R, L&R Business, L&R Business Egmont, L&R Uddannelse, L&R Uddannelse : Mallings Beck, Alinea, Alinea : [for Dansk Supermarked], Alinea : [i samarbejde med] Sundhedsstyrelsen, Alinea : Experimentarium, Alinea : Gonge Danmark, Alinea : i samarbejde med University College Sjælland, Alinea : L&R Uddannelse, Alinea : Skoven i Skolen, Alinea : Sundhedsstyrelsen, Alinea : Syddansk Universitetsforlag, Alinea : TV2, Alinea : Wilhelm Hansen, Akademisk, Akademisk Forlag, Akademisk Forlag Business, Alfabet, Alfabet : Sundhedsstyrelsen : Fødevarestyrelsen, Lovebooks, Saga, [Carlsen], Carlsen, Carlsen : [for Bogklubben Rasmus], Carlsen : [for Dansk Supermarked], Carlsen : [for] Bogstart, Carlsen : [for] Olivia, Carlsen : [sælges

på internettet], Carlsen : [til Aldi], Carlsen : [til Dansk Supermarked], Carlsen : [til Netto], Carlsen : Copenhagen Bombay, Carlsen : DR, Carlsen : DR : Blenkov & Schønnemann, Carlsen : DR : Mastiff, Carlsen : for McDonald's Corporation, Carlsen : for Sigurd Müller A/S, Carlsen : i samarbejde med Bibelselskabets Forlag, Carlsen : i samarbejde med Blenkov & Schønnemann, Carlsen : i samarbejde med Børneulykkesfonden, Carlsen : i samarbejde med DR, Carlsen : i samarbejde med DR : Frontier Adaptor, Carlsen : i samarbejde med unicef, Carlsen : specialproduceret til Sigurd Müller Vinhandel, Carlsen : til Sigurd Müller Vinhandel, Carlsen Comics, Carlsen Rebus, Aschehoug, Aschehoug : [for COOP Danmark], Aschehoug : [for Dansk Supermarked], Aschehoug : [for] Hjemmet, Aschehoug : [til Dansk Supermarked], Aschehoug : Den Danske Filmskole, Aschehoug : for Nordisk Film, Aschehoug : i samarbejde med Dansk Kennel Klub, Aschehoug : i samarbejde med Det Historiske Hus, Aschehoug : i samarbejde med Kop & Kande, Aschehoug : i samarbejde med Substanz, Aschehoug : Louisiana, Aschehoug : Mucha Foundation : i samarbejde med Malcolm Saunders Publishing ltd., Aschehoug : Nordisk Film, Aschehoug : Politiken, Aschehoug : produceret til Totalkredit, Aschehoug : TrykVesta, Aschehoug [Bogklubberne] og Aschehoug Bogklubberne.

**BOG- OG
LITTERATUR
PANELET**

www.slks.dk/bogen-2016
Kontakt Bog- og Litteraturpanelets
sekretariat på: jjn@slks.dk